

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ERHVERVSARKIVET

Universitetsparken, Århus

Erhvervsarkivet blev grundlagt i 1948 efter et forudgående komitearbejde, der begyndte i 1942. Erhvervsarkivets formål er i første række at sikre bevarelsen af arkivalier, der kan belyse dansk erhvervslivs historie. I arkivets magasiner, som rummer ca. 3.000 løbende hyldemeter, bevares nu arkiverne fra talrige private virksomheder og fra de fleste af erhvervenes hovedorganisationer; de ældste arkivalier går tilbage til omkring 1700, de nyeste går frem til de sidste år.

Den, der afleverer et arkiv til Erhvervsarkivet, kan fastsætte et åremål, hvori arkivet forbliver utilgængeligt. De tilgængelige arkiver kan benyttes på arkivets læsestue, ligesom de kan udlånes til brug på læsesalen i en række biblioteker landet over.

De afleverede arkiver består både af virksomhedernes korrespondance og bøger og af ejernes mere private arkiver (privatpapirer, sager vedrørende tillidshverv m. m.). De danner derigennem en førstehånds kilde til Danmarks samfunds-, erhvervs- og personalhistorie, ligesom organisationsarkiverne på grund af organisationernes indflydelse i det moderne samfund er et uundværligt supplement til samlingerne i statens arkiver. Ikke mindst er det betydningsfuldt, at arkiverne ikke er begrænsede til en enkelt landsdel, men er kommet fra hele landet, både hovedstad og provins.

Den organisation, virksomhed eller enkeltperson, der anbringer sit arkiv i Erhvervsarkivet, indvinder selv plads, men får alligevel sit arkiv sikret og kan, hvis der skal søges oplysninger i det, takket være registreringen, let og hurtigt finde, hvad der er brug for.

Eftertiden vil forstå at værdsætte sådanne arkivafleveringer. Det, der i dag kan synes almindeligt, værdiløst og uden interesse, vil en senere tid måske betragte udfra helt andre synspunkter.

ERHVERVSHISTORISK
ÅRBOG

ERHVERVSHISTORISK ÅRBOG

MEDDELELSER FRA ERHVERVSARKIVET

IV

1952

ROSENKILDE OG BAGGER

1952

TITELVIGNET:

Udsnit af Hjørringkøbmanden Chr. H. Nielsens
regningsblanket fra 1840'erne.

Redaktion: Vagn Dybdahl.

Copyright by Erhvervsarkivet

Printed in Denmark

by

AARHUUS STIFTSBOGTRYKKERIE A/S

INDHOLD

<i>Vagn Dybdahl: Et dansk handelshus i Australien.</i>	
Melchior & Co. 1853—62	7
<i>Luis Bramsen: Fra 19. århundredes handelsliv II</i>	43
<i>Finn H. Lauridsen: Af Limfjordshandelens historie.</i>	
Aggerkanal og Doverodde	62
<i>Vagn Dybdahl: Den illoyale konkurrence. Begrebets opståen</i>	90
<i>Nils Hj. Holmberg: Några reflexioner rörande industri-</i>	
<i>rationalisering och arkiv</i>	108
<i>Beretning om virksomheden 1. april 1951—31. marts 1952</i>	114

Et dansk handelshus i Australien

Melchior & Co. 1853-62

Af VAGN DYBDAHL

Moses & Søn G. Melchior.

Navnets tyngde, indehavernes høje etos, deres dygtighed og den allerede da betydelige alder gav så tidligt som i forrige århundredes første halvdel grossererfirmaet Moses & Søn G. Melchior en særskilt placering i tidens handelsverden. Går vi tilbage til årene før den store statsbankerot, da nævnes huset vel ikke blandt de rigeste og mest velhavende, men det var på vej fremover og kom frelst gennem kriserne efter 1814. I 1809 blev firmaets fortjeneste anslået til 9.000 daler courant, henvend hundrede huse tjente mere (Duntzfeldts arvinger førte med 78.000), men af disse er kun tilbage Ruben Henriques junr., medens Moses & Søn G. Melchior er fortsat ned gennem tiden og — som Henriques — fremdeles i samme slægts eje.

Indtægten placerede ganske vist ikke Melchiors blandt de førende, men dog højt; H. C. Ørsteds indkomst var anslået til 1800 d. c. og Oehlen-schlägers til 1.900 d. c.¹. Til dette kom den udvikling, som lå bag: Moses Marcus Melchior var omkring 1750 indvandret fra Hamborg som en 15—16-årig knøs, hvis første år sikkert har været præget af den handel, som på den tid blev den fattige jøde til del. Efterhånden arbejdede han sig op — det var jo gode år for dansk handel — og i 1796 er det, at han sammen med sønnen Gerson (1771—1845) grundlægger det firma, der så hurtigt tog plads blandt Københavns bedre huse.

Moses Melchior levede indtil 1817, men i de sidste år var han svækket, og hvor meget han har taget del i forretningen, ved vi ikke. Gerson Melchior fortsatte den derefter sammen med sine to ældste sønner, og i 1840 trådte yderligere den yngre søn Moritz (1816—84) ind som deltager. Fra faderens død i 1845 stod Moritz G. Melchior alene med ledelsen, idet de ældre brødre døde allerede før faderen. I 1848 indtrådte den yngre broder Moses (1825—1912) som associé, borgerskab fik han dog først i 1850. Endelig blev også broderen Israel (1827—1893) i 1853 knyttet til

firmaet, men først fra 1855 som deltager. En ældre broder Sally (1814—65) var i 1832 rejst til Hamborg for der at etablere sig sammen med sin senere svoger Bernhard Dehn (1808—63) under navnet Dehn & Melchior².

Det var de tre brødre Moritz og Moses i København og Sally i Hamborg, der kom til at bære eksperimentet Melchior & Co., Melbourne. Det hjem, de udgik fra, var, da de blev født, rykket ind i datidens københavnske bourgeoisie.

Gerson Melchior var to gange gift. Første gang med Hanne Jacob, der døde i 1801, anden gang med Birgitte Israel (1792—1855). To af sønnerne fra første ægteskab trådte som lige nævnt ind i firmaet, men døde tidligt 1834 og 1843, således at det blev Birgitte Israels sønner, der førte huset videre. Der var stor aldersforskel mellem ægtefællerne i andet ægteskab, han godt 36 år, hun lige fyldt 15, da de grundlagde det hjem, hvorom alle vidnesbyrd kun har godt at fortælle, og hvor hun hurtigt viste sig også den opgave voksen at være moder for hendes kun tre-otte år yngre stedbørn.

Birgitte Melchior var udgået fra et jævnt velstående hjem, tidligt vænnet til orden og nøjsomhed og tidligt optaget af åndelig, litterær syssel jævnsides med arbejdet. Dette præg satte hun også på hjemmet, hvor børnene fra de første år blev vænnet til pligt troskab, til arbejde og til gennem grundig undervisning at blive fortrolige med bogligt virke og at sætte åndelig dannelse højt. Det præg af næstekærlighed, der var over hendes liv, den gavmildhed, hun blev kendt for, lod hun gå i arv til børnene. Pigebørnene fik privatundervisning hjemme, det samme fik Moritz, som efter et enkelt år i skolen blev undervist af cand. jur., senere justitsråd A. K. Bang, der — derom vidner bl. a. Moritz G. Melchiors senere korrespondance — har gjort det grundigt. Moses, der var den næst yngste af søskendeflokkens tolv, gik derimod i skole, de sidste år i Mariboens ansete realskole, og også for hans vedkommende taler senere vidnesbyrd om et solidt fond af kundskaber. Moderens interesse for børnenes videre udvikling standsede ikke efter skoleårene, Moses Melchior fortæller for eksempel selv, hvordan hun tog ham med på H. C. Ørsteds forelæsninger.

Moritz G. Melchior fik sin handelsuddannelse hos faderen, og som nittenårig drog han — i lighed med så mange af tidens unge vågne handelsmænd — til Hamborg. Kun kort blev opholdet, efter den ældre

broders død i 1834 måtte han vende tilbage til huset. 1840 tog han borger­skab som grosserer og blev deltager i firmaet, 1843 døde den anden bro­der, og efter faderens død to år senere stod han som leder af firmaet, indtil Moses Melchior indtrådte i 1848. Hans uddannelse var faldet hos Jacob Holm — grundlæggeren af Jacob Holm & Sønner. Broderen Israel indtog aldrig i hvert fald udadtil en så fremtrædende plads som de ældre brødre og udtrådte af firmaet i 1874, da han overtog Køge Papirfabrik. I 1848 blev ejerforholdet ordnet således, at Moritz G. Melchior deltog med en trediedel af husets formue, medens moderen havde halvdelen og Moses Melchior en sjettedel. De to brødre overtog forret­ningen i 1851, hvorefter Moritz Melchior stod med halvdelen, Moses Melchior med en fjerdedel og moderen — som passiv interessent — med den sidste fjerdedel. Ved Birgitte Melchiors død i 1855 blev firmaet atter reorganiseret, idet Israel Melchior optoges med en andel på 20 %, medens Moritz G. og Moses Melchior havde henholdsvis 50 og 30 %³.

I den tid, Moritz og Moses Melchior var de egentlige chefer, voksede husets merkantile indflydelse og offentlige omdømme, således at det nu var blandt de førende i København. Siden 1834 havde firmaet udvidet ved at optage også rederivirksomhed, og det drev en efterhånden om­fattende handel i oversøiske varer, navnlig med St. Croix som udgangs­punkt. Stadig blev formuen øget, således at Moritz G. Melchiors hus Højbroplads 21 — om sommeren senere også landstedet »Rolighed« på Østerbro — gav det fornødne grundlag for det rige, men ikke overdådige selskabsliv, der her blev udfoldet med den stilfærdige grosserer og hans syv år yngre velbegavede hustru, kusinen Dorothea Henriques, som midtpunkt. En række af tidens fremragende mænd i politik og kunst — særlig fra den nationalliberale kreds — var faste gæster i huset. Moritz G. Melchior glimrede vel ikke i sin fremtræden, men firmaets position, hans intelligens og hans rige kundskabsfylde bragte ham alligevel frem både som repræsentant for sin stand og for borgerskabet i videre betyd­ning, og her bødede hans indre og ydre dannelse sammen med hans for­handlingsevne på det, der var nægtet ham som taler. Allerede i 1849 blev han valgt ind i Grosserer-Societetets komité — ikke, som det er blevet sagt, som den første jøde —, 1851 valgtes han til borgerrepræsentationen, og siden blev han landstingsmand, bestyrelsesmedlem i talrige foreninger og erhvervsvirksomheder. På den tid, hvor forretningen grundlægges i Australien, stod han altså som chef for et førende hus og allerede med

en ikke ringe offentlig position, hvorimod Moses Melchior var et ret ubeskrevet blad⁴.

Moses Melchior fik vel aldrig en så fremtrædende plads i offentligheden som broderen, men han udfoldede et større initiativ i handelen. De hverv, Moses Melchior efterhånden overtog i århundredets sidste fjerdedel, var næppe færre end dem, broderen havde røgtet, de blev blot ikke i samme grad en del af hans liv. Hans klogskab og hans hele noble skikkelse gjorde ham derimod, skønt han forblev ugift, til en øverste for en vidtforgrenet slægt, hvis medlemmer ofte og sjældent forgæves kaldte på onkel Moses, både når det gjaldt råd og dåd. I højere grad end nogen anden af samtidens danske handelsmænd var han udadvendt, og han kendte af selvsyn de fleste af de egne, dansk handel havde berøring med. Denne uddrift og rejselyst var tidligt over ham. I slutningen af 1840'erne uddanner han sig målbevidst i engelsk ved korrespondance på engelsk med svogeren, grosserer A. J. Meyer, herom vidner breve, der er vekslede mellem Frederiksberg Smallegade og huset på Højbroplads. De erhvervede kundskaber nyttiggjorde og udviklede han først i halvtredserne under hyppige besøg i London, hvor Australien var »det punkt af verden, hvorpå alles øjne var henvendt. Man hørte ikke tale om andet end det guld, som enhver fandt, og de fordele, købmændene høstede på de varer, guldgraverne benyttede til deres fornødenheder, og som de betalte højt, da guldet så let fandtes og altid på ny kunne opsøges«⁵.

Det var just guldet, som bragte Australien eller Ny-Holland på alles læber i de år. 1848 gik Kaliforniens navn over den hele civiliserede verden, og det samme var tilfældet med Australien, da Hargreaves i april 1851 gjorde de første guldfund i nærheden af Bathurst, på De blå bjerges vestlige skråning. Kun få måneder efter begyndte den i de følgende år stadigt stigende indvandring fra Europa.

Koloniseringen af Australien var begyndt i slutningen af det 18. århundrede. Kolonisterne bestod i den første tid især af deporterede engelske straffefanger; men snart kom også en organiseret indvandring af fattige landmænd, som fik tildelt jord af regeringen. Udviklingen skete ikke rivende, men alligevel ret hurtigt, således at den hvide befolkning før guldfundene udgjorde omkring 370.000, ligesom der også var flere større bysamfund. Det australske fastland var dog ikke endnu begyndt at gøre sig gældende i verdenshandelen. I Danmark var man allerede før

Melbourne og de australske guldegne. (Petermanns geograph. Mitt., 1871).

guldfundene opmærksom på, at der kunne blive tale om dansk handel på Australien, tilskyndelsen kom, da England i 1849 ophævede navigationsakten. Kort efter nytår, den 14. januar 1850, skrev udenrigsministeriet til Grosserer-Societetet: »De væsentlige forandringer, som Storbritanniens navigationslove nylig have undergået . . . gør det sandsynligt, at vort handelsflag i en ikke fjern tid vil kunne komme til at høste væsentlig fordel af den med disse forandringer åbnede lettere adgang til de nævnte staters havne og navnlig af farten på sammes kolonier.« Ministeriets skrivelse fortsatte med at gøre opmærksom på, at man har ment, at der burde søges oprettet konsulater på de steder, der særligt vil blive besøgt af danske skibe, og da den sydøstlige del af Ny Holland befinder sig i en »opblomstrende tilstand«, beder man Grosserer-Societetet udtale sig om spørgsmålet og nævner særlig de »trende i kommerciel henseende

vigtigste havne: Sidney, Port Philip (Melbourne) og Port Adelaide.« Grossererne svarede 11. februar med at udtale sig for et konsulats oprettelse, og allerede 25. februar 1850 faldt der resolution i sagen, men først i 1852 var man så vidt fremme, at det blev meddelt Grosserer-Societetet, at købmand I. B. Were af I. B. Were & Co. i Melbourne var ansøger til det nyoprettede konsulat. Were var skotte af fødsel, kunne ikke tale dansk og var i det hele fremmed for danske forhold, ligesom han også var ukendt blandt de handlende i København. Societetet nævner imidlertid ikke nogen anden, for endnu havde dansk handel ikke knyttet i hvert fald mere faste forbindelser i Australien. De første år derefter skulle ganske ændre billedet, og dette fik følger også for konsulatet, der blev besat med Were⁶.

I 1854 var der flere danske, der etablerede handelshuse i Australien baseret på konsignationshandel med Danmark, blandt disse var Moses & Søn G. Melchior⁷. Det er da tanken i det følgende at give et historisk rids af Melchior & Co. af Melbourne. Kildematerialet er sparsomt, tilsyneladende er den australske forretnings arkiv tabt gået, og det arkiv, som huset i København har efterladt, er for disse år meget mangelfuldt. En lang række breve til Melchior & Co. er bevaret i kopibøger, men med store huller, idet enten enkelte bind mangler, eller også er kopiaftrykkene så svage og udflydende, at de ikke kan læses. Brevene fra Melbourne til København er — som hele den indgåede korrespondance for disse år til Moses & Søn G. Melchior — blevet tilintetgjort, deres sædvanlige størrelse var ellers 40—50 sider; tilintetgjort er også langt de fleste regnskabsbøger. Er kilderne således spinkle, og tillader de ikke en detaljeret undersøgelse af de økonomiske forhold omkring Melbournefirmaet, så formår vi dog i hovedtræk at følge handelens gang, ligesom vi i enkelte tilfælde er i stand til at foretage en nøjere undersøgelse af visse handelsforhold. Til dette kommer imidlertid det ikke mindre væsentlige: moderfirmaets to chefer Moritz G. og Moses Melchior var i de to første år 1853—55 henholdsvis i København og Australien; overvejelser over forretningens gang og tilrettelægning, som ellers oftest er skjulte for eftertiden, har derfor her nedfældet sig skriftligt. Tydeligst træder Moritz G. Melchior frem, som han ikke har gjort det før: vi følger hans tanker om mål og midler, vi ser de veje, han mente, handelen burde gå.

1853: Udfærd og uvished.

En augustdag 1853 — kolerasommeren — var den vidtfor-grenede Melchior'ske slægt og dens venner samlet ved havnen for at tage afsked med to af dens unge: Moses Melchior og Arnold Abrahamson. Samfølelsen var stor, og man var dybt bevæget ved tanken om de hundreder af mile, der nu ville adskille. Det sidste vidnesbyrd om det hjertelige forhold kom fra en båd, hvor venner med vajende faner fulgte dampskibet »Slesvig«, der bragte de to udvandrere over rejsens første etape: København—Kiel⁸.

Moses Melchiors rejsefælle og nære ven var nevøen Arnold Abrahamson⁹. Han var født i 1830 og således fem år yngre end onklen, hvis ældste søster Sophie var hans moder. Faderen, overretsprokurator Meyer Abrahamson, var død allerede i 1833, hvorefter moderen giftede sig med grosserer Alfred Meyer. Selv havde han lært handelen hos den unge energiske grosserer David Moses Halberstadt. Her i D. Halberstadt & Co. har Arnold Abrahamson med det lyriske og følsomme gemyt og med de litterære interesser sikkert haft gavn af som modvægt at have for øje sin chef, velkendt for hans eneste lidenskab: business¹⁰.

Adskillige forhandlinger, mange tanker og merkantile overvejelser må være gået forud for rejsen, vi kender dem ikke nøjere. Initiativtageren var Moses Melchior, ham var det jo, som gang på gang, når han var i London, havde hørt om købmændenes gode chancer i Australien, og selv om han i det stemningsfulde øjeblik, hvor han første gang på rejsen skriver i dagbogen, noterer, at det ikke er den gode forretning, der lokker ham, har sikkert det hensyn også spillet ind¹¹. »Ideen,« siger han, »og årsagen til den nuværende rejse er den, at jeg tror, man i en ung alder skal virke så meget som muligt både for sig selv og andre, og dette håb besjæler mig i nærværende øjeblik, hvor jeg står i begreb med at tiltræde mit store foretagende.« Han håber, at han i brevene til det kære Danmark vil kunne anvise nye erhvervs-kilder, »jeg håber derved at kunne forbedre manges stilling. Måtte dette håb aldrig skuffes.« Men også lysten til at blive kendt med sejlads og navigation har påvirket ham. »En hovedtilskyndelse«, vil han dog ikke forbigå, »og det er den, at jeg ledsages af min kære nevø og ven, i hvem jeg ikke alene har en kær og tro slægtning, men hvis gode hjerte og sunde omdømme vil forkorte mig mangel

langvarig stund og forhøje nydelsen af glade timer, en ven, med hvem jeg kan genkalde og atter genkalde i erindringen vort kære hjem.«

Fra Kiel gik rejsen med nogle dages ophold hos familien i Hamborg til London. Moses Melchior har sikkert nydt her at være cicerone for den yngre nevø, i hvert fald tog man sig tid til at stifte bekendtskab med verdensstaden, og Arnold Abrahamson mødte byen med et opladt sind. »Forestil dig London, som du vil, jeg tror ikke, du kan fatte det storartede, før du har set det,« skriver Abrahamson, efter at have samlet sin vurdering derhen, at indtrykket har været både storartet og ubegribeligt; »thi jeg forstår ikke, hvorledes mennesker og dyr, således i så uhyre masser kunne bevæge sig imellem hinanden uden at løbe hinanden over ende, køre hinanden over, falde på hinanden, ja, næsten knuse hinanden.«

Dagene i London — fra 22. august til 3. september — gik med besøg hos bekendte, med adspredelser inden den forestående lange og ensformige rejse. Men foruden at se på kaffeauktioner, lilleputter, panorama over Lissabons ødelæggelse ved jordskælvet og fyrværkerier, har de også her truffet de sidste arrangementer for oprettelsen af Melchior & Co. De traf sammen med Adolph Schlöstein, »min vordende compagnon«, som Abrahamson skriver. Tyskeren Adolph Schlöstein kendes ellers ikke nærmere, men det fremgår af en senere korrespondence, at han var medinteressent, og det var ham, der sammen med Abrahamson tegnede firmaet. De øvrige interessenter var foruden Abrahamson Dehn & Melchior i Hamborg og Moses & Søn G. Melchior i København.

Firmaet var, som oprettelsescirkulæret (s. 18) også viser, organiseret som et kommanditselskab med Hamborg- og Københavnfirmaerne som komplementarer, størrelsen af de forskellige indskud i den samlede formuemasse kan ikke oplyses¹². Tanken var, at man især skulle drive kommissionsforretning, således at Dehn & Melchior fra Hamborg skulle udsende manufakturvarer, moderfirmaet i København skulle sende nordiske produkter, navnlig tømmer og havre, og i London knyttede man endvidere forbindelse med en fast agent, Meyerstein. Kontrakten med den sidste kender vi kun, for så vidt angår et enkelt punkt, der bestemte, at agenten indtil kontraktens udløb skulle have 1 % af forretninger, der i England blev gjort med andre¹³. Under Londonopholdet har man vel også drøftet forretningens placering: Sidney eller Melbourne. Hvornår man bestemte sig for den sidste by, fremgår ikke af kilderne, men endnu i december er man i København ikke klar over,

om der er truffet nogen afgørelse¹⁴. Moses Melchiors rolle — foruden økonomisk interesse — var den, at han af gavn skulle forestå oprettelsen og gøre sig kendt med forholdene i den fjerne verdensdel, hvorefter han skulle vende tilbage til København for at lede forretningerne i Europa¹⁵. Efter således at have drøftet planerne tog man afsked med Schlöstein, hvem Abrahamson »håber snart og velfornøjet at træffe i Melbourne, hvor vi da for alvor skal fortsætte det nu sluttede venskab.« Medens Schlöstein tog til Hamborg, gjorde de andre sig bistået af tjeneren Jørgen klar til afrejsen med clipperskibet »Gauntlet«, og den 4. september stod skibet ud på den rejse, som uden forbindelse med land varede ved, indtil lodsens gik om bord den 3. december.

Rejsen for de to danske købmænd var en ganske anden end den, der blev de fleste udvandrere til del. I foråret 1853 var den senere sønderjyske fører I. P. Junggreen udvandret til Australien; hans rejse skete med et skib fra Hamborg med omtrent 500 passagerer, hvoraf de 90 var danske, han medbragte en enkelt kiste til sit tøj, hvor vore købmænd havde adskillige kister med bl. a. egen vinbeholdning til næsten hele rejsen. Junggreen har sikkert også, som det var skik på udvandrerskibene, været henvist til selv at lave sin mad, og hans rådeplads på mellemdækket har næppe været stort større end den plads, madrassen, som man selv skulle medbringe, optog. Om vask på skibet kunne ikke være tale for en udvandrer: »Det ferske vand er her altfor kostbart, og man kunne ligeså gerne forlange champagne til at vaske i«¹⁶.

Abrahamson og Moses Melchior var kahytspassagerer. De spiste ligesom de ret få andre kahytspassagerer sammen med kaptajnen, fik god mad og havde foruden deres egen tjener en steward til at bistå dem. De indrettede sig i to kahytter, i den ene havde de bl. a. en bogreol, hvor der, som Melchior selvfølede noterer, »figurerer alle berømte moderne forfatters værker.« De første dage blev der dog ikke stunder for læsning, søsygen meldte sig, og da den havde været ved en halv snes dage, var Abrahamson så vidt, at han næsten blev enig med sin moder »i et af de få punkter, hvori vi tidligere ikke stemte overens, at det havde været bedre, at alt det guld i Australien var forblevet i Australien, og at jeg var blevet hjemme.« Søsygen blev som næsten altid overstået, og selv om han stadig ind imellem havde mavetilfælde, var han nu ved godt mod. Dagene gik slidsomt, man kedede sig, forholdet mellem passagererne var ikke godt og adspredelserne få: kortspil, vejrobservationer,

undertiden spillede Melchior piano, men ellers synes læsning at have været den væsentligste tidkort. Blandt de bøger, der nævnes, er så vidt forskellige som Lessings »Nathan der Weise«, Holbergs »Den politiske kandestøber« og Billes rejser, vel Steen Billes »Galatheas rejse omkring jorden«, som netop udkom 1853. De læste også en beskrivelse af Australien og Sidney, hvilken ved vi ikke, men det kan godt have været »Australien og dets guldegne. En angivelse af alt, hvad der er nødvendigst at vide, når man udvandrertil Australien«, den blev udgivet i 1853 og var da, når bortses fra en ganske kort vejledning, den eneste beskrivelse på dansk, sikkert svarende til, hvad der forelå på andre sprog.

Udgiveren redegør i en fortale til bogen for skriftets formål. Han har »dels ved omhyggelige studier og sammenligninger af ældre og nyere beskrivelser af Australien, dels ved at samle senere, ja endog de nyeste autentiske meddelelser og korrespondance-efterretninger søgt at forestille læseren dette land således, som det virkelig er«. Han fraråder den, der har sit udkomme, at rejse til Australien for at blive rig og lykkelig som guldgraver, medens den, der lever under trykkende omstændigheder, ved udvandring vil kunne sikre sig og sine en nogenlunde betrygget fremtid. Udgiveren slutter med at overgive »publikum dette lille værk med ønske om, at det må tjene udvandreren til nytte og den videbegærlige til behagelig underholdning«.

Under læsningen har de to ungarle vel ikke kunnet undlade at mærke sig, hvad bogen fortalte om fruentimmer, »en artikel, som der er stor mangel på i Australien«. Vejledningen gør dog straks opmærksom på, at man ikke må tro, unge fruentimmer uden forskel kan gøre regning på at finde en mand der. »Flittige, skikkelige og sædelige unge piger kunne, selv om de ikke ere i besiddelse af altfor stor skønhed, nok stole på, at de snart bliver forsørgede,« men »dannede damer ere slet ikke på deres plads i Australien.« Det, de har læst med størst interesse, har dog sikkert været oplysningerne om byerne og de økonomiske forhold. Om Sidney har de da erfaret, at »staden strækker sig på en i sandhed majestætisk måde op langs med højene,« og man ser en mængde katedraler, kirker og andre offentlige bygninger. Kommer man ind i byen, vil man se brede gader med smukke fortove. »De brillante butikker, den brogede, travle virksomhed og den bølgende mængde, eqvipagerne raslen, hyrevogne og tungtbelæssede fragtvogne, droschekudskenes anrån,

alt dette er aldeles således, som vi finde det i vore store stæder.« Der er høje skorstene, »som udpuste tykke røgskyer,« hvorved de forråder tilstedeværelsen af talrige dampmaskiner. Der fortælles om Sidneys store torv med det rigelige udbud af billige sydfrugter og om de fortrinlige indenlandske vine. Opdriften i befolkningen er stor, og der er ingen mangel på rige folk, ofte af yderst jævn herkomst: »Den stadselige eierinde af hiin prægtige vogn må dog være hans excellence guvernørens moder. O, hvor vil De hen! Denne kone blev for mange år siden deporteret, fordi hun havde stjålet et æsel.«

Modsætningen til Sidney med dens larm og tummel er den mennesketomme Melbourne. For kort tid siden talte byen 23.000 mennesker, men nu står den tom, fordi indbyggerne i skarevis er draget til minerne. Melbourne ligger ved Yarra Yarra »omtrent 8 mil fra Williams Town, hvor de store skibe ankre, da floden ikke er dyb nok for skibe på mere end 150 commercelæster.« Trods den påståede tomhed blues forfatteren ikke ved at bringe de »allersidste« efterretninger fra »Börsenhalle«, daterede den 1. januar 1853, hvori det fortælles, at der i forretningerne bestandig hersker liv. Af levnedsmidler er enkelte artikler blevet billigere. Indvandrerne antal og importen er fortsat stor, særlig er efterspørgslen efter spirituosa og luksusvarer stor¹⁷.

Bogens oplysninger er sikkert blevet grundigt drøftet. Man har sammenholdt dem med de andre efterretninger, man har haft om de svimlende byggepriser, den høje arbejds løn, om prisstigningen, fordi skibene koncentrerede sig om passagerfart fremfor varelaster¹⁸. Uvished var der dog, hvad kunne der ikke være hændt siden afrejsen for snart tre måneder siden, og de efterretninger, man da havde, har yderligere været et par måneder gamle. Ankomsten til Melbourne gav sikre oplysninger, som på den anden side først længe efter kunne nå hjem til København, hvorfra handelen skulle startes.

Uvisheden prægede derfor også Moritz G. Melchior. Nok kunne han bedre end medinteressenterne på havet følge konjunkturernes udvikling, ligesom han kunne begynde at tænke mere håndgribeligt på forretninger; men disse skulle afsluttes, inden han havde hørt om husets etablering, for at tomgangstiden ikke skulle blive for lang, det var dog sin egen sag at handle for et hus, der endnu ikke eksisterede.

Det var den 16. februar, man i København fik underretning om den lykkelige ankomst til Melbourne; det skete ved telegram fra London¹⁹.

Herr Jacob Holm & Sønner Christianhavn

Melbourne Februar 1854

Herved have vi den. Ære at underrette Dem om, at vi, som Commanditer for Herrer Moses & Søn G. Melchior & i Kjøbenhavn og Herrer B. A. Dehn & Melchior i Hamborg, her paa Pladsen have etableret en Commisssores Forretning under Firma

Melchior & Co

Med Hensyn til vore Forhold ville nedenstaaende Firmae godhedsfuldt meddele enhver Oplysning. De maatte ønske.

Anbefalende os paa det Bedste til Deres Tillid og Velvillie bede vi Dem at bemærke vore Underskrifter og tegne

med Høiagtelse

Adolph Schlostein.

Arnold Abrahamson

Adolph Schlostein vil underskrive . Melchior & Co

Arnold Abrahamson

Melchior & Co

Referencer

Herrer Conrad Henrich Donner, Altona
 Deumeyer Westingh & Sohn, Amsterdam.
 Mendelsohn & Co, Berlin
 v. d. Heydt, Kistner & Sohn, Elberfeld

Herrer Luce & Sebesth
 John Henry Schuider & Co, London
 Lloyd Erskine & Co, Manchester
 Ad. Mercuand & Co, Paris.

Agenten dør har da modtaget breve fra Melbourne, der har været 2½ måned undervejs, en ret hurtig forsendelse. Undertiden kunne posttiden være næsten 3 måneder, til andre tider kun lige to måneder²⁰. Hurtigst kom brevene pr. overlandmail frem, et enkelt bevaret giver et indtryk af ruten: det er afsendt fra Melbourne den 16. april 1859 og er af afsenderen påtegnet pr. Malta, »through France«, det har passeret Suez (ti år før kanalen), er derefter modtaget i Lyon den 4. juni, i Paris den 5. juni, i Hamborg den 7. juni og endelig i København den 8. juni, 54 dage efter afsendelsen²¹.

Den lange tid, der ville gå, inden ankomsten blev meddelt, gjorde det som nævnt nødvendigt for Moritz G. Melchior at begynde den australske forretning straks i efteråret 1853. Allerede den 22. september sendte han det første brev til Melbourne med underretning om sit arbejde hjemme i Danmark, hvor han »har ladet alt andet træde i skyggen for den australske ekspedition«²². Det har været vanskeligt for ham at få skibe til nogenlunde anstændig fragt, og det lykkes ham kun at få ordnet to udsendinger før vinteren, den ene med A. N. Hansens »Christian«, den anden med Moses & Søn G. Melchiors eget skib »Hiram«; tilsyneladende forgæves søger han et skib i Hamborg på 130—150 læster, for hvilket han vil give £ 10 pr. læst²³.

Usikkerheden prægede dispositionerne. Ikke alene var der spørgsmålet om, hvad der kunne afsættes, men man modtog også »ingenlunde opmuntrende« efterretninger fra Melbourne. Til det først afgående skib »Hiram« modtog man så mange forskelligartede prøver i konsignation, at der ikke blev plads til firmaets egne varer. »Christian« blev udsendt med halv ladning for A. N. Hansen (dens sammensætning kender vi ikke) og halv for Moses & Søn G. Melchior; den sidste halvdel bestod af

500 fustager havre à 3 til 4 bushels
 100 tylt høvlede og pløjede brædder
 100 tylt høvlede planker
 50 tylt brædder
 50 tønder øl
 100 kasser brændevin
 50 kasser cherry brandy²⁴.

Det var stort set de samme varer, der skulle blive de bærende fremover. Den store tilstrømning af kolonister krævede bygningsmaterialer,

og samtidig var de australske skoves træer, fortrinsvis Eucalyptus med den hårde ved, ikke velegnede. Levnedsmidler var også stærkt efterspurgt; under den rivende tilstrømning (Melbourne voksede på ti år til 100.000 indbyggere) var det ikke muligt at rydde jorden og tage den under dyrkning i takt med befolkningens tilvækst²⁵.

Foruden Melchiors og A. N. Hansens varer er sikkert med »Christian« også blevet sendt forskellige håndværkerprodukter. En københavnsk forening eller måske rettere et andelsselskab med bl. a. kunstdrejer Schwartz som ledende mand blev dannet med henblik på eksport af danske fabrikata; medlemmerne skulle stå last og brast. »Vore danske håndværkere«, skriver Moritz G. Melchior, »ville årligt have lidt af guldet! jeg er bange for, at denne communistiske måde at arbejde på fører til selskabets ruin, når enhver kun stoler på, hvad han laver, så kan sligt blive fordelagtigt, men her stoler den ene på den anden, og det hele vil få et dårligt udfald«²⁶. Resultatet har sikkert heller ikke svaret til forventningerne, i hvert fald omtales selskabet ikke fremover. »Christian« bragte også en kasse med malerier, et portræt af Frederik VII og et Danmarkskort.

I København kunne man nok se, at realisationen ville volde besvær, både fordi der var tale om så mange forskelligartede varer, og fordi konjunkturerne var vigende. Håbet var alligevel det bedste, man var ikke kendt med den seneste udvikling i Australien, der skulle medføre, at der endnu i 1856 ikke var afregnet for alle varerne fra 1853, de var formentlig ikke solgte²⁷. Juledag 1853 skrev Moritz G. Melchior til Abrahamson og bad ham som en god ven, »jeg tør næsten tilføje som en erfarede købmand, ikke at tabe hovedet, selv hvis de første ladninger træffer et dårligt marked. Australien har så vid en fremtid, at et etablissement der nok vil svare regning, og fra først af have vi jo aldrig stolet på, at det første år skulle give store resultater, når udgifterne er dækkede, så bør man være tilfreds«. Dette håb skulle ikke gå i opfyldelse. Det første par år blev en streng tid for det nye etablissement.

1854—55: Krig og krise.

Året 1854 begyndte under en truende politisk himmel. I oktober var krigen brudt ud mellem Rusland og Tyrkiet, og nu ved årsskiftet stod det klart, at vestmagterne snart ville træde ind i Krimkrigen. Danmark

havde sammen med de andre nordiske lande erklæret sig neutral i den opdukkende stormagtskrig, men spørgsmålet var for Moritz G. Melchior som for andre politisk vågne: ville neutraliteten holde? Interessante er i brevene til Australien hans bemærkninger om den udenrigspolitiske situation.

Det første brev anslår straks hans grundsynspunkt: neutraliteten bør søges opretholdt, men mislykkes det, må man slutte sig til England. Han tvivlede meget om regeringens vilje til at opretholde neutraliteten og glædede sig over den engelske flåde i Køgebugt, den ville holde det russiske parti i skak. »Vort ministerium er så bandsat reaktionær og gør så mange dumme streger, at man ikke kan vide, om de i deres stille sind ikke er stemt for Rusland. . . . Der bliver jobbet frygtelig, . . . jeg holder mig udenfor«. Han håbede, at ministeriet i givet fald ville blive udskiftet, og vor handel dermed blive frelst fra undergang²⁸. Danske handelsmænd var i det hele taget engelskorienterede i 1850'erne. I »Uffe Hielms og Palle Løve's bedrifter« har Henrik Scharling karikeret tidens anglomane grosserer, grosserer Løve: »Når dagens arbejde var endt, og han havde styrket sig ved et sundt og kraftigt middagsmåltid, da trak han sig tilbage på sit værelse, tjeneren bragte ham aviserne og da — da begyndte grosserer Løve ret at leve. Han gennemlæste aviserne, de indenlandske som de udenlandske, og han endte altid med at tage »Times« for sig — og når det da traf sig så heldigt, at det var i parlamentssessionen, da ventede der grosserer en udsøgt nydelse. Han søgte straks hen til referaterne af parlamentets debatter og var snart aldeles fordybet i disse. I begyndelsen læste han altid sagte, men efterhånden som han blev ivrigere, læste han højere og højere, indtil omsider ånden kom over ham i en sådan fylde, at han sprang op fra sin stol og med høj røst tordnede løs mod lord Grey eller lord Huntingdon — så vidste hele huset, at »far var i parlamentet«.

Gik Danmark end i militær henseende uberørt gennem krigsårene, undgik man ikke, at de økonomiske forhold blev præget af den europæiske stormagtskrig. Tiden 1850—57 var gode år for Danmark, næsten hvert år bragte en rig høst, og afsætningen skete til stærkt stigende priser, omsætningen i udenrigshandelen tog til, priserne på landbrugsejendomme fordobledes, til dette kom så krigskonjunkturen. Krigen stimulerede efterspørgslen (eksempelvis steg hesteeksporten 38 % i krigsårene), og navnlig Danmarks varer stod sig prismæssigt godt²⁹.

Ganske anderledes var udviklingen i Australien. Her stod man endnu så meget uden for verdensøkonomien, at dens konjunkturbevægelser kun i ringe grad blev mærkbare; endog i 1857 var det sådan, at den store krise, der da hærgede Amerika og Europa næsten ikke satte sig spor i Australien³⁰. Fra midten af 1853 var her begyndt en lammende krise, hvis omfang man ikke havde forestillet sig, da de første efterretninger

Prospekt over Melbourne o. 1860; okseforspandet typisk for tidens Australien.
(Fra Bob: Fra Australien. 1862. Særtryk af Ill. Tid.).

hen på efteråret nåede Europa. Den begyndende krise kommer til udtryk i Melbourne-dagbladet »Argus« den 1. juli 1853: »I forrige måned er der næsten i alle forretningsgrene indtrådt en stor slaphed, idet de siden slutningen af maj måned næsten uafbrudt på hinanden følgende store vareforsendelser har frembragt en fuldstændig omvæltning både i efterspørgslen og priserne. I de næste to måneder [vintertiden i Australien] er næsten enhver afsætning af varer til det indre af landet afskåret, og ved den store masse af varer, som nu findes her i staden, er pakhuslejen steget til 4 sh. pr. ton om ugen, og selv til denne pris er det ikke altid muligt at finde plads til varerne... I dette øjeblik er det umuligt at finde købere for større partier selv til hvilken som helst pris. Kun bygningstømmer og andre byggematerialer er endnu meget efterspurgt«³¹.

Byggematerialerne var netop særlig efterspurgt under den herskende pakhusmangel, men da Abrahamson den 9. december samler sit indtryk af Melbourne, må han bl. a. bemærke, at pakhuse nu kom frem som fluer, og inden længe — også til skade for priserne på bygningsmaterialer — gled pakhuslejen ned, så den ikke engang kunne dække grundens leje. »Det mærkværdigste er,« fortsætter Abrahamson, »at alle varer siden et år er faldet 100—200 %, at markedet er flovt, og mange varer slet ikke betaler sig. Auktioner er der daglig i hundredvis, og der bliver solgt mange ting til spotpris«. De nedadgående priser udviklede sig i 1854 til en rivende handelskrise, i årets løb fallerede 250 firmaer, der i gennemsnit kun kunne betale kreditorerne 10 % af deres tilgodehavender. Varestrømmen ville tilmed ikke straks tage af, mange handeler var afsluttede, før man i Europa blev klar over situationen. Værdien af de importerede varer var 1853—55 i £:

1853	15.842.000
1854	17.659.000
1855	12.007.000

At importen var så længe om at tage af, forøgede krisens virkninger. En beregning af de ugentlige udgifter for en arbejderfamilie viste fra maj til november 1854 et prisfald på 24 %, men derefter holdt de sig nogenlunde stabile krisen ud. Forholdene bedredes i løbet af 1855, og hen på efteråret havde man atter mere rolige forhold³².

Det var således under de dårligst mulige omstændigheder, man begyndte Melchior & Co. I forhold til mange af spekulationshusene havde man imidlertid den fordel at have i ryggen et kapitalstærkt europæisk hus, der netop nød godt af de gode konjunkturer i Europa.

Melchior & Co.'s organisation skulle også gøre det mindre udsat for større tab. Det var oprindeligt baseret som kommissionsforretning, og de områder, som derfor skulle kunne være direkte tabgivende, var oplagring af varerne og kreditgivning. Pakhuslejen var som tidligere nævnt høj, men ved begyndelsen af 1855 var den dog så langt nede, at Moritz G. Melchior kunne tilråde at tage tømmerladninger på lager fremfor at realisere³³. Kreditgivningen synes ikke at have været stor, et enkelt tilfælde omtales i december 1854, hvor der er givet 3 måneders kredit på

et vareparti³⁴. I samme måned oplyses det også, at firmaet kun havde små tab ved fallitterne³⁵; som et udtryk for tilbageholdenhed i kreditgivningen kan man måske også tage det forhold, at delkredereprovision næsten ikke omtales i korrespondancen. I 1853 og 54 var forskudsgivningen stor på udsendte varepartier, og trods indtrængende henstillinger fra Moses Melchior mente man det i København nødvendigt at fortsætte denne praksis. »Vi kunne«, skriver Moritz G. Melchior til broderen Sally i Hamborg, »i så henseende aldeles ikke rette os efter Moses, der er exalteret såvel i den ene som i den anden retning... Det er tydeligt, at jeg ved at følge hans ordre måtte vise hele tømmerforretningen bort«. Tilbøjeligheden til at udsende tømmer var ikke stor, og i København fandt man det nødvendigt at lokke med forskud indtil halvdelen af fragten og $\frac{2}{3}$ af lasten. Efter nytår var man imidlertid — vel under indtryk af de stadig dårlige konjunkturer — blevet mere tilbageholden, »dog vil vi ikke nægte det til redere, der gør ekspeditioner med egne skibe, hvis disse herved kunne foranlediges til forretninger, idet jeg ikke kan indse nogen som helst risiko forbunden derved, når det udfyldes i conossementet »Owners property«³⁶. Var forskudene således nødvendige for at stimulere handelen, så kunne de på den anden side almindeligvis ikke bringe tab, men nok binde en betydelig del af kapitalen. Beløbene blev sikkert forrentet i overensstemmelse med sædvanen, langt mere risikabel end forskud var et andet lokkemiddel: participation i ladningerne.

Adskillige af afskiberne forlangte, at Melchior selv skulle deltage i varernes udsendelse. Det er endnu før, aktieselskaberne brød igennem, og både af hensyn til tilvejebringelsen af den nødvendige kapital og af hensyn til ønsket om en spredning af risikoen var det sædvane, at flere samlede sig om forretningers gennemførelse, det er a meta handelens glansperiode. Det sædvanlige var ved afslutningen af forretninger i Sverige og tyske Østersøstæder, at man der betingede sig, at Melchior & Co. selv overtog halvdelen af ladningen; dette indebar også en vis garanti for, at kommissionæren dels stolede på den pågældende ladnings muligheder, dels ville være ihærdig under dens realisation. I København søgte man straks at få afsat en del af ladningen, således at et andet hus atter overtog halvdelen af Melchiors part. Mere end halvdelen af den hele ladning ønskede man ikke at overtage, selv om også en del af den kunne afsættes; da Dickson & Co., Sveriges største eksportør, i december 1854 tilbyder at deltage i en trælast med en trediedel, må man afslå det, hvor

uheldigt det end er at skulle afvise netop ham, første gang han gør tilbud³⁷.

Nødvendigheden af således at deltage i de udsendte ladninger indelbar naturligvis en betydelig risiko under krisen i Australien, der tilmed faldt sammen med den europæiske højkonjunktur. Varerne blev købt forholdsvis dyrt og traf et stadig flovt marked. De lave priser måtte også gå ud over kommissionsprovisionen. For de første ladninger beregnede man sig 10 % i provision — i europæisk kommissionshandel var sædvanen 2 % —, men det kunne ikke opretholdes. I sommeren 1854 meddeles det til Melbourne, at D. B. Adler har gjort indvendinger, og om efteråret må man gå ned til 5 %³⁸. Nedgangen i indtægten gennem kommissionsprovisionen måtte ramme hårdt, fordi omkostningerne — fraset de direkte udgifter på den enkelte ladning, der gik på kommittentens regning — var høje. Trods de faldende varepriser, og trods de almindelige leveomkostningers nedgang (jfr. s. 23) var arbejds løn, transport og andre ydelser højere end i Europa, og som altid trak det også ud, inden en række detailpriser fulgte faldet. Huslejen var heller ikke faldende før først i 1855, og selv om arbejds lønnen også da begyndte at falde, fremhæves det, at der i det hele blev arbejdet dyrt i Australien³⁹. Kommissionerne fra Europa krævede således på grund af forskud en betydelig kapitalinvestering og måtte som regel stimuleres gennem den risikable participation i ladningerne. Til dette kom, at provisionen måtte sættes ned procentuelt, på samme tid som priserne og dermed det reelle udbytte var faldende, og hvor udgifterne på omkostningskontoen kun trægt fulgte prislefaldet.

Vilkårene for kommissionshandel vakte hos huset i Melbourne ønsket om at begrænse den til fordel for egenhandel i Australien, loco-forretninger. Det må have været hen på sommeren 1854, at man begyndte loco-handelen; den kommer første gang til udtryk, da Moritz G. Melchior den 29. oktober 1854 skriver til broderen i Hamborg. Han føler sig foruroliget over, at Moses Melchior i sine breve har skrevet, at man kan undvære kommissionsforretningerne fra Europa, og han forstår ikke, hvorfor de ikke opgiver, at de har tjent så og så meget ved en eller anden forretning: »Ville de overraske os ved årets slutning? Jeg holder ikke af overraskelser«. Han tvivler ikke om, at Melchior & Co. med tiden vil blive en god forretning, men man skal gå roligt frem og holde sig fra spekulationer: »jeg har nu bestandig den ide, at pladsspekulation . . .

er hasard, hvorimod konsignations-understøttelse fra Europa bliver det stabile, som der uafbrudt med uafvendt opmærksomhed bør arbejdes for«. De samme synspunkter uddybes i november i et brev til Moses Melchior, og det understreges stærkt, at vil man endelig gøre loco-forretninger, bør de koncentrerer om ganske enkelte artikler, som man så kan samle al opmærksomheden om. »Du ved, at jeg altid i vor egen forretning, og jeg tror med held, har holdt på dette principps gennemførelse«. Det viste sig, at Melchior & Co.'s loco-forretninger (noget nærmere om dem røber kilderne desværre ikke) blev gennemført med gunstige resultater, og den 28. maj 1855 skriver Moritz G. Melchior — som altid rede til at yde anerkendelse —: »Jeg yder din og Arnolds besindige virksomhed under den lange crisis min fulde anerkendelse og har det håb, at den erfaring, De i de urolige konjunkturer har samlet, også i en senere tid vil komme Dem og huset til nytte ... Jeg indrømmer, at jeg ikke havde gjort mig den forestilling, at den tid allerede var så nær, at loco-forretninger kunne afgive så betydelige avancer«⁴⁰. Generelle og lidet eksakte vendinger som den sidste er desværre det eneste, vi kan bygge på, når vi vil søge at gøre resultaterne eller udbyttet op.

De første meldinger om resultater forelå i juni 1854. Det drejede sig om forskellige håndværksprodukter, som imidlertid ikke kom til at betyde meget i helhedsbilledet. Sidst på året klager agenten i London og en københavnsk købmand over langsomme afregninger, og ved årsskiftet 1854/55 anslås Moses & Søn G. Melchiors andel i tabene på udsendelser fra Europa til £ 1.000, men stedse giver Moritz G. Melchior udtryk for tillid til det australske hus. Man må »have tålmodighed, og nytter det ikke at kæmpe mod strømmen, med tiden bliver det nok godt, det kan ikke fejle«. De tiltagende loco-forretninger gav, som lige omtalt, tilfredsstillende udbytte fra begyndelsen af 1855, og selv om handelen fra Europa også det år gav tab, så har den første del af virksomheden været i stand til at udligne, således at der, da Moses & Søn G. Melchior skulle opgøre resultatet for 1855 ikke skulle regnes med tab på andelen i Melchior & Co., dog formentlig heller ikke med nogen gevinst af betydning⁴¹. Melchior & Co.'s resultater følger således den australske krises forløb: i 1854 under det store prisfald betydelige tab, under den begyndende stabilisering i 1855 et balanceforhold mellem indtægter og udgifter, der udlignede hinanden trods tabene på Europahandelen.

Uheldene ved udsendelserne fra Europa skyldtes i første linie mis-

forholdet mellem på den ene side den europæiske højkonjunktur under Krimkrigen og på den anden side den australske krise. Det var vanskeligt at disponere under sådanne omstændigheder, og vanskelighederne øgedes gennem den lange posttid. Foruden varepriserne steg i Europa også fragtpriiserne stærkt straks ved vestmagternes indtræden i krigen, og først hen på sommeren 1855 taler korrespondancen om faldende fragtpriiser⁴². Det ejendommelige misforhold mellem varepriserne kommer bl. a. til udtryk i april 1854, hvor Moritz G. Melchior, samtidig med at han modtager beretninger om prisfaldet på tømmer i Australien, kan skrive ud, at det i den sidste tid hjemme er steget 50 %, ligesom prisstigningen på havre også er stor⁴³. Netop disse to varer, de for langfart bedst egnede af henholdsvis Sverige og Danmarks eksportartikler, var det, der var de fremherskende i varehandelen til Australien.

Det er ikke muligt at klarlægge varehandelens omfang, medens dens art bedre kan belyses. Når omfanget ikke kan bestemmes, skyldes det bl. a., at mange af aftrykkene i forretningskopibogen er så svage, at de er ulæselige, i hvert fald når det ikke gælder sammenhængende tekst; årsagen til de svage aftryk i kopibogen, som er noget specielt for Australienbrevene, er, at man af sikkerhedsgrunde har taget flere aftryk af disse breve for så at sende dem ad forskellige veje. Mere afgørende end denne vanskelighed ved det tilstedeværende arkivmateriale er manglerne. En stor del af forretningerne med huse uden for Danmark blev gennemført uden direkte forbindelse med København, nemlig ved agenter, der afsluttede handelen, hvorefter kommittent og kommissionær afregnede direkte. Agentens provision var 1 % af ladningens beløb⁴⁴. Foruden Meyerstein i London, der efter alt at dømme ikke var meget aktiv, havde man agenter i Oslo, Göteborg og Stockholm, særlig den sidste, danskeren Hans Bay — nyetableret, efter i mange år at have haft skipperhus i Helsingør — udfoldede et betydeligt initiativ, medens man ofte beklager sig over de andre⁴⁵. De udsendte varers art kendes heller ikke for udlandets vedkommende, men det foreliggende tyder på, at man fra Sverige og Norge kun har sendt tømmer, fra Tyskland, hvor Dehn & Melchior forestod forretningen, kom kun manufakturvarer, og det kun i den første tid, disse var man i øvrigt nødsaget til at søge afhændet i Batavia⁴⁶. Fra England, hvorfra der næppe er kommet meget, har det vel også været industrivarer; udsendelserne fra Danmark turde imidlertid kendetegne udviklingen som helhed.

De danske ekspeditioner havde i 1853 været præget af prøvesendinger til et forholdsvis ukendt marked, endnu i 1854 var der sådanne artikler, men efterhånden gik de ud af markedet. I juni udsendes således guld- og sølvarbejder samt spejle, i september sendes atter spejle og denne gang — som i 1853 — flygler og pianoer, fire af hver⁴⁷. Fabrikanten var Hornung & Møller, som beklagede, at han ikke sendte fire andre pianoer, der var bestilt til £ 45 pr. stk., men han fabrikerede ikke til så billige priser. Man tør vel formode, at det er Melchior & Co., der har udstillet Hornung & Møllers fortepianoer på industriudstillingen i 1854 i krystalpaladset i Melbourne, hvor de »blev omtalt meget fordelagtigt«. På samme udstilling var også en samling danske malerier, hvor navnlig et fortæppe til Det kongelige Teater »af en dansk maler Wessel vandt særdeles bifald«⁴⁸. Mon det ikke er den tidligere (s. 20) omtalte samling billeder, som der her er tale om?

De varer, man samlede sig om, blev ellers bygningsmaterialer og havre. I januar 1854 udsender man fra Göteborg en ladning vinduer og døre, i september omtales bl. a. havre og tømmer, i november tømmer, i december tømmer og havre, i 1855 (hvor forretningskopibogen mangler for 1. halvår) i maj tømmer, i september havre, tømmer og mursten, i november havre og tømmer. Et eksempel på en skibsladning er »Jeanette«, der afgik i september 1854 med en ladning bestående af

1350 sække havre
 200 — klid
 20.000 stk. mursten
 100 ks. skiffer
 3 fade dansk brændevin
 150 kasser à 12 fl. dansk brændevin
 100 krukker smør
 150 tylt planker
 200 tylt høvlede og pløjede brædder.

Fragten udgjorde godt £ 1300, og skulle betales halvt ved afsejlingen, halvt ved ankomsten. Murstenene var »de sædvanlige gule flensborger sten«; hvedekliken (a meta med Silkegadens bageri) var stærkt tørret med undtagelse af 8 sække, og man beder det bemærket, om de sidste kommer over i god stand, idet man så ikke næste gang behøver at tørre

så stærkt. Brændevinen var ikke noget særsyn: i januar havde man sendt 100 kasser genever, i juni 100 kister brændevin à 12 flasker, i august 150 kasser; i juli 1855 sendte man 100 og i september samme år 200 kister brændevin⁴⁹. De udsendte skibe bragte ikke australske varer tilbage, men

Moritz G. Melchior.
Litografi af I. W. Tegner
efter foto 1883.

Moses Melchior.
Foto fra hans sidste år.

man søgte returfragt til dem, særlig fra Ostindien⁵⁰. Et forsøg på at udstationere Moses & Søn G. Melchiors 90 commercelæster store brig »Hiram« i Melbourne mislykkedes, idet skibet forliste⁵¹.

Selvom man således efterhånden i udsendelserne nåede frem til det, der var Moritz G. Melchiors hovedprincip: koncentration om enkelte artikler, tyngede arbejdet ham dog hårdt. Moses & Søn G. Melchior skulle fremdeles drive dets egen virksomhed, og tilmed var den ene chef, Moses Melchior, borte. Agenterne var ikke tilfredsstillende, bortset fra Hans Bay; da man sikrede sig hovedforbindelsen for de kommende år, Dickson & Co. i Göteborg, skete det da også ved Moritz G. Melchiors eget initiativ og arbejde. Dickson havde hidtil givet sine kaptajner frie hænder, men i oktober 1855 opnåede man tilsagn om, at han i fremtiden ville lade alle sine skibe til Australien gå i kommission til Melchior & Co., betingelserne var ret stramme med 5 % i provision og intet særskilt for delkredere (ellers sædvane med 1 %). Men »den gamle Dickson forsikrede personlig, at omfanget af deres forretning overalt såvel i Rio, Bahia som andre steder havde forskaffet dem lignende favører, og at et hus, som

ville være sikker på at erholde dem, måtte finde sig i at arbejde lidt billigere end sædvanligt. De fordre ingen forskud eller participation, det er en aldeles ren forretning«⁵². En del aflastning i arbejdet gav det, at man havde fået forbindelse med en 26-årig handelsmand P. G. Lihme, en købmandssøn fra Svendborg, der havde været i Australien. Fra forsommeren 1854 virkede han som rejsende agent i Danmark, Norge og Sverige, og han var i det hele et menneske, man måtte anse for at »være en acquisition«. Sin sædvane tro tog Moritz G. Melchior dog et forbehold: han frygtede, at Lihmes fordringer ville være for store, men ville nu nærmere »underholde« sig om ham med broderen Sally i Hamborg. Den nærmeste tid afgjorde imidlertid sagen, og efterhånden som den nye medarbejder opnåede gode resultater hos de skandinaviske købmænd, konstaterede Melchior, at man her havde fået en virkelig dygtig arbejdskraft. Lihme arbejdede meget energisk til hen på efteråret, da han påny rejste til Australien, nu i Melchior & Co.'s tjeneste⁵³. Lihmes nærværelse havde dog ikke kunnet afbøde »savnet af en kær broder og af en associé i forretningen, med hvem et og andet kunne overvejes, thi det er naturligt, at Israel endnu har for liden erfaring til i sidste henseende at træde i dit sted. Imidlertid beder jeg dig at blive derovre, så længe som du selv synes, det er nødvendigt, eller så længe du føler dig tilfreds med dit ophold«. Moritz G. Melchior havde hidtil ikke skrevet noget om tidspunktet for broderens hjemkomst, fordi han fandt, at dette var en genstand, som bedst kunne bestemmes og bedømmes ude i Australien⁵⁴.

Moses Melchior blev sikkert længere i Melbourne end oprindelig tænkt, men krisen har vel givet ulyst til at forlade posten, før forholdene var til at overskue. Moritz G. Melchior forsøgte sig med mere muntre lokkemidler, som når han den 20. juli 1854 efter at have berettet om forskellige giftermål i menigheden tilføjer: »Du ser, at de unge piger går til som varmt brød, og er det heller ej i den henseende så godt, at du bliver for længe borte«. Kun få dage efter — 24. juli — modtog han imidlertid brev af 2. maj fra broderen, og han måtte med beklagelse læse, at det med hensyn til hjemrejsen havde længere udsigter, end Moses tidligere havde håbet⁵⁵. Endnu i februar 1855 er tidspunktet ikke bestemt, men det er dog nu fastlagt, at hjemturen skal ske i forbindelse med en handelsrejse på Ostindien og Kina, den 10. august opfordres

Moses til at købe te i Kina på hjemrejsen. Dette brev nåede vel Moses Melchior, i hvert fald var det først den 3. november 1855, da forholdene var stabiliserede, at Melchior fulgtes om bord af Schlöstein, Lihme og »vor kære Arnold« i det skib, der skulle bringe ham til Calcutta, rejsens første etape. En art status får vi, da han den 12. december skriver i dagbogen: »Tvende betydningsfulde år ligger imellem de sidste linier, jeg nedskrev i denne bog, og dem, jeg nu er i færd med at betro til papiret, og kastende et ganske flygtigt tilbageblik på dem har jeg kun grund til at være tilfreds og taknemmelig for den henrundne tid. Den har været betydningsfuld for mig i mange retninger, rig på sorger og glæder; den har haft det gode, at sorgerne kom først, og derved i højere mål bidraget til ret at vurdere glæderne, og jeg forlade pladsen for min virksomhed med håb om, at denne vil bære gode frugter for fremtiden og sikre mine kære og mig en nyttig og velgørende beskæftigelse i fremtiden«. Hjemrejsen gik — efter besøg i Ostindien og Kina — gennem Det røde hav og Middelhavet, og hen på forsommeren 1856 var Moses Melchior atter i København, rede til at nyttiggøre sine erfaringer og de bedrede konjunkturer.

1856—1860: *Fred og fremgang.*

På Københavns børs modtog man den 26. februar 1856 en skrivelse fra Udenrigsministeriet, der begyndte: »Udenrigsministeriet har fra den kongelige gesandt i Paris modtaget en telegrafisk depeche, dateret fra i dag kl. 12 (midnat) 33 minutter, og af følgende indhold: Conferencen har i går undertegnet en våbenstilstand indtil den 31te marts«. Ministeriet meddelte videre, at man havde fundet efterretningen af vigtighed og derfor ville bringe den til Grosserer-Societetets kundskab, »hvorved den på den måde, som iøvrigt måtte findes hensigtsmæssig, kan snarest muligt blive meddelt det handlende publikum som en ad officiel vej modtaget efterretning«⁵⁶. Våbenstilstanden betød afslutningen på Krimkrigen, og fredstraktaten blev underskrevet den 30. marts samme år, men den betød også, at den særlige krigskonjunktur ophørte.

Moritz G. Melchiors første brev ud til Melbourne efter fredsslutningen beretter, at kornet som følge af freden står flovt⁵⁷. Det er første gang i Melchior & Co.'s historie, at de fra Europa hører om vigende

priser. Faldet blev ikke stort, men hele den hektiske stemning fra krigsårene forsvandt, fragtmarkedet var heller ikke mere så stramt, at det kneb med at skaffe skibe til langfarter, fordi der var nok at tjene på de korte. Tilbøjeligheden til at tage del i udsendelser til Australien var også større; det viste sig allerede ved krigens slutning, hvor man ikke mere forlangte, at Melchior skulle participere med så stor en andel som før⁵⁸. Det følgende år bragte ved dets slutning krisen i Europa, og dermed for første gang siden guldfundene et mere almindeligt prisfald. I 1857 lå priserne gennemsnitligt 35—36 % højere end i 1852, og af den store stigning var godt 30 % faldet i 1853 og 54, men under krisen faldt priserne nu omtrent 12 %; selv om de atter begyndte at stige i 1858, havde de dog først i 1871 nået højden fra 1857. Krisen bremsede også selve handelens omfang både indenrigs og udenrigs, og tilbagegangen blev først indhentet i løbet af to—tre år. Tilstanden i dens modsætning til Melchior & Co.'s første år kendetegnes også af, at man i 1858 kunne købe to bjælkeladninger »spotbilligt« og til meget lave fragter, og af, at man samme år forhøjer både kommissionsprovisionen og delkredere-
renten, den sidste til 2½ %⁵⁹.

Udviklingen i Australien forløb anderledes end i Europa. Krisen fra 1854—55 var overstået, på en vare som tømmer var prisen stigende i slutningen af 1855, medens landbrugsprodukter vedvarende var meget lave. Den følgende tid var nogenlunde stabil, om nogen egentlig prisstigning var der ikke tale, men — som tidligere nævnt — man forblev uberørt af den amerikanske og europæiske krise i 1857. Produktionen af landbrugsprodukter var stigende i det område, hvor Melchior & Co. arbejdede, staten Victoria, men man importerede fremdeles betydelige mængder, ligesom boligbyggeriet havde det største omfang, det hidtil havde haft. Melbournes vækst i tiåret 1852—62 fra 23.000 til 100.000 indbyggere øgede naturligvis boligbehovet, hvortil kom, at man nu også forlod de telte og primitive skure, som den jævne befolkning havde ladet sig nøje med i guldfeberens dage, hvor man alligevel kun havde brug for et midlertidigt sted, inden man vendte hjem som en rig mand⁶⁰.

Kommissionshandelen var også i denne periode det væsentligste for Melchior & Co., og den blev drevet efter de samme retningslinier som i kriseårene⁶¹. Et karakteristisk tegn på de ændrede forhold er det dog, når man i september 1858 skriver til agenten i Stockholm, Hans Bay, at »hvad forskud angår, så har vi aldeles positive instruktioner om ikke

at indrømme noget sådant«. Forskuds nægtelsen kunne ganske vist også skyldes kapitalmangel, men om noget sådant foreligger ikke vidnesbyrd, tværtimod er man i samme måned, hvad der tidligere ville have været utænkeligt, villige til selv at overtage en hel tømmerladning⁶². Om loco-forretninger foreligger kun et par enkelte oplysninger: Abrahamson har

Arnold Abrahamson.

Stempel på billedets bagside viser, at det er taget af en Melbourne-fotograf. Det prangende bagtæppe svarer til de tæpper, tidens europæiske fotografer anvendte.

i 1856 købt forskellige varer i Sidney, og Moritz G. Melchior pålægger derfor Melbourneforretningen varsomhed, ligesom han advarer mod at arbejde i flere varer; i samme brev omtales Ballaratforretningen på en måde, der tyder på, at Melchior & Co. har haft en filial eller et udsalg der i guldgraverbyen⁶³. Nyt var det, at man i denne periode optog en direkte importforretning for egen regning fra England. Initiativtagerne var Moses Melchior og Lihme, og det skete under stærk modstand fra Moritz G. Melchior; han var, derpå tyder hele den bevarede korrespondance, i højere grad end broderen tilbøjelig til at holde sig til de engang afstukne baner, ligesom han også var mindre tilbøjelig til at indlade sig på forretninger, hvis rækkevidde ikke så nogenlunde lod sig overskue. Dette forhold kunne nok skabe en del spænding brødrene imellem, hvor hjerteligt og kærligt det personlige forhold end vedblev at være. Til dette

kom, at Moses Melchior, efter at være vendt tilbage, overtog den egentlige ledelse af forretningerne på Australien, Moritz G. Melchiors andel bestod da, som han selv siger, »kun i den teoretiske del at komme med raisonnementer«. Netop disse »teoretiserende« bemærkninger har tydeligt nok irriteret broderen, som vel har følt, at han mødte med særlige forudsætninger, når det angik Melbourneforretningen.

Importforretningen fra England er omtalt i en række breve fra sommeren 1857. Det fremgår af disse, at Moritz G. Melchior har givet efter over for de andres ønsker om at optage denne handel. I maj er han ret afvisende over for planerne, og under omtalen af dem i et brev til broderen Sally i Hamborg hedder det i juli om Lihme: »han såvel som Moses ville absolut være rige folk i en håndvending«. Han opfordrer broderen til at komme til København, når Abrahamson nu snart kommer til byen under sit ophold i Europa. Abrahamson kom den 12. august, og man har da haft en drøftelse af sagen, hvorom Moritz G. Melchior den 12. september beretter til Lihme. Han håber, at hans tilsagn om at optage importhandelen for egen regning vil tilfredsstille Lihme, og »intet skal være mig kærere end tillige ad erfaringens vej at erholde overbevisningen om, at jeg tidligere har haft urigtige anskuelser om måden, hvorpå forretningen fra Europa skal drives«. Han har altid holdt på, at det for Melchior & Co. kom an på at udvikle kommissionsforretningen; det er lykkedes godt i Sverige, og han nærer stadig det håb, at kommissionsforretningen vil blive så vigtig, at importen for egen regning bliver noget underordnet. Når der er tjent »rigtig mange penge«, kan man da begynde en importforretning efter en stor målestok. Han vil dog gerne understrege, at han nærer fuldstændig tillid til ledelsen af Melchior & Co. og vil i denne forbindelse meddele, at man har vedtaget, at Lihme fra det løbende år skal deltage med en sjettedel i Melchior & Co.'s avance og tab, ligesom han bemyndiges til fra 1. januar 1858 at underskrive for firmaet⁶⁴.

Importhandelen fra England, formentlig fortrinsvis industrivarer, blev fortsat også efter den store krise. I august 1858 diskuteredes således størrelsen af denne handel, der er fastsat til ikke at måtte overstige £ 10.000 om året. Moses Melchior vil tilsyneladende udvide importen, men broderen er imod det og skriver til Sally Melchior, at han, hvis han ikke kan møde eftergivenesshed, ikke vil vige tilbage for at ophæve det gamle Firma Moses & Søn G. Melchior. Dette skete ikke, og importhandelen er ikke oftere til debat i korrespondancen⁶⁵.

Det skyldes et tilfælde, at vi således gennem denne diskussion får et indtryk af forretningernes omfang på et enkelt område, ellers er det kun upræcise oplysninger, vi har om resultater og omsætning. I slutningen af 1855 var der gode udsigter for forretningen, og i 1858 hedder det, at »det er os særdeles behageligt, at forretningen nu i det hele udvikler sig sundt og kraftigt«. I 1859 omtales en jævn fremgang, og i 1861 oplyses det, at forretningen vel ikke er glimrende, men dog giver kommanditisterne både eksistensen og noget overskud⁶⁶.

Tømmerkommissionerne blev tydeligt nok efterhånden det bærende. Den indledede forbindelse med Dickson & Co. i Göteborg (se side 29) fortsatte, så længe Melchior & Co. bestod; men også med andre svenske trælasteksportører knyttede man forbindelse, fremdeles gennem agenterne i Göteborg og Stockholm. I august 1858 skriver man til N. H. Kempe i Stockholm, at »da vore venner Melchior & Co. i Melbourne væsentlig beskæftiger sig med tømmer og er importører af de fleste ladninger, der afskibes fra Sverige, ville disse i enhver henseende varetage Deres interesse«⁶⁷. Tilrettelæggelsen af trælastudsendelserne fra Sverige blev baseret på omhyggelige markedsvurderinger; gennem agenter i Sverige og England holdt man sig underrettet om udskibningernes omfang fra disse lande, og man rekvirerede statistiske tabeller, som i bearbejdet form blev meddelt Dickson & Co.⁶⁸.

Det svenske tømmer var vel den betydeligste kommissionsartikel for Melchior & Co., de øvrige varer var landbrugsprodukter. En overgang modtog man flere havreladninger og mindre partier kaviar i kommission fra Odessa, en forbindelse, der blev knyttet i 1858 under en Ruslandsrejse, som Moses Melchior foretog; der foreligger imidlertid ikke vidnesbyrd om nogen stadig handel på denne plads⁶⁹. Landbrugsprodukter var det også, der fortrinsvis blev udsendt fra Danmark, men der synes ikke at have været tale om mange ladninger. I konsulatet i Melbourne førte man, ligesom i andre danske konsulater, protokol over danske skibe, der anløb havnen. Listen angiver bl. a., hvorfra skibene kom, og indtil 1860 var det omkring et par skibe om året, der kom fra danske havne; ganske vist kan også andre af de gennemsnitlig 10 danske skibe om året komme fra Danmark, men undervejs have lagt ind i andre havne, ladningernes karakter tyder imidlertid ikke på dette. At det i øvrigt ikke var uden grund, når der blev klaget over konsulens ringe kendskab til danske forhold, synes også at fremgå deraf, at han i 1862 angiver, at et skib kom

Fuldskibet »Birgitte Melchior«, maleri i firmaets eje. Skibet blev færdigbygget 1856 og deltog i farten på Australien. Solgt 1866 efter strandning på Elben ved Hamborg.

fra havnen Rasmussen⁷⁰. Agenterne for de skibe, der kom fra Danmark, angives i protokollen som Melchior & Co., og ladningerne opgives at bestå af havre og »generals«. Af korrespondancen fremgår, at man foruden havre udsendte brændevin, høvlede og pløjede brædder, cigarer, stearinlys og smør, »fint herregårdssmør«. I 1860 sendes det en enkelt gang pr. damper til Amsterdam for derfra at indskibes i direkte skib⁷¹. Smøreksperten blev dog ikke nogen heldig forretning, og i 1860 skrives til Melbourne, at Melchior & Co. i fremtiden skal blive fri for smør, men

at den sidste ladning dog ikke udgør et rimeligt bedømmelsesgrundlag, idet det ikke kan undre, at der ikke er nogen konkurrenceevne i »smør, som er et år gammelt, når det ankommer efter at have været opløst i Lissabon«⁷².

Blev varehandelen med Danmark således ikke omfattende, så fik Melchior & Co. imidlertid på anden måde betydning for Danmark. Netop det forhold, at konsulen i Melbourne var så lidet hjælpsom over for danske, der enten kom i nød eller fik brug for råd og vejledning, fik mange danske til at søge til Melchior & Co., hvor man ikke holdt sig tilbage fra at yde hjælp. Tjeneren Jørgen Jørgensen, der i 1853 i London havde bistået ved de sidste praktiske arrangementer, indtog efterhånden en betroet stilling i handelshuset, og han nævnes særlig som den, der var »alle danskes fader«, utrættelig i sin iver efter at bistå danske indvandrere; hans hjem var i flere år midtpunktet for mange danske, som med større eller mindre held søgte lykken i Australien⁷³.

1861—62: Opløsning og ophør.

Arnold Abrahamson havde været i Europa fra august 1858 til først på året 1860, efter ham var det Lihmes tur til at vende tilbage til den gamle verdensdel⁷⁴. Han kom til England i august 1860 og rejste derfra til Paris for at gennemgå en langvarig kur, men i oktober 1861 er han atter i England, hvor han har en drøftelse med Moses Melchior om Melbourneforretningens fremtid⁷⁵.

Kommanditselskabets kontrakt udløb i 1863, men allerede i 1861 havde Moritz G. Melchior meddelt som sin bestemte opfattelse, at Moses & Søn G. Melchior ikke burde fortsætte i firmaet efter kontraktens udløb. Den eneste grund, der omtales i kilderne, er, at han ikke fortsat ville bære det ansvar, Melchior & Co. lagde på ham. Gav forretningen end overskud, har han vel følt det ansvar og det arbejde, den gav ham, for stort i forhold til udbyttet. Måske har han heller ikke ønsket fortsat at belaste det gode forhold til broderen med den med mellemrum frembrydende uenighed om forretningens omfang, forårsaget tilsyneladende af en temperamentsforskel, muligt også af, at Moses Melchior var særlig modtagelig, når det gjaldt netop den forretning, han havde taget tilskyndelsen til og arbejdet frem under hårde kriseår. Når Moritz G. Melchiors beslutning stod fast, var der al mulig grund til nærmere at overveje

Melchior & Co.'s stilling. Resultatet af Lihmes og Moses Melchiors samtale i London nåede København den 7. november og bestod dels i et forslag om snarest muligt at hæve firmaet i Melbourne, dels i en forespørgsel, om Moses & Søn G. Melchior ville garantere for Lihme og Abrahamson, hvis de overtog Martin Levins gamle forretning i London, hvoraf Melchiors nære ven D. B. Adler havde været medejer indtil 1858.

Baggrunden for denne henvendelse har formentlig været en korrespondance mellem Lihme og Abrahamson om mulighederne, når moderfirmaet i 1863 ville forlade Melchior & Co. Rimeligvis har de ment, at Melbournefirmaets chancer var for små, når det mistede den garanti, som lå i det agtede og velfunderede hus' andel i den ansvarlige kapital. Forbindelsen med firmaets vigtigste indtægtskilde, de svenske eksportører, ville også blive adskillig mindre effektiv, når der ikke mere var det vigtige bindeled i København. Til dette kom nu Martin Levins ønske om at sælge, måske har både en udsigt til bedre fortjeneste og en fremtid under et mere hjemligt himmelstrøg været dragende.

Moritz G. Melchior erklærede sig indforstået med, at Moses & Søn G. Melchior sammen med Dehn & Melchior garanterede for halvdelen af det ønskede beløb, der var på £ 15.000. Han fremhævede imidlertid, at efter hans opfattelse ville Lihme og Abrahamson stå sig ved ikke at opgive den oparbejdede forretning for at overtage en anden, de ikke var fortrolig med⁷⁶. Abrahamson og Lihme ændrede ikke beslutning, og i 1862 overtog de Martin Levins forretning, som de fortsatte under navnet Abrahamson, Lihme & Co. Lihme døde i 1878, og Abrahamson vendte i 1883 tilbage til København, hvor han indtrådte i firmaet Beckett & Meyer; Londonfirmaet blev i nogle år fortsat af Lihmes yngre broder A. G. Lihme⁷⁷.

Moritz G. Melchior havde forgæves søgt Melchior & Co. solgt i Göteborg, han så gerne firmaet bevaret som en nordisk forretning, men hensynet til Schlöstein, der havde deltaget i opbygningen siden grundlæggelsen bød at lade ham overtage den, da man kunne nå til enighed med ham⁷⁸. Opløsningsdokumentet blev i underskrevet stand sendt fra København den 22. marts 1862, og den 25. oktober samme år anerkendte Moses & Søn G. Melchior over for Schlöstein & Co., at man havde modtaget dets cirkulære, hvorefter det tegnede Melchior & Co. i likvidation.

Melchior & Co. fik ikke nogen lang levetid. Det betød heller ikke grundlæggelsen af nogen stor formue eller et blivende handelsforhold.

Melchior & Co.'s historie giver imidlertid et detailleret indblik i, hvordan oversøisk handel var opbygget i det 19. århundrede, og firmaet er sikkert i den retning typen på en række af de kommissionshuse, der virkede i de nye verdensdele. Her blev stillet krav om tilpasningsevne og om et åbent blik for de muligheder og situationer, der ikke var at forudse hjemme i Europa. Moses Melchior og hans venner mødte disse krav i forstærket grad, fordi de begyndte under den store australske krise, deres dygtighed lod dem stå vanskelighederne igennem; men det bør fremhæves som et vidnesbyrd om Moritz G. Melchiors sjældne trofasthed, at det næppe var lykkedes så fuldt ud, om ikke han så loyalt og med dyb forståelse af samarbejdets vilkår havde støttet deres bestræbelser, selv om han efter sine forudsætninger ikke altid kunne slutte sig til de planer, de fulgte.

HENVISNINGER

1. Marcus Rubin: 1807—14. 1892, s. 529 f.
2. Slægten Melchior: Heckscher og Fischer: Stamtavlen Melchior. 1920, og Carl H. og Clara Melchior (ed.): Familieminder. 1915.
3. Om hjemmet og Birgitte M.: Ludvig Brandes i Familieminder, s. 20 f. og Moses M. sstd., s. 34 f. — Ejerforholdet: 29. sept. 1865 til Sally M. (privat). I det følgende henviser datoangivelsen til breve af den pågældende dato, indførte i kopibøgerne. Disse falder i to rækker: forretningens og Moritz G. Melchiors private; når ikke andet bemærkes, gælder henvisningerne forretningskopibøgerne. Arkivalierne beror, medmindre andet anføres, i Erhvervsarkivet.
4. Om Moritz Melchior »Biografisk leksikon« og den dér anførte litteratur, navnlig »Familieminder«, hvori indgår Nicolaj Bøghs mindeskrift fra 1885; det urigtige i Bøghs oplysning om Moritz M. som den første jøde i Grosserer-Societetets komité fremgår bl. a. af fortegnelsen over komitémedlemmerne i Vilh. Lorenzen (red.): Grosserer-Societetet 1742—1942, s. 170 f., allerede blandt de første medlemmer i 1817 var der flere jøder.
5. Citatet fra Moses Melchiors dagbog 4. sept. 1853 (Rigsarkivet); korrespondancen med A. J. Meyer: Melchiors privatarkiv i Rigsarkivet; om Moses M. i øvrigt »Biografisk leksikon« og den dér anførte litteratur.
6. Konsulatsagen, Grosserer - Societetets journalsager 1850, 1852 og sammes kopibog 11. febr. 1850 og 10. april 1852.
7. Om danske handelsfirmaer i Australien i 1854: Forsk. ansøgninger i udenrigsministeriets akter om konsulaterne i Melbourne 1850—91 og Sidney 1857—1905 (Rigsarkivet).
8. Rejseskildringen bygger på Moses Melchiors dagbog (Rigsarkivet) og Arnold Abrahamsons dagbog; for adgang til at benytte den sidste takkes ejeren, Arnold Abrahamsons søn, ingeniør Martin A. Abrahamson, København.
9. Se »Stamtavlen Melchior«, s. 40, og Berlingske Aftenavis 8. nov. 1900.
10. Halberstadt, se Schovelin: Fra den danske handels renaissance, 1924, II, s. 176, og E. Meyer i Biografisk Leksikon, 1. udg.
11. Moses M.'s initiativ fremgår også af brev fra Moritz G. M. af 22. sept. 1853, hvor han taler om »din plan« (Privatkopibogen). I brev til Sally M. 29. sept.

- 1865 (privat) omtaler Moritz G. M. de forventninger om økonomisk fremgang med anlæg af fabrikker m. m., som Moses M. nærede i 1853.
12. Kommanditselskabet: Brev af 1. juli 1857 fra Moritz G. M. til Lihme (privat). Kontrakten: Moritz G. M. erklærer sig i brev af 7. nov. 1861 (privat) indforstået med at ophæve forretningen »forinden 1863«.
 13. Kommissionshandelen: 27. dec. 1853 og 25. juli 1854 (privat).
 14. 25. dec. 1853 (privat).
 15. Moses M.'s rolle som den egentlige chef fremgår af korrespondancen som helhed; planerne efter hans hjemkomst bl. a. privatkopibogen 25. dec. 1853.
 16. Junggreens rejse er, formentlig på grundlag af breve, skildret af Jessen i »Nordslesvigs Søndagsblad. Folkelig del« 1889, s. 218 ff. Om udvandringsforhold endvidere »Australien og dets guldegne«, 1853, s. 132 f., og »En reise til guldminerne. En dansk håndværkers breve udgivet af C. Fog« (1855?), den sidste indeholder breve fra en dansker, der i 1853 sammen med 36 andre danske rejste til Australien med et engelsk skib, han advarer ligesom den første anonyme forfatter mod udvandringsagerterne.
 17. »Australien og dets guldegne«, s. 8, 17 f., 92, 105, 124; jfr. Skouboe: Oplysninger og praktiske bemærkninger for udvandrere til Australien. 1853.
 18. Avisartikler fra 1851—52 gengivet i William Scharling: Guldlandenes opdagelse og virkningerne deraf. 1874, s. 18 f.
 19. Privatkopibogen 18. febr. 1854.
 20. F. eks. privatkopibogen 28. maj 1855 og 29. juli 1854.
 21. Brev fra Melchior & Co. af 15. april 1859 i Jacob Holm & Sønnen's indkomne breve. Modtageren har noteret 7. juni, men dette kan næppe være rigtigt. Om postruterne og posttiden se i øvrigt Axel Nyborg i Erhvervshistorisk årbog 1950, s. 56—71.
 22. Privatkopibogen 22. sept. 1853, for det følgende samme brev og brev af 7. okt. 1854 (privat).
 23. 24. nov. 1853 til Sally M. (privat).
 24. 16. okt. 1853 til Moses M. (privat).
 25. Om australske naturforhold Gunnar Andersson: Australien. Stockholm 1915.
 26. 22. sept. 1853 (privat).
 27. 13. maj 1856.
 28. 16. jan., 18. febr., 8. marts, 9. marts, 25. marts, 7. april, 25. april 1854 (private).
 29. Konjunkturudviklingen i Schovelin: Fra den danske handels renaissance. I. 1924, s. 271 f., og Falbe-Hansen & Scharling: Danmarks Statistik. II. 1887, s. 253.
 30. Krisen 1857: Brian Fitzpatrick: The British Empire in Australia. An Economic History 1834—1939. Melbourne, 1949, s. 117 f.
 31. Citeret efter Scharling: Guldlandenes opdagelse, s. 21 f.
 32. Scharling, s. 22 f.; T. A. Coghlan: Labour and Industry in Australia. II, 1918, s. 801, 808 f.
 33. 13. febr. 1855 (privat).
 34. 15. dec. 1854.
 35. 7. dec. 1854 (privat).
 36. Om forskud navnlig 23. sept. og 29. okt. 1854 samt 20. febr. 1855 (alle private).
 37. Deling af ladninger f. eks. 22. sept. 1853, 28. sept., 25. nov., 12. dec., 15. dec. 1854, 29. nov. 1855 samt 28. sept. og 9. dec. 1854 (privat). Dicksons tilbud 7. dec. 1854 (privat).
 38. 4. juni 1854 (privat), 3. sept. 1854, 12. sept. 1855.
 39. 14. sept. 1855 (privat), jfr. note 32.
 40. Privatkopibogen om loco-forretninger: 29. okt. og 26. nov. 1854; 21. maj og 28. maj 1855; Moritz M. skriver oftest »De«, når han henvender sig til broderen og Abrahamson under et.
 41. 15. dec. 1854 og privatkopibogen: 17. juni, 22. nov., 27. nov. 1854, 27. jan., 29. jan., 21. maj, 28. maj, 29. nov., 12. dec. 1855, 20. april 1856.
 42. Privatkopibogen: 8. marts og 25. marts 1854, 33. juli 1855.
 43. 7. april 1854 (privat).
 44. 12. dec. 1854.
 45. 25. sept., 10. okt. og 12. dec. 1854 samt

- privatkopibogen 24. dec. 1853, 16. jan. og 26. nov. 1854, 28. april og 28. maj 1855. Hans Bays personalia: Grosserer-Societetets kopibog 1852—59: 22. aug. og 20. sept. 1853.
46. 7. dec. 1854 (privat).
 47. 29. juni og 3. okt. 1854.
 48. Julius Stürup: Tre år fra hjemmet. 1857, her citeret efter 2. udgave, 1876, s. 90.
 49. 1854: 24. jan. (vinduer, døre, genever), 29. sept. og 28. aug. (brændevin), 3. sept. (planker), 25. sept. (»Jeannette«s ladning), 28. sept. (tømmer), 3. okt. (»Jeannette«), 25. nov. (tømmer), 25. dec. (havre); 1855: 13. juli (brændevin), 30. aug. (havre, klid, mursten, tømmer, brændevin), 3. nov. (tømmer), 15. nov. (havre), 29. nov. (tømmer).
 50. 25. sept. 1854 og privat 16. jan. 1854.
 51. 26. nov. og 27. dec. 1854 (privat).
 52. 3. dec. 1854 (egne kaptajner) og 27. okt. 1855.
 53. 10. okt. og 12. dec. 1854 og privatkopibogen 29. maj, 30. aug., 22. nov., 15. dec. 1854 samt 27. jan. og 29. jan. 1855, endvidere H. Friis-Petersen: Kannik i Ribe Niels Torkilsen Lym (Duplikeret slægtstavle, Statsbiblioteket i Århus), s. 32.
 54. Privat 16. maj 1854.
 55. Privat 25. juli 1854.
 56. Grosserer-Societetets arkiv: Journalsag nr. 35/1856, jfr. Fredrik Bajer: Nordens særlig Danmarks neutralitet under Krimkrigen. 1914, s. 753, hvor skrivelserne gengives — formentlig fra en kopibog — med en noget afvigende tekst.
 57. 15. april 1856.
 58. 13. febr. 1856.
 59. Den økonomiske udvikling: Falbe-Hansen & Scharling: Danmarks statistik. III. 1878, s. 486 f. Privat til Sally M. 2. sept. 1858. Provision og delkrederne 12. nov. 1858 til Lagoni, Fåborg. Lagoni var i øvrigt en hovedforbindelse med hensyn til afskibning af havre fra Danmark.
 60. Den økonomiske udvikling: Coghlan, s. 677, 814—18; jfr. breve 24. jan. og 15. april 1856, 14. jan. og 7. febr. 1860 samt 19. juni 1861 (tre sidste til Dickson, Göteborg).
 61. Se navnlig brev til Kempe, Stockholm, 6. aug. 1858.
 62. Brev til Sally M. 2. sept. 1858 (privat).
 63. 30. marts 1856.
 64. Privatkopibogen: 6. jan., 13. maj, 30. juli, 12. aug. og 12. sept. 1857.
 65. Privatkopibogen 16. aug. 1858, hvori også nævnes varer fra Manchester.
 66. 13. aug. 1858 og privatkopibogen 13. febr. 1856, 13. juli 1858, 16. juni 1859 og 7. nov. 1861. Rygter i Stockholm i 1860 om, at Melchior & Co. var standset med £ 44.000, var grundløse, privatkopibogen 9. juni 1860.
 67. 6. aug. 1858.
 68. 26. juni (Bay), 27. juni (Meyerstein) 1856 og til Dickson 14. jan., 7. febr. 1860, 24. febr., 19. juni 1861.
 69. 29. aug., 15. okt., 12. okt. 1858 og privatkopibogen 27. aug. 1858 (til Schouboe).
 70. Shipping-Register 1857—87, Konsulatsarkivet (Rigsarkivet). Klager fra Grosserer-Societetet til Udenrigsministeriet i Societetets kopibøger under 31. aug. 1855 og 25. okt. 1858. I forbindelse med den sidste klage arbejdede Melchiors på at få Lihme udnævnt til konsul (privat til Lihme 12. jan. 1859), men ministeriet ønskede ikke at afskedige konsulen, skønt også adskillige danske i Australien klagede over ham, se Udenrigsministeriets akter om Melbourne- og Sidney-konsulaterne (Rigsarkivet).
 71. 26. nov. 1858, 7. jan., 18. juli 1860, 20. febr. 1861 og privatkopibogen 15. jan., 30. jan. og 24. maj 1859.
 72. 16. nov. 1860. Dansk-australieren J. Lyng nævner i hans »The Scandinavians in Australia, New Zealand and the Western Pacific«. Melbourne. 1939, s. 80, Melchior & Co. med nogle få linier; oplysningen, at huset fortrinsvis importerede mejeriprodukter og flæsk, er ikke rigtig, flæsk nævnes overhovedet ikke i korrespondancen. Når det derefter side 81 siges: »Up to the early eighties the sale of Scandinavian timber in Australia had been

- in British hands«, da er det, efter det i nærværende afhandling oplyste, heller ikke rigtigt.
73. Stürup: Tre år fra hjemmet, s. 90; Bob (☉: Robert Watt): Fra Australien. 1862, s. 12 f. Privatkopibogen: 23. juni 1860.
74. Privatkopibogen 12. aug. 1858 samt 14. marts og 23. juni 1860.
75. 24. aug. 1860; privatkopibogen 26. okt. 1861.
76. 7. nov. 1861 privat til Moses Melchior.
77. Berlingske Aftenavis 8. nov. 1900; Harald Faber: Danske og norske i London. 1915, s. 180; den i note 53 nævnte slægtstavle, s. 34.
78. Privatkopibogen 15. jan. (Lihme), 22. jan. (Abrahamson) og 14. maj (Sally M.) 1862.

Fra 19. århundredes handelsliv II.

Af LUIS BRAMSENS OPTEGNELSER

4. Selskabsliv.

I nden jeg går videre frem i Tiden, skal jeg først kaste et Blik tilbage på vore øvrige og navnlig mine selskabelige Forhold, som krydrede det ingenlunde lette Forretningsforhold der iblandt først og fremmest det Drewsenske.

Den naturlige Omgangskreds for min Hustru og mig efter vor Ankomst til Kjøbenhavn måtte jo blive vore Slægtninge på begge Sider og vore Ungdomsbekjendte eller de Familjer, hvor vi i vor Ungdom havde været optagne. Familien *o: min*, har aldrig overløbet hinanden indbyrdes, dog mødtes vi jevnlige snart hos den Ene så hos den anden, men den tarvelige Indretning hos min gamle Moder, der levede sammen med to af mine Søstre, Fru Tetens og den ugifte Tante Mine, var ikke egnet til at samle os *der*, hvilket jo havde været det Naturlige. Min ældste Broder Lorenz, Tandlæge i Kjøbenhavn, som dengang og i en Række År boede på Nytorv over for Råd- og Domhuset, var den af Familien, der oftest så os og så's af os, fordi det ikke varede længe forinden musikalske Interesser knyttede os sammen. Min Hustru havde ingen andre Slægtninge her i Staden end de omtalte gamle Bedsteforældre — og Familien Rise — (Klasse-Lotto-Inspektøren — det såkaldte Rises Archiv), hvor vi i Begyndelsen kom af og til, men senere lod falde, fordi den elskværdigste af Børnene den ældste Datter blev gift, og Brødrene, efterhånden som de voxede til, bragte en dårlig Tone ind i Familien.

Hos Familien Deichmann [kom vi en Del]. Manden (Ejer af den Gyldendalske Boghandel gennem Giftermål med en Frøken Gyldendal) havde været en god Ven af min Svigerfader, og hans Hustru altid været overmåde kjærlig imod min Hustru, da hun som ung Pige var i Pension hos Frøken Linde i Kjøbenhavn, medens Forældrene vare i Frederikshavn, hvor Lassen var Byfoged. Deichmanns ejede dengang og længe efter et lille smukt Sted i Lyngby, hvor min Hustru som ung Pige havde

tilbragt sine Søndage og sin Ferie, og hun følte sig altid bundet med et stærkt Erkjendtlighedsbånd til den godmodige Dame, som jeg lærte at kjende som Fru Deichmann, ligesom til Frøken Deichmann, Mandens ugifte Søster — en gammel Pige, der vist var godt begavet og belæst, hvorfor hun også egnede sig til at gjøre honeurs for *de Folk*, der fortrinsvis blev truffet ved Soiréerne i Det Deichmannske Hus i den Gyldendalske Gård i Klareboderne, hvor min Hustru og jeg jevnlig vare indbudne, men hvor der ikke var morsomt. Det lyder næsten utroligt, men Herrerne, ialtfald over en vis Alder — måske gjorde Egenskaben »Ægtemænd« Udslaget — turde ikke blande sig med Damerne. Man fandt sig fuldstændig disponeret over, når man var vel trådt ind i Stuen, idet man simpelt hen havde fået sin Plads anvist ved et bestemt Spillebord med bestemte Medspillere. Når man da godt og vel var bleven placeret og begyndt sit Spil — der var vel en halv Snes Borde i Stuen — så begyndte »de Unge« (jeg var selv 27 År og min Hustru 25) at musicere, hvilket naturligvis havde en større Tiltrækningskraft for mig, der havde og har så ringe Interesse for Kort. Men gamle Deichmann selv var lige så klog. Når han havde fået sit Selskab bænket — kunde han Stundom selv forsvinde. Han trak sig da tilbage til sit Læseværelse, hvor han fordybede sig i noget langt taknemligere og interessantere end sit Spille Selskab, for at komme tilsyne, når det lakkede ad Enden. Men jeg har også set ham sætte sig til Bords som 4de Hånd med 3 Damer og — hvad der i vore Dage vil synes utroligt — efter opgjort Regnskab rejse sig fra sin Stol for at hente en Rigsdaler Seddel til at lægge på sit eget Bord som Kortpenge, for at de 3 Damer hver for sig kunde gjøre det samme. Man vil som sagt have ondt ved at forstå dette i vore Dage, men det hængte dermed sammen som med så meget Lignende i den Tid, hvor de Opmærksomheder, der vistest Gæsterne, tildels skulde betales til Tyendet, som så igjen havde Løn derefter — nemlig efter som Herskabet så mange eller få Gæster. Hos Deichmann var der nu ved slige Lejligheder »Lejetjenerne«. Disse besørgede da Kortene, som Gjæsterne spillede med uden Udgift for Værten, mod at de da fik de såkaldte Kortpenge, der da atter beregnedes så rigelige, at Lejetjenerne var betalt med det samme. Et Spilleselskab kunde, som man ser, på den Måde gjøres uden store Udgifter, hvis man da ikke tillige gav en ordentlig Souper. Men det gjorde Deichmann! Når Aftenen nemlig var skredet frem til et vist Punkt, bragte Tjenerne til hvert Spillebord 2de Småborde med 2de Kuverter og

1 Flaske Bordeaux. Derefter bragtes mange gode Sager omkring, som da forudsattes nydte med en Bid imellem Kortene. Jeg fandt imidlertid, at dette var utilladeligt, og fik indført ved mit Bord, at vi foreløbig lagde Kortene fra os og tog Tallerknen i Hånd, så at vi med skyldig Opmærksomhed kunde nyde, hvad der blev os budt — selv om dette nu ikke var fin Tone eller Skik og Brug — sligt er altid let at indføre, eftersom de Fleste kun behøve en Anvisning for at følge Trop, især gjælder dette Damerne. Det traf sig engang, da jeg spillede med forlængst afdøde Professor Tyge Becker, der var meget spillende og lidet spisende, og et Par velvillige Sjæle, at jeg som sagt fik Spillet suspenderet til Bedste for Maven og gjorde mig tilgode med, hvad der blev budt både af Tørt og vådt. Becker, som var temlig næsvis og vranten, som gamle Pebersvende kunne være det, og som mente at turde trække en Vexel på vort gode Bekjendtskab fra Kongens Klub — begyndte at blive utålmodig og ikke fri for at misunde mig min gode Appetit — gjorde den dristige Bemærkning: — »De har nok ikke fået noget til Middag idag«. Jeg var så heldig, istedet for at blive vred, at finde på det Svar: Nej, når min Kone og jeg som idag gå ud til Aften, så spise vi ikke til Middag. — Becker vidste bogstavelig ikke, hvad han skulde tro, men blev meget flov. — Når den Tid nærmede sig, da Vognene var bestilte, passede man at have endt sine Partier, og det slog altid således til, at man rejste sig fra Spillebordet for at begive sig hjem. Man havde da akkurat set Vært og Værtinde, sine Medspillere og kanske en og anden af det øvrige Selskab men ellers kunde det hele ligeså gjerne være foregået på et Værtshus eller hos mig selv som hos de fremmede Venner, der således viste deres Omgangskreds en Opmærksomhed.

Min ældste Broder blev temlig naturlig ikke uden en vis Indflydelse på mig, min næstældste, Peter, var jo på Landet som Læge, og ham så vi kun sjældent. Engang have vi 2 Brødre dog besøgt ham på Gyldenholm. Broder Lorents var Medlem af Kongens Klub, og efter at jeg gjennem ham og andre havde gjort Bekjendtskab med nogle af Klubbens ældre Medlemmer, gik jeg ind som Medlem og kom derigjennem i en meget selskabelig Omgangskreds, som dog mest indskrænkede sig til Herremiddage. Da jeg kan sige kun at have gjort *et eneste* sådant ialfald i de første 15 År efter mit Ophold herhjemme, og det var i Nyhavn formodentlig i 1846 eller 1847, skal man ikke beskyldes mig for at have *tilkjøbt* mig min Omgang. Men jeg kan nok sige, uden at det vil klæde ilde,

at man gerne vilde have mig med. Jeg kunde være glad og tage Del i, hvad som forefaldt — jeg har aldrig nogensinde været beruset. Jeg kunde synge en Sang, dengang var det endnu et væsentligt Bidrag til Stemningen, og flere end en Gang har en gammel, som kunde været min Fader, taget mig om Halsen ved et Bord eller efter et Bord med de Ord: Hvor De ligner Deres Fader, hvor De erindrer os om ham, når han i »Venskabeligheden« satte Liv i Tingene og sang for!

5. *Samvær med Edvard Meyer.*

Om den forfærdelige Cholera Epidemi i 1853 har jeg tidligere udtalt mig. Det var iøvrigt for mig et meget indholdsrigt År. — Bramsen og Blom som mit Firma hed, overtog i det År General Agenturet for the Northern Assurance Co. i London. Den 5te Marts 1854 var der et stort Afskedsgilde på Skydebanen for Fritz Gotschalk, som havde bestemt sig til at modtage Engagement hos Northern Assurance Co. i London — kjed som han var af at arbejde som Bogholder og Kasserer i det Sjællandske Jernbaneselskabs Tjeneste. Det havde været en Aftale, at han skulde introducere mig i London til Direktionen, han selv var engageret til for the Northern at rejse navnlig til Amerika og Antillerne med den Opgave at undersøge Forholdene og ansætte Agenter. Vi rejste omtrent midt i Marts. Aftalen var den, at Vejen skulde lægges over Paris; jeg skulde for Gotschalks Følgeskab også ad den Vej — naturligvis for hans egen Regning — kun bøde på den Måde, at jeg på Gjennemreisen i Hamborg, Brussel og Paris skulde betale en Dinér for Gotschalk og 1 à 2 Landsmænd, såfremt vi mødte sådanne der vare værd at spise med. Når jeg undtager en lille Udflugt, jeg havde gjort til Sach. Schweiz med min Broder og Svigerinde og Hustru, var dette den første Gang, jeg egentlig skulde besøge Kontinentet, navnlig havde jeg jo ikke været i Frankrig altså ikke i Paris og med Undtagelse af mit Ophold i 1840 på øen Wight under Havari på Udreisen til Havana og en dermed i Forbindelse stående lille Udflugt til London, heller ikke i England. — Men den Tilfredsstillelse, som jeg kunde have haft af en sådan Rejse, fik jeg ikke. Jeg kunde slet ikke rigtig komme mig efter den forfærdelige Sommer, og det var egentlig intet Under, at Northern, da jeg forsikrede mit Liv efter Choleraen hos dette Selskab, hvis Agent jeg nu var bleven — fordi man her i den danske Anstalt dengang ikke kunde få mere end

10.000 Kr. på et Liv, som jeg *havde* tegnet strax, da jeg var kommet herhjem — påvirket af dets herværende Læge O. Vilken Hornemann gjorde mig, som det hed der, 7 År ældre som Betingelse for overhovedet at forsikre mit Liv. — Mit Humør var trykket, og min Fordøjelse forstyrret, men der var jo al Grund til at antage, at Rejsen skulde gøre mig godt. — Da jeg i min Hustrus efterladte Breve har fundet dem, jeg skrev hjem på hin Rejse, skal jeg medtage nogle af dem, fordi de bedst vise den virkelige Situation.

[Efter breve fra Hamborg, Bruxelles og Paris, hvor han traf sammen med journalisten Edvard Meyer (1813—80), fortsætter Bramsen med en nærmere omtale af Meyer, der i 1852 havde solgt den af ham grundlagte »Flyveposten« for at forsøge sig som fransk forfatter.]

Da Eduard Meyer netop i disse Dage, da jeg skriver dette, er død og får sin *sidste* Omtale — Gud skal vide, at han har fået Omtale nok — så vil jeg ikke forsømme at give ham den Plads i mit første Pariserbesøg, som tilkommer ham.

Her i Kjøbenhavn havde jeg stået i en jevnlig og temmelig storartet Berøring med ham som Udgiver af Bladet Flyveposten og altså Forbruger af et overordentligt stort Kvantum Papir. Han var imidlertid så ganske utrolig latterlig i den Stilling, han efterhånden tilstræbte, alt som hans store Indtægter tillod ham at slå sig løs. Imidlertid var han ikke påtrængende, jeg ved ellers ikke, hvorledes jeg skulde have undgået hans Annoncer. Jeg ved kun, at jeg undgik dem. Kun engang måtte jeg, i et vigtigt Ærinde om Papiret til hans Blad, om hvilket der sluttedes årlig Kontrakt, opsøge ham i hans Bolig på Hjørnet af Badstuegade og Vimmelskafte (overfor Tuteins), hvor han boede 1ste Sal; Ejendommen havde han købt. Jeg blev modtaget i et pragtfuldt tapetseret Værelse med lutter forgyldte fløjelsbetrukne Møbler og tilsvarende Gardin, Malerier på Væggene etc., hvor kort efter Hr. Meyer trådte ind iført en broget fløjels Slåbrok med store Kvaster og tilsvarende Tøfler og Morgenhue. Han var meget venlig som altid og gav mig Audiensen, viste mig nogle af sine Herligheder etc. Det var ikke mange År senere, at han trak sig bort fra Danmark (med mindst 200.000 Kroner), hvor han ligefrem var bleven umulig, fordi han nu engang var, som det synes, skabt til Mystifikation og Grin. »Vombatten« kaldtes han altid. Jeg ved ikke om et sådant Dyr eksisterer, men det blev ialtfald da skabt med det samme og fik hans Figur og Ansigt. Han havde selv intet lært og var ikke

klog nok til at sætte sig tilstrækkelig under Censur. Hvormeget end hans Medarbejdere Selsby og Davidsen, de senere Ejere af Flyveposten, bestræbte sig derfor, så kunde de ikke afskære ham, Chefen, fra at gjøre sig latterlig dels i sine poetiske Udgydelser dels i Brugen af fremmede Ord, som han mishandlede. Jeg husker her kun 2de Eksempler af de mange: Nulus—volus — har virkelig stået i hans Avis i en af hans Artikler, og Fludium istedetfor Fluidum, således at der er Folk, der nu vide hverken ud eller ind, fordi man har spøget så længe med »Fludiet«, at det er blevet Alvor. Han havde, såvidt jeg ved, 5 Børn — 2 Døtre og 3 Sønner — måske dog kun 2 Sønner. Hans Hustru var en ganske fornøjelig udseende svær Jødekone, og Pigebørnene, der begge bleve gifte — den ældste med en mindre Bog- og Papirhandler A. Levy, medens Faderen var her i sin Velmagt — den anden med en Ekviperings- og Manufakturhandler, Broderen Natalius Levy, efter at hun: Eva, var vendt tilbage hertil fra Paris med Forældrene. Hun havde naturligvis perfektioneret sig i fransk, jeg tror hun gav Undervisning deri, måske var hun også musikalsk. — Men de forlod Forretningen, hende har jeg endnu for nogle År siden set — men lever hun og Søsteren, så have de det vist meget småt, thi Boghandleren døde allerede for temlig længe siden i Fattigdom ved Siden af de fattige Forældre.

Hvorledes Meyer havde fået at vide, at jeg kom til Paris, erindrer jeg ikke — men få Dage efter vor Ankomst stod han for mig i Hotellet ivrig efter at være mig til Tjeneste. At jeg havde en Ledsager kunde ikke fri mig — Navnet Gotschalk var for ham kun en forøget Opfordring, og vi måtte love, at han den næste Dag skulde få Lov til at vise os lidt omkring og så tage hen til Frokost i Palais royal. — Da Gotschalk ikke hjalp mig af Klemmen, hvilket han så godt kunde have gjort — »var jeg den«, som det hed der, og Aftalen blev gjort for den næste Dag. Vi talte kun meget lidt sammen, men han fik sig dog grundigt prostitueret blandt andet ved at fortælle os, at han først ganske nylig var kommet sig efter en gastronomisk Feber. Jeg giver mit Æresord på, at han sagde det, og jeg havde — det husker jeg godt — endnu dengang hørt så lidt om Gastrisk Feber, at jeg ligefrem fik Tvivl, men Gotschalk kunde jo knap vente med at briste ud, til han var ude af Døren. For G var Meyer nu ikke andet end en Kilde til Grin, af hvilken vi skulde øse det mest mulige, når vi nu dog skulde ofre os — og jeg var forsåvidt let at lokke. Da han den næste Morgen skulde føre os til Hallerne navnlig for at

vise os et »Sidestykke« til vore Gammelstrands Fiskekjællinger (Racen er heldigvis uddød, ialtfald betydelig forædlet gennem den fremskridende Civilisation og bedre Politiopsyn). Han pukkede jo svært på sin Ugenerthed i Omgang med det franske Sprog — men det bekræftede sig atter her, hvor vanskeligt en sådan Omplantning lader sig udføre — jeg mener en Omplantning på det åndelige Område. Når man flytter et voxent Træ, så er jo den første Betingelse, at det flyttes, som det hedder, »med Klumpen«. Det modsatte måtte vel snarest være Tilfældet, når den åndelige Omflytning skal lykkes. Her var nu Klumpen flyttet med og forstyrrede ligefrem Udviklingen. Der var ikke Spor af fransk i Meyers franske Avez-vous, og Savez-vous og voulez-vous vare de uophørlige Begyndelser. Han skulde nu vise os, hvor flyvende gal en sådan Fiske-sælgerske vilde blive, når han spurgte på hendes Hummer uden at købe af hende. Var han nu gået rask på med Ordene A combien ces homard Madame eller Vos homard Madame comment les vender vous? og så var gået sin Vej — så kunde måske Stykket have været opført —; men han begyndte på noget, som skulde være Oversættelsen af Hvad koster Hummerne Moer osv. mei que coute osv. vilde slet ikke falde, sålidt som Ordet homard kom til sin Ret — så at Udfaldet blev et medlidende Smil, hvormed Konen vendte sig til sin Nabo, og som tydelig sagde — hvad vil den stakkels Idiot, forstår Du ham — jeg forstår ham ikke! — Vi gjorde jo det bedste ud af Historien, vi kunde, men med Gotschalk havde jeg min Nød. Vi endte da med Frokost hos 3 frères Provenceau i Hotel Royal. Jeg husker alt endnu som igår. Det ikke store, men behørig forgyldte og med Spejle i alle Ender og Kanter forsynede Lokale, som af den Grund først *efterhånden* fremstiller sig i sin virkelige Størrelse for en strængere Iagttager. Værten eller Chefen — om han var en af Les 3 frères skal jeg lade være usagt — sad just til Bords noget afsides i Lokalet med sin familie til Dejeunèr. Det er nemlig et Særkjende for Franskmændene. Deres 2 Måltider skal de have, jeg tror jeg tør sige fra den Laveste til den Højeste, og den nødvendige Tid — helst Comfort dertil. Når man til Ex. kommer ind i Durals store Etablissementer på den Tid, da Frokosttiden er sluttet, og Middagstiden endnu ikke begyndt, da vises man ikke bort, men man bliver Vidne til at fra 50 til 100 Opvartere, Mademoiselles, Kokke etc. etc. sidder ned ved de Borde, som Gjæsterne have forladt — nyt dækkede med deres Vinflasker og gode Brød — for at spise *deres* Frokost — 3 à 4 Retter varm Mad med

Ost og Dessert samt Bordvin à Discretion. Og de vartes op af hvem? ja, naturligvis af et Hold, som have spist Frokost, da andre spiste den, og nu ere færdige. På samme Måde går det til Middag, den bliver dog temlig sen — Kl. 8 — og forsåvidt er den sildige Frokost jo ikke afvejen. Det er jo ellers almindeligt, at Kokke, Restauratører, Opvartere og den Slags Folk hverken have Appetit eller Lyst til at underordne sig den for os andre bestemte Tids Ordning, men i Paris eller Frankrig er denne Sag så iøjnefaldende indgroet og overholdt, at man må lægge Mærke dertil. Jeg ser heller ikke, hvorledes de ellers skulde kunne holde det Liv ud, som deres Forretning medfører.

Hos Trois frères sad Familien, af hvilke flere naturligvis arbejdede i Forretningen, Andre måske i noget ganske Andet, men Manden kom strax og hilste på os, indtil en Opvarter mældte sig. — Nu skulde Maden bestilles og Vinen. Jeg var ikke forvænt, men kunde navnlig ikke finde mig i, at Meyer depenserede mange Penge på en Frokost. For ham var Intet for godt eller for kostbart; har han blot villet lase sig, så kom han galt afsted, for når han nævnede noget meget sjældent t. Ex. Asparges, som endnu var både små og dyre — man spiser dem mærkværdigt nok i Paris ikke uden at de have grønne Toppe — og jeg vilde parere af, så sagde Gotschalk straks — »ja lad os få det!«. Vinen var af den ældste og bragtes liggende i Kurve med Hank, så at man kunde skænke uden at plumre den! Der var fuldt op af alt, Champagne til sidst og »a croquer pour les dames«, som Meyer udtrykte sig til Opvarteren, da han vilde have Dessert, hvoraf han kunde bringe Broderparten hjem til sine Damer, hvilket han da også fik og også gjorde. — Da vi omsider var færdige, betalte Meyer 100 francs, som slog lige til, så at Opvarteren fik tålelige Drikkepenge. Det var jo mange Penge — især dengang, da man i Paris som alle Steder fik mere for sine Penge. Mig forekom de enorme, jeg har jo siden både ude og herhjemme set, hvad man kan forlange for en Kuvert, og hvad man kan depensere, når man ikke forstår at indrette sig — men som sagt, jeg fandt det meget urigtigt. Hos G., der havde forceret Sagen — ialfald ikke lagt mindste Stopper på Meyers Blæveri, fik jeg det Svar — »For Satan vil den dumme Jøde nyde godt af Selskab som vort — så må han sgu betale for det!«. Men inden vi skiltes fra Meyer, havde jeg besvaret hans Indbydelse om at besøge hans Familie med en Indbydelse til ham og den til at tage med Gotschalk og mig til Versailles den påfølgende Dag, og der spise Frokost med os efter at

have beset Slottene og Gallerierne. Vi fandt dem på Stationen og Excursionen lykkedes. Eva var en lystig ganske kjøn lille Bolle, rød og hvid, mest dog det sidste med et Tilløb til Vittighed og Koketteri, som ikke faldt i dårlig Jord hos Gotschalk. Når jeg har tilføjet, at vi ikke slap uden at spise Middag hos Meyers, det meste var hentet hos le rotisseur de vis a vis, så har jeg dermed sluppet ham og hans, som jeg kun har optaget, fordi det virkelig var et Punkt i min første Pariserrejse. Mange Gange har jeg glædet mig over, at jeg så at sige med en Dags Varsel afbetalte min Gjæld til Meyer ved Familie Excursionen til Versailles. Jeg har siden set ham kæmpende med Fattigdom uden at kunne eller ville træde til, men hvor der forøvrigt var så mange af hans Trosbekjendere, der tog sig af ham, så han ialfald da ikke lede Nød. Han døde i en mosaisk Stiftelse, hvor hans Hustru endnu lever. Han havde virkelig sat sig et Navn som Beskytter, Mæcen og Gavnild Mand i sine Velmagts Dage — men han var en slet Oekonom, han havde intet lært — det var Ulykken, og det er næsten altid Grunden til, at Folk, der have noget, selv om de selv have fortjent det, ikke kunne holde på det. — Der er Noget deri, at den som giver, til han tigger, skal piskes til han ligger. Han havde både Børn og Familie, og han blev vist ved, så længe han kunde. Det varede længe, inden han kunde få Rigmanden ud af Hovedet, og dog var det endnu kun Stumper, der var tilbage, da han vendte hjem hertil fra Paris og først som Photograph, så som Udgiver af et Ugeblad, endelig som Cigarfabrikant, der averterede på Vers — fra det store Fald ned i det Små og tilsidst i Forglemmelsens Papirkurv. Men i Forbindelse med hin Frokost hos Eduard Meyer i Palais Royal står altid et Billede for mig, som er husket så godt, fordi jeg oftere har fortalt det. Medens vi sad ved vor sene Frokost, kom en Mand ind, bien tire à quatre espingles — d'un certain embonpoint, blank fin Silkehat, ulastelige Handsker som kastedes i Hatten og tilligemed denne og en elegant Stok med ciseleret Guldknap blev deponeret på Bordet, tog Spisebogen og forlangte un faisan doré. — Der stod virkelig både Sølvfasan og Guldfasan i Spisebogen. Den sidste var den dyreste og kostede, jeg tror 90 francs. — Der blev dækket til ham, han skar sig et Stykke ud af Brystet, drak dertil et Par Glas Champagne af en Flaske, der bragtes ham i Is — betalte og gik før vi. — Jeg spurgte Værten, da vi tog Afsked, og han med Franskmandens velberegne dog tildels medfødte Høflighed fulgte os til Døren, hvad det nu havde været for en Mand, som havde Lyst

og Råd til at fortære så dyr en Frokost — (Hovedegenskaben ved dette Måltid var jo åbenbart, at det var dyrt). Han var fuldstændig på det rene med, at det havde været en Agent de Change, som havde spekuleret heldigt den Dag, og som kom fra Børsen. Forøvrigt syntes Depensen ikke at have gjort samme Indtryk på Værten som på mig. Han — Værten — har vist fundet den Frokost Meyer gav os temlig lige ud ad en Vej, og 100 francs for 3 var måske endog temlig nede i Skalaen. Og så forstyrrede den næsten min Nattero og lå senere tungt på min Samvittighed. Således er alting relativt. Hvor længe kunde Eduard Meyer og hans sparsommelige Hustru ikke senere have haft Godt af hine 100 francs? som for os havde været en Times Frokost, men for en Anden, det er sandt — endog kun en Mundsmag, til han igjen fandt på Noget at bruge sine Penge til.

6. I London og på jagt efter porcelænsjord.

London 29. Marts 1854.

Min kjære Camilla, ankommen hertil iforgårs Aftes lader jeg Dig ved disse par Ord vide, at Dit Brev af 22de netop blev mig leveret Søndag i Paris, ligesom jeg havde afsendt mit. Det er rart, at Du skriver mig så hyppigt, thi jeg trænger dertil. Der må lang Rejsetid til, før man lærer at undvære sit Hjem, jeg vil dog ikke antage, at man aldrig skulde lære det — være i den Grad et Vanedyr, at Alt det Nye, Interessante, Store og Skjønheder, der i Reglen følger med en større Rejse, dog ikke omsider skulde drage En med sig, så man for en Tid kunde se bort fra det Gamle. Jeg skal imidlertid ikke gjøre Forsøget og vær overbevist derom, ikke forlænge mine Rejser et eneste Minut udover den nødvendige Tid, jeg måtte da komme til at tænke ganske forskjelligt fra nu. Jeg antager, Stemningen er noget en Følge af det seneste Opbrud fra Paris, hvor Livet dog havde antaget en Skygge af Ro midt i Uroen. Nu skal det først til at sætte sig her, hvis jeg giver det Tid dertil. Men der er en Uro over mig, som ikke er til at overvinde. Sålænge jeg er i Bevægelse, går det an, men sidder jeg t. Ex. i Theatret, bliver Situationen næsten utålelig, mit Blod er i altfor stor Bevægelse. Du må nu ikke tro, at jeg er syg; jeg har det såmænd godt i det Hele taget, men jeg er forknytt og kan ikke nyde denne Rejse, som jeg burde og kunde ønske. Jeg kjender jo noget dertil fra før, og jeg tror, det bliver ikke anderledes med mig.

Det bedste ved Rejsen bliver for mig altid at komme hjem og så Erindringen. Man skal rejse, medens man er ung, løs og ledig eller med sin Hustru. Denne Overbevisning er jeg kommen til, og jeg rejser ikke mere uden Dig, når det ikke er nødvendigt.

I Paris var jeg sammen både med Bagge, Levy og Dr. Math. Saxtorph. Her viger jo Gotschalk ikke fra min Side, og i Dag spiser Capt Fredr Good med mig. I Løbet af de nærmeste Dage gjør jeg en Forretnings-tour ned i Wales. Vi have det guddommeligste Vejr, det Bedste vi endnu have havt skjønt det jo hele Tiden har været smukt. Gid du må have det lige så smukt hos Dig og nyde det med Børnene, og at I alle må være raske og friske. Med mig giver det sig nok i Enden, og jeg får det forhåbentlig bedst mod Slutningen af Rejsen, og når jeg kommer hjem. Jeg har skrevet til dig fra Køln og fra Brussel foruden 2 Gange fra Paris og skriver endnu et Par Gange herfra. Du skriver mig nok sidste Gang, så det kan ligge i Hamborg, måske engang som kan træffe mig den Dag, jeg agter at opholde mig i Antwerpen for at besøge Wm. Good. Min Hjemrejse herfra vil ad denne Vej i et og alt tage mig 4 à 5 Dage. Om min Afrejse hører Du altså nærmere. Hils nu alle Børnene inderligt fra deres Fader, som længes så meget efter dem Alle og efter min egen søde Camilla.

Din o.s.v.

London, Søndag Morgen den 2. April 1854.

Kjære Camilla. Da jeg forleden skrev, var det lige efter min Ankomst hertil i en temlig dårlig Stemning og som sædvanlig egentlig kun spekulerende på Hjemturen i Stedet for at nyde Øjeblikket. I Dag er jeg lidt mere »oppe« og har det i det Hele godt med Helbredet, men det er afgjort, det passer mig ikke således at flyve fra det ene Sted til det andet med lutter legemlig Anstrængelse uden at foretage mig Noget af det, jeg plejer. Så er Levemåden så helt forskjellig, og knap har man vænnet sig til det Nye, så må man begynde på noget Nyere. Her slår man Folk ihjel med Kjød og Ost, hvilket er de 2 bedste Ting, man får her, også de fornemste, og dertil Ale. Den største Fornøjelse af Rejsen skal jeg afgjort have, når jeg kommer hjem, og det vil ikke fejle, at jeg jo vil have godt af den i flere Henseender. Jeg var så heldig at få Lejlighed til i Fredags at besøge en betydelig Papirfabrik i Nærheden af Canterbury i Selskab med Mr. Donkin og en tyrkisk Papirmager fra Smyrna, overordentlig elskværdig Mand, hvis Ven, en Italiener, udgjorde 4de Mand.

Forretningssproget var Fransk. Vi rejste herfra 9½. Spiste Middag hos Papirmageren, som vi forlode Kl. 7½, så at jeg var hjemme igjen samme Aften Kl. 10, men det forstår sig, hele Rejsen var jo også kun på 300 engelske Mile.

Med mine Assurance Venner havde jeg igår Konference Nr. 2, som varede det meste af Formiddagen. Det er nette Folk og en sådan Underholdning — det personlige Bekjendskab til de Folk, med hvem man får så meget at bestille, er jo af uberegnelig Værdi. Der kan skrives og vrøvles frem og tilbage et halvt År, uden at man kommer til den Forståelse som gjennem det personlige Samværen.

Det bliver nok en god Forretning, derom er slet ingen Tvivl, og hvad der er ligeså rart, en smuk og interessant Forretning tillige. I Dag bringer Secretairen (1ste Sec.) Gotschalk og mig ud til Sydenham Palace, som herefter skal bruges til en Slags Vinterhave og offentlig Forlystelsessted. Der tilstedes ingen Adgang til at se det, før det er helt færdigt, men da en af Assur Co's Direktører også er Direktør for Paladset, så have vi fået Adgangskort til Kl. 1. — Nu er Kl. 10, men Gotschalk sover endnu. Imorgen ere vi begge budne til Middag med Fletcher og Fuchs, som give os a dinner på Compagniets Vegne. På Torsdag Morgen rejser jeg formodentlig først pr. Jernbane til Plymouth, så pr. Deligence til St. Austell, Touren vil mindst tage mig tre Dage. Den hele Rejse bliver omtrent 800 engl. Mile. Derefter er det mit Ønske at rejse herfra med et af de store Dampskibe Søndag Middag til Antwerpen, over Køln og Hamborg hjem, med så megen Tid til at købe de søde Børn noget Legetøj, og over Kiel være hjemme Torsdag eller Fredag næste Uge. Jeg spår, men Gud råder. Imidlertid er det således min Plan, og man kan jo nu omstunder så omtrentlig gjøre sit Bestik. Der er ingen Afstand mere, og når jeg næste Gang rejser, og Du er med — alene rejser jeg, som Du ved, ikke, undtagen det blev nødvendigt og vilde være ubehageligt for Dig at rejse med — så skulle vi finde Beroligelse i den Tanke, når vi ængstes over dem, vi må lade tilbage, at 1 à 2 Dage bringer os hjem igjen. Så kan man jo sagtens rejse, blot man har Penge på Lommen, men du kan tro, de ruller her ganske godt. At slutte af Dit sidste Brev så har Julius formodentlig fået Mæslinger, og skal det blive sådan ved, så vil der jo gå en lang Tid hen, hvor Huset er et Sygehus og Du Sygevogterske, men tilfreds må vi være og takke Gud, at det dog ikke er noget værre. Jeg håber, han holder sin Hånd over Dig og dem alle. Jeg er rigtig taknemlig

mod Dr. Paulli, fordi han er så opmærksom. Han ved nok, hvor stor Pris jeg sætter på den Tryghed at vide Familjen i så gode Hænder under min Fraværelse.

Jeg kommer, som sædvanligt, ikke på Komædie, fordi jeg om Aftenen er så træt, at jeg ikke kan. Det er først forbi her Kl. 12 eller 1 om Natten, og Kl. 7—8, når man skulde tage derhen, ligger der allerede Bly på mine Øjenlåg. Jeg burde dog se at komme i den store Italienske Opera, inden jeg rejser herfra, men det må så være på Fredag eller Lørdag, og af Londons Mærkværdigheder har jeg Intet specielt seet. Den hele By med sit Liv er en Mærkværdighed. Jo, det er sandt, Tunnellen under Havnen har jeg med bankende Hjærte passeret, og Hydepark besøgte jeg igår på den fashionable Tid Kl. 5 before Dinner. Da jeg i Tirsdags drev lidt omkring, havde jeg det Held Kl. 2 i St. James Park at se Dronning Victoria og Prinds Albert kjøre i Stadskareten fra Buchingham Palace til St. James for der at holde drawing-room. Jeg så ikke meget af dem, men jeg så dem dog. Altid det mest velsignede Vejr, ikke en dårlig Time endsige Dag, siden vi forlod Kjøbenhavn. Min Tur til Plymouth, siger de, går igjennem Landets skjønneste Del. I dette Vejr vilde det jo være en Nydelse, især hvis jeg havde en anden Selskaber end mit eget Humør med, som ikke er meget værd og behøver a Stikking up, som Gotschalk siger og plejer at give mig. Han bliver naturligvis her, hvor han tildels allerede har begyndt sin Gjærning. Nu farvel kæreste Kone. Hils alle Børnene og sig, at nu længes jeg meget efter dem. Gud være med Dig og dem alle.

Din — — —.

London, den 4. April 1854.

Kjære Camilla. Dine Linier af 28. f. Md. fandt jeg ved min Hjemkomst igår Aftes eller rettere i Nat; thi før Kl. 1 kommer man sjældent i Seng, som jo er ret godt, når man først spiser til Middag Kl. 7.

I Søndags beså jeg med vore Venner Krystalpaladset, som i sin nuværende Form overtræffer, hvad man hidtil nogetsteds har set eller tænkt sig. Det tog os ca. 3 Timers fortsat Gang at komme Bygningen rundt forneden og foroven kun skænkende det meste et flygtigt Blik. Vi vare tagne derned Kl. 1. — Min Formiddag havde jeg anvendt til at skrive til Dig og til Blom og en unødvendig Spadseretur, da Gotschalk sov til Middag Kl. 12, medens jeg allerede Kl. 8 havde drukket The. Når jeg nu siger Dig, at Klokkeren atter var 8 om Aftenen, før jeg igjen sad ned

og fik noget Mad, og at jeg imedens vel havde trippet en 4 à 5 danske Mile omkring her — løbende til Jernbanen dør, så kan Du slutte Dig til, at jeg måtte have en ganske god Appetit, og at jeg blev siddende, hvor jeg satte mig, til Kl. 11, da jeg spadserede hjem, som tog en Time, og så faldt om i Dynerne.

Igår havde vi vor Hædersdinner af Kompagniet. Den gaves i Trafalgar-House i Greenwich nær London med sit bekjendte Sailors home og Observatorium. Det var en såkaldet fish-dinner, som kun fås i Greenwich særlig i det nævnte Hotel. Den skal egentlig alene bestå i fisk — men man hjælper derpå i al Beskedenhed. Efter Suppen, thi vi fik en meget god Suppe, serveredes mindst 20 forskellige Slags og Tilberedninger af Fisk, hvoraf 5 og 5 sattes samtidigt på Bordet, serveret alle på Sølv. At man havde ved en lapsus regnet Østers med til Fisk, så at også et lille Parti deraf serveredes i naturlig Tilstand, kunde jeg og formodentlig ingen billigvis have Noget at indvende imod. Med Fiskene var jeg allerede færdig ved anden Omgang, men så kom der nogle små saltede og siden stegte Hundestejler — White baits — som ere tilberedte med så meget Peber, at de brænde i Munden, men som forøvrigt ere delikate. De spises naturligvis med Hud og Hår. Efter dem kunde jeg ikke mere. Vi fik Vildt og Fugle med Trøfler, Dessert i Overflod og Ost, men jeg kunde som sædvanlig ikke gjøre noget derved, det skulde da være den sidstnævnte. Vi fik Rødvin, Rhinskvin og Champagner, som alt her er af første Sort, eftersom den høje Told af sig selv forbyder de simpleres Indførelse. Om Aftenen beså hele Selskabet the Argyle Rooms, en stor elegant Dansebod med den mest udmærkede Musik og Belysning. Da vi kom hjem Kl. 1, fandt jeg dit Brev. Nu skal jeg spise og Kl. 4 $\frac{3}{4}$ med Banen til Plymouth, hvor jeg ankommer i Nat Kl. 12. På Torsdag Aften Kl. 6 er jeg forhåbentlig her igjen og som tænkt på Søndag formodentlig på Vejen hjem over Antwerpen.

Nu have de 3 andre Børn da også fået Mæslinger, så du er vel belavet på, at William og Eliza også skal have dem. Eliza kunde dog måske have bedst af at gå fri, og jeg vilde ønske det. Nå, vi må være glade, som det er. Gud ske Tak, at Du er rask, og at Sygdommen dog har været mild, men *ud over Dig* er det dog gået. Jeg skal nok bringe noget hjem til hvert af Børnene. Selv har jeg det godt, men længe endnu holdt jeg det ikke ud fra Hjemmet.

Din —

Jeg skal kun endnu dvæle et Øjeblik ved den omtalte Plymouth-Rejse. Man havde netop begyndt, det vil sige nogle År iforvejen, at benytte i Papirfabrikationen et Surrogat for Klude, en meget fin Porcelainsjord, som tilbørlig blandet med Kartoffelmel og Harpix Lim dannede en færdig Papirmasse, som behøvede en meget ringe Basis af Klude — såkaldet malet *Tøj*. Drewsens, som altid havde været vant til at købe hos Spekhøkeren, havde fået sine første Partier fra Løve Apotheket — eller for ikke at være alt for onskabsfuld fra dettes Ejer — Herr Assessor pharm. Bech. Da jeg nu nok vidste, at Bech ikke var nogen stor Spekulant, lod jeg undersøge, efterspore hvor den såkaldte China-clay kom fra til ham. Det var fra en Mand i Hamborg, som atter fik det fra en Mand i Antwerpen, en i Papirverdenen dengang bekjendt Personlighed van der Becke. Hvor denne Mand fik det fra, var det mig jo den simpleste Sag af Verden at få opsporet i Antwerpen, og her viste det sig, at Porcelains Jorden kom fra England i hele Skibsladninger, og at Afladningsstedet var ved St. Austell, en lille By ved Kanalen omtrent ved Udløbet af en lille Flod »Jowey«. I London fik jeg hos mine Venner yderligere Underretning om nærliggende Konkurrence-Steder, navnlig et ved Navn »Truro« i samme Lands-Retning, men med de samme Lejer for dette fine Ler, som ved St. Austell Lejet var bleven leveret Drewsen og Sønner på store Foustager og som fineste, ja superfineste Vare, dobbelt slemmede o.s.v. o.s.v. At Leret var slemmet, var sikkert nok, thi det var et ganske nydeligt Produkt. Efter at vi nu i nogen Tid havde »omgået« Apotekerens og Hamborger Manden og istedetfor underhandlet direkte med van der Becke om nogle Hundrede af Foustager ad Gangen, sank Prisen for Drewsen ganske overordentlig; men når vi vilde trykke Leverandøren yderligere, skreg han altid Gevalt og fremholdt sine enorme Udgifter for at kunne levere et så udmærket Produkt, så vel slemmet, så rent og fint! — Der blev imidlertid efterhånden forbrugt så meget af denne Artikel, at det blev Umagen værd at sætte sig i Bevægelse derfor, navnlig efter at Drewsen havde erhvervet sig Ørholm Fabrik, og at man i Silkeborg var kommet på det Rene med, at det ikke alene var et stærkt besparende Surrogat, men ligefrem ubetalelig i Skrivepapirproduktionen, fordi det tillod eller medførte, at Papiret ved Glætningen på Grund af dette Lers Tilstedeværelse fik en så egal og elegant Overflade, at det kunde lignes ved en Porcelains Tavle. Den Omstændighed, at Papiret allerede den Gang i flere År var bleven bestilt og betalt efter

Vægt, gjorde også, at Leret var en kjær Gæst, thi Jord vejer jo godt til, ganske anderledes end Klude, som desuden vare langt kostbarere. Der er måske ikke mange, som have gjort sig Rede for eller kunnet gjøre sig Rede for, hvorfor Papir ikke længer kan brænde — ialfald ikke som før —, Fidibussen er bleven en Umulighed, og at gjøre Ild med Papir er en vanskelig Opgave. Grunden er den, at Leret, Jorden — som i så rigeligt Mål i Forening med Kartoffelmelet etc. — ikke holder af at brænde, hvorimod Kludefibrene i gamle Dage jo ligefrem vare skabte dertil. Denne Tilsætning og Fabrikationsmåde forklarer også et andet Særsyn, hvorfor »Trykpapiret« ikke længer er *Træpapir*. Fordi alt Papir ved den forandrede Fabrikationsmåde, til Omgåelse af Kludeforbruget, *måtte* limes, da den tilsatte Masse blev holdt sammen ved Lim, Plantelim. Dyrisk Limning (ved Snedkerlim) er atter noget andet — den foretages, efter at Papiret så at sige er færdigt, og danner den sidste Proces forinden Glætningen, idet Arkene hver for sig have været dyppet og tørret ved Ophængning. Dette måtte jo gjøre dyrisk limet Papir forholdsvis meget dyrt, og det engelske Papir, som man nu engang for alle vilde have dyrisk limet — her taler jeg kun om Skrivepapiret — var derfor også altid meget dyrt. Man kan tænke sig, hvad det gjorde for en Epoke, da man begyndte at dyrisk lime det Endeløse Papir i sin hele Længde på Maskiner, eftersom det skred frem til Oprulning på Valserne, idet det til Slutning passerede 6 à 8 Valser eller rettere Vinder, som blev viftede foroven og forneden, tilstrækkelig til at det afleveredes på sidste Vinde tørt og færdigt til at skæres i Ark. Dette havde man allerede længe besørget også på selve Maskinen, idet Papiret, det Endeløse, let nok fik sit Langsnit derved, at der på en Axe var anbragt to Rundknive, som skar det brede Papir i 3 smallere Strimler efter det ønskede Mål — og så huggedes af på tværs ved en særegen Mekanisme, så at Arkene faldt i Hænde på de ventende Børn, der tog dem op og lagde dem tilside. Det var for at se en sådan Maskine til Fremstilling af *dyrisk limet* Papir indbefattet Limning, Tørring og Skæring, at jeg rejste med Fabrikanten, som havde gjort den, Mr. Donkin af Firmaet Bryan Donkin & Co, Rennondy — der også har gjort alle Drewsens Maskiner — til Canterbury i Selskab med en Tyrk og en Italiener som i det foregående fortalt.

Men for at komme tilbage til min China Clay. Jeg ankom da om Natten til Plymouth pr. Bane og fik Natteleje i et Hotel for tidligt den næste Morgen at kjøre pr. Stage-coach til St. Austell. Imidlertid havde

min Dinner i Hotellet forinden Afrejsen været mig for meget. Jeg havde fået en kraftig Suppe — mock turtle eller ox tail Soup — og forøvrigt holdt mig til Osten, kort sagt, jeg ankom med en stærk Diarrhoe til Plymouth, men vovede mig dog næste Morgen til Vogns og nåede også St. Austell om Eftermiddagen, men i en temlig invalid Skikkelse. Da min Ankomst var anmeldt, blev jeg modtaget af en af Cheferne for Huset, som besørgede Afskibningen til van der Becke, og det var kun med Nød og Næppe, at jeg fik Lov til at holde mig en Times Tid i Ro. Så kom han i en Gig for at kjøre mig til the Works. — Dejligt Vejr, og Modet, som var faldet svært på mig i min Ensomhed på denne Rejse og i min temlig forpinte Tilstand, kom igjen. Da jeg havde betroet mig til Mr. Phillips i Henseende til mit Ildebefindende, sagde han mig, at han nok skulde kurere mig. Efter at være ankommen til *Markerne*, jeg vil ikke kalde dem Gruberne, men måske heldigst »Gravene«, kridende hvide, såsnart man kom under Overskorpen, stege vi derved. Gravene, der vare gennemstukne af mange små Vandløb, ikke større end små Rendestene, da Vandet var meget sparsomt tilstede, i hvilke Leret blev slemmet og atter slemmet under Afbenyttelse af Vandet til det Yderste, frembød overhovedet et overordentlig primitivt Skue, og der foretoges Intet, som en Bondekarl ikke kunde have besørget, og som også her blev besørget af ganske simple Arbejdsfolk. Kommen ned på Bunden følte jeg mig meget svag og træt, og nu huskede min Vært og Ledsager på, at han skulde kurere mig. Han råbte op til en Formand om at bringe ned en vis Flaske og noget friskt Vand, hvilket skete i en Hånd vending. Et godt halvt Ølglas af Brandy med Water tyllede han i mig, og jeg var virkelig kureret fra den samme Stund. Således går det, når Brandy virkelig er Medicin. — — — Det viste sig snart, at der kunde være Tale om 2 Kvaliteter, men da Fragten under alle Omstændigheder var Hovedudgiften og Forskjellen i Prisen kun ringe, bleve vi snart enige om, at jeg, såfremt jeg gav mine Ordres, altid kun skulde have første Kvalitet til en vis akkorderet Pris frit Ombord, løst i Skibet, og hvis jeg vilde have noget i Foustager da så meget mere pr. 100 Pd. En lille Kasse blev fyldt med Prøve og forseglet af os begge. som Mønster, hvorefter Levering skulde ske. Der var intet Spørgsmål om, at van der Becke, som fik No. 1, også fik No. 2, og det var aldeles afgjort, at han intetsomhelst foretog sig i Henseende til Slemning. Hans Hovedbestilling var at fylde Varen på *Foustager* og sælge den med en forbavsende Avance. — Når

Hr. P. i St. Austell kun hørte mig nævne Truro, som jeg lod, som om jeg vilde besøge på Hjemvejen, blev han bange. Følgen var, at han gik med på de yderste Fordele for mig og indså, at alt, hvad han kunde opnå, var et Tilsagn af mig, at jeg på lige Vilkår vilde give St. Austell Fortrinnet. Han havde jo nok sørget for, at hans Tilbud ikke kunde stikkes, og i den Forudsætning gik jeg, som så, hvilken brilliant Forretning, der kunde gjøres, og som syntes rigtig godt om Folkene, *ikke* til Truro, så meget mindre som jeg havde rejst nok og var meget svag. Aldrig har jeg måske uden at være syg befundet mig så ilde, jeg kan sige så fortvivlet og sønderknust, som da jeg den Aften, efter en dræbende Aften hos Senior Partneren, med et Måltid, der vel nærmest var en sen Middag, lagde mig til Hvile i det lille Værtshus. Jeg bad inderlig til Gud, at han vilde holde sin Hånd over mig, så jeg måtte kunne tilendebringe min Rejse, foreløbig stod jo kun min Hu til London, der sammenlignelsesvis var mig hjemlig. Jeg faldt dog snart i Søvn, og da jeg styrket den næste Morgen åbnede mit Vindue, så jeg allerede på Alting med andre Øjne.

Efter endnu nogle Aftaler tog jeg afsted med samme Stage Coach Befordring, som jeg var kommen med. Lidt havde jeg nydt, men kun meget lidt. Diarrhoen var gået over, siden jeg fik Brandy-Midlet, men jeg duede til Ingenting. Så krøb jeg ovenpå Vognen, ved Siden af the Guard, og så kom Solen og den smukke Egn og den henrivende Måde at betragte den på fra the top of the coach i fuld flyvende Spring af de 4 udmærkede Heste. Hvad jo fuldstændigt var undgået mig ved Rejsen derhen, da jeg var glad ved at kunne sidde indeni, det fik jeg altsammen nu i den smukke Morgenstund. Jeg glemmer ikke Hesteskiftet på de hyppige Stationer, thi man kjøre jo ikke langt med de samme Heste i fuld Firespring for en svær Deligence. Når vi havde Øje på en Station, stod allerede 4 Drenges eller Karle på Vejen med hver sin Hest, fuldt i Sele, men med et Dækken på, de havde jo ventet. — En, to, tre vare de forspændte Heste fra og de nye i — en, to, tre lød et all right, og med et dygtigt Smæld sattes det nye Forspand i Bevægelse, således at hver af de 4 Karle, som stode ved hver sin Hest og havde holdt fast i den ene Snip af Dækkenet, beholdt dette i Hånden, da Hestene fløj afsted. Jeg tror, det er en Ambitions Sag, at det går således og netop således til. Ved Ankomsten til Plymouth var jeg betydelig bedre, og efter en god Frokost, hvortil der var Tid før Togets Afgang, kunde jeg med nogenlunde Ro begive mig på Vejen til London, der derefter kun blev det

uhyggelige Opholdssted, som jeg om en Dag eller to nu skulde forlade. Med China Clay fortjente jeg *mange* Penge. — Flere Ladninger kom hertil om Året, og jeg leverede dog til meget små Priser en meget smukkere Vare. Endogså Sunverdal på Klippan i Sverige leverede jeg, hvad han behøvede, og Forbindelsen med Vennerne i St. Austell opretholdtes i lang Tid, altid kun til Fornøjelse for alle Parter.

Efterskrift.

Luis Bramsens optegnelser standser ikke her, men fortsætter videre op i tiden. Hovedparten af optegnelserne bliver imidlertid nu så kortfattede, at de ikke giver et helhedsbillede, hverken af Luis Bramsens person eller virke, en hel del af dem berører også kun snævre familiebegivenheder; hans betydningsfulde indsats i dansk forsikringsvæsens udvikling omtales således slet ikke. Af disse grunde er de sidste afsnit ikke medtaget her, idet formålet med den foreliggende offentliggørelse har været dels at give et billede af Luis Bramsens personlighed og arbejde, efter at han var blevet en moden mand, dels at give et indtryk af det liv, en jævnt velstående forretningsmand levede omkring midten af det 19. århundrede.

Af Limfjordshandelens historie

Aggerkanal og Doverodde

Af FINN H. LAURIDSEN

Thy og thyboen.

En novemberdag i vor tid kom historikeren Hugo Matthiessen vandrende fra det fjerne havsogn Harbøre op over bakkerne mellem Engbjerg og Hygum i retning mod Lemvig. Oppe på højden vendte han sig og så imod nord, mod Thy. For et øjeblik var solen trængt igennem mørke skyer, og en for en — som lys — sprang Thylands hvide kirker frem for hans øje med Vestervigs som den største. Resten af landskabet stod sløret og fjernt — nok kendt, men i øjeblikket uåndgribeligt. Han havde gjort omfattende studier til en skildring af Limfjordens historie, men i dette billede fattede han emnets omfang og vælde. Fjorden, engang rigets centrum og hovedfærdselsvej, siden grænse mod et ukendt land mod nord, rummer ved sine kyster hele det danske landskab, fra den frodige, smilende ynde på Salling og Mors til golde heder i syd og nord og det barske Vesterhavs øde sandbredder, skueplads for de værste naturødelæggelser, vort land kender. Han forstod, at ingen enkeltmand evner at skildre denne mangfoldighed, og med en mindelse om billedet betegnede han sin bog som »Fortoninger og Strejflys«¹. Reservationen skader dog intet, forfatteren bevarer sin forunderlige evne til ligefuldt at levendegøre et stof og skabe en historisk stemning, og den tillader andre at gøre et forsøg på efter evne at uddybe både oplæg og antydninger.

I sit digt til Oddesundbroens indvielse den 15. maj 1938 »Vi sejer Tak for æ Bro« har gårdejer Jens Søe, Boddum, følgende linier:

»vi bowr jo her Nuren fu Lov aa fu Ret,
aa lidt bagle haa vi ju altier væt«².

Den betragtning, at landet hinsides Limfjorden var norden for lov og ret, er ikke ny³. I enevældens centraliserede tidsalder var såvel Vendsyssel som Thy næsten at regne som rigets udmarker, hvor man ganske

vist havde en række embedsmænd siddende, men hvis problemer slet ikke kunne trænge ind til de mennesker, der fra kancellier og kollegier ledede statens styrelse. De to provinser kom derfor i mange henseender bag efter det øvrige land, og da de endelig ved forrige århundredes midte begyndte at komme med som integrerende led i staten, blev udviklingen så eksplosionsagtig, at det kneb for den menige befolkning helt ud at følge dens ledende mænd. Meget diskussion og bitterhed opstod, og det var egentlig først gennemførelsen af jernbanerne i 1870-erne og 80-erne, som på afgørende måde fik de mange til at forstå, at en ny tid var i frembrud.

Medens udviklingen for Vendsyssels vedkommende i meget høj grad blev formidlet og ledet af een mand, nemlig konsul Chr. H. Nielsen i Hjørring⁴, var det samme ikke tilfældet i Thy. Thyboen var konservativ, og kun vanskeligt kunne fremmed sæd og skik vinde indpas. Han havde ganske vist lagt sine hvide vadmelsklæder og sin røde hue, og de gamle todelte huse var blevet større og højere, men han slæbte endnu den gamle, tunge plov gennem jorden og forsøgte sig ikke med de lette svingplove, ligesom også hans vogn stadig var den gamle, smalle, grønne kasse, overalt beslået med jern. Fattig var han imidlertid ikke — når undtoges kystboen. Når man ved tilstrækkeligt at bøje ryg og hals var sluppet ind i thyboens dagligstue, var hans borde og bænke ganske vist plumpe, men rundt om på væggene hang blankpoleret messingtøj, der for en stor del aldrig brugtes, og på dragkisten stod glas og porcelæn. Vægge og alkover var ligesom de store kister med linned og gangklæder malede i stærke farver. Hist og her var man begyndt at indrette særlige soveværelser, medens det derimod var sjældent, at storstuen her som længere mod syd var forsynet med sofa, stole og spejle. Ofte stod den tom og blev kun brugt som spise- og danseværelse, når man holdt »bojel« (gilde).

Som værn mod det barske vejrlig foredes mændenes klæder bestandig med skind, og kvinderne indhyllede deres ansigter i masser af tørklæder. Selv i den stærkeste sommervarme så man både mænd og kvinder sidde på vognene indpakkede i kapper og tørklæder til op over ørerne.

Fuldblods vestjyde var han dog, om end på en ganske anden måde end hedebonden. Dennes gennemgribende tarvelighed var i Thy afløst af en ubændig hang til vellevned, hævder en samtidig forfatter⁵. Selv

den fattigste havde gerne god mad på bordet, og tjenestefolkene krævede først og fremmest god levemåde: fedt kød, fisk, flæsk og lammesteg. I høstens tid måtte de have deres stærke, fede gammeløl, så meget de ville drikke, og det ansås ikke at være for meget at spise syv gange om dagen. »Og den, der ved, hvad det vil sige, at jyden sætter sig ned for at æde, vil kunne gøre sig en forestilling om, hvad tid der går med til slig øvelse«. Denne tilsyneladende umættelighed gjorde øboerne løjer med. »Nej tak, a er ingen frådser, sagde jyden, han havde ædt 19 spegesild, og man bød ham den tyvende«, lød et ordsprog, men forfatteren konstaterede dog, at jyden og øboen næppe i den henseende havde stort at lade hinanden høre, og mente iøvrigt, at æderiet havde sin forklaring i de vanskelige afsætningsforhold, idet købmændene betalte for lidt for varerne, så bonden så større fordel i at spise sine gode ting. »Skulde jeg æde det bageste og give købmanden det bedste, måtte jeg jo være en nar, så længe købmanden ikke vil give en døjt mere for det bedste, end hvad han giver for det bageste«, lader han ham sige. Ved gilderne nåede æderiet uanede højder; det var et spørgsmål om forfængelighed som i så mange andre forhold.

For at roses som en god nabo lod thyboen gerne sine marker træde ned, og hellere lod han sine folk drive og dovne, end han ville vinde ord for at være en hård husbond. For den jyske sindighed og langsomhed var han en fuldgyldig repræsentant. »Thyboen er blind de ni dage og slår først øjnene op den tiende, men da ser han også grant«, siger et ordsprog, og det sidste var sandt. Det holdt hårdt at tage ham ved næsen, og rolig tænkksomhed og stor forsigtighed betegnede ham i alt, hvad han foretog sig. Det var vanskeligt at opflamme ham for en sag, hvad enten den var jordisk eller himmelsk, men med åndelig sløvhed havde hans sindighed intet at gøre. Provinsens fjerne beliggenhed havde utvivlsomt påvirket ham, således at han så skeptisk på det nye og uprøvede og ville vente og se.

På eet område stillede det sig dog anderledes, nemlig på handelens. I ældre tider var det især med studehandelen, at Thy gav sit ikke ringe bidrag til den almindelige omsætning. Årsagen til, at salget af de jyske stude blev en så betydelig indtægtskilde for landet, var den, at de i kødkvalitet langt overgik de fleste andre europæiske racer. På markederne i Husum og Hamborg solgtes de til gode priser, og de danske studehandlere og proprietærer kørte penge hjem i kister og fustager⁶.

Besværlig var handelen. Studene samledes i drifter og blev drevet sydpå, gik på deres ben til Holsten, hvor markederne fandtes. Fra Midtthy sattes de over ved Oddesund i store slæbepramme, som ofte kæntrade, og fra det sydlige Thy førtes de over Aggertangen, når havet ellers gjorde den passabel⁷. Gennem mange generationer var studehandelen ofte knyttet til de samme slægter. En af de mærkeligste personligheder fra forrige århundredes midte var Poul Breinholt, som i 1844 overtog Bodum Bisgård på Thy. Slægten stammede fra gården Breinholt i Humlum sogn mellem Struer og Oddesund og talte mange studehandlere blandt sine medlemmer. Poul Breinholt forstod den nye tid, og han tog snart jernbanen og dampskibet i sin tjeneste. Den direkte handel fra Limfjorden blev det dog, som det siden skal ses, ikke til noget virkeligt med, og Breinholt flyttede i 1878 til Esbjerg, hvor han medvirkede ved udførselen af levende kreaturer til England. Han kom derved også i anden henseende til at stå som repræsentant for det nye. Handelen havde skiftet retning⁸.

De vanskelige afsætningsmuligheder, blandt andet fremkaldt af studenes vægttab under vandringen gennem Jylland, og ikke mindst de urolige forhold omkring Sønderjylland øgede interessen for at bryde forbindelsen med det almægtige Hamborg hos studehandlerne såvel som hos mange andre i den øvrige danske handelsstand. Det land, man vendte sig imod, hvor man ville søge det nye hovedmarked, var England, og et udtryk for hele kampen finder man i den diskussion, som i 1850-erne og 60-erne førtes om længde- og tværbaner i Jylland. Men allerede før baneanlæggene blev aktuelle, var der gjort omfattende forsøg på at skabe en storhandel med England, og hertil kom det vestlige Limfjordsbækken til at yde sit bidrag.

Fjordens besejling.

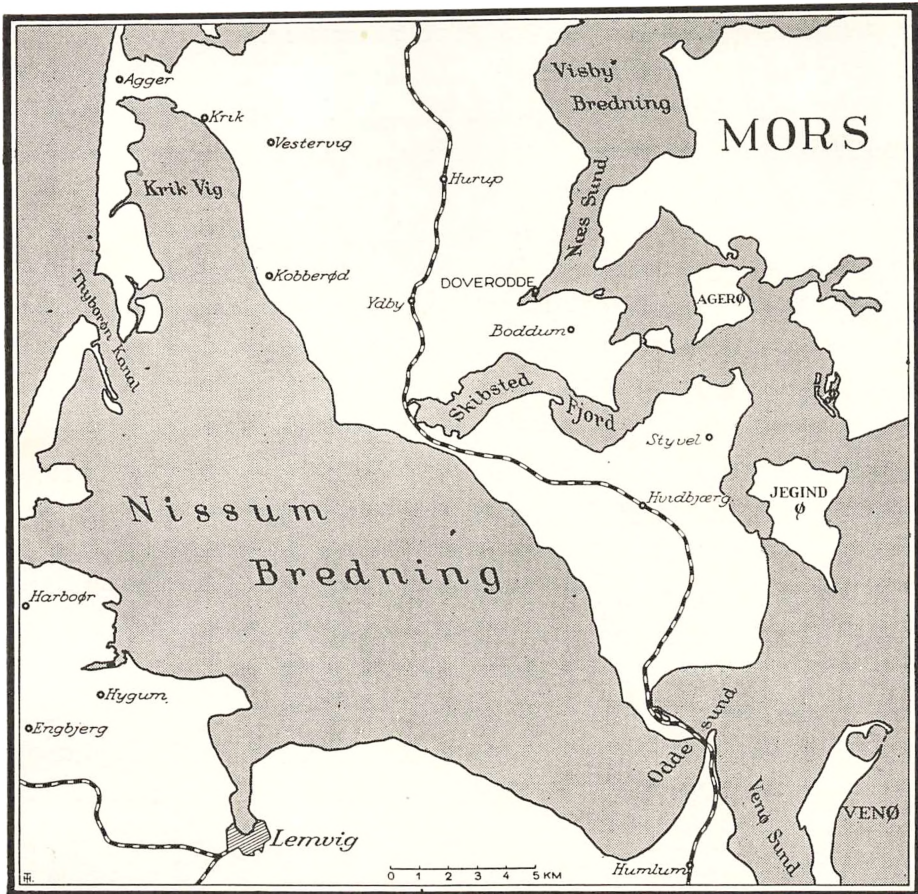
Limfjorden hedder farvandet, og navnet indebærer, at den skulle være en lang, relativ smal indskæring i landet med talrige forgreninger. I tidernes løb har Limfjorden imidlertid kun i perioder svaret til sit navn. Den har nok været en lang indskæring, men dens bund udgjordes mod Vesterhavet kun af den smalle Aggertange, som vanskeligt modstod de vældige vandmasser, der i stormene kastede sig mod dens vestlige side. Ofte gennembrødes den, og fjorden forvandlede til et sund, mens død

og ulykke hærgede langs dens bredder. I lange perioder var tangen dog lukket, og et rigt fiskeri efter ferskvandsfisk og ål trivedes. Især havde ålen og ved Nibe silden betydning, af den sidste fiskedes i 1828 75.000 td.⁹. Ålen hørte til vest for Aggersund, og hovedcentret var Thyholm, hvorfra hvert år talrige ålebønder på rødmaledede vogne kørte deres røgede fisk — 8.000 pr. læs — helt ned til Sønderjylland, hvor de afsatte dem og i stedet hjemtog æbler, haveurter og træsager¹⁰.

Når ålehandelen var så forholdsvis indbringende, skyldtes det, at den ikke foregik hjemme ved fjorden. Der så det nemlig sløjt ud, og årsagen var Løgstør grunde. Ved Aggersunds udløb i Løgstør Bredning lå en uhyre sandbanke, som hindrede sejladsen. Der rejstes her et skel, der delte fjorden, og som betingede Ålborgs dominerende stilling som Limfjordsby. De små vestlige byer havde ingen mulighed for at komme denne kalamitet til livs. Hver gang de prøvede, blev deres bestræbelser slået ned af Ålborg, som i århundreder hindrede en gennemgravning eller et kanal anlæg. Vandstanden vekslede fra 2 til 7—8 fod; oftest måtte skibene omlade deres varer på lægtre og lade sig slæbe tomme over, eller ladningen måtte simpelthen overføres til mindre fartøjer. Sådanne forhold bevirkede naturligvis, at en besejling vest for Ålborg begrænsedes mest muligt, hvorved denne by som oplagsplads hjalp til at fordyre produkterne for småbyerne og sinke deres fremkomst.

Mange projekter — fra fornuftige som opmudring til typiske spekulationer som en kanalforbinding mellem Hjarbæk og Randers — var fremme¹¹. Men der kom ikke noget ud af dem, og det så ud, som om de vestlige Limfjordsbyer aldrig skulle vriste sig ud af Ålborgs jerngreb. Så kom hjælpen fra et uventet hold, naturen trådte til.

I visse perioder i den ældre middelalder havde Aggertangen været gennembrudt, men de opståede kanaler var omkring år 1100 atter sandet til. Gang på gang brød havet siden ind i fjorden, uden at det dog derved kom til nogen afgørende ændring i fjordens struktur. Ofte druknede store mængder kreaturer, og de lave enge sattes under vand, ligesom bestanden af ferskvandsfisk — gedder, brasen, helt og aborrer — hver gang ødelagdes og kunne køres væk i hundreder af vognlæs. Tangen blev stadig smallere og trykkedes i sit forløb længere og længere mod øst. Marker og landsbyer forsvandt i havet — Bollum, Nabe, Toft, Nr. og Sdr. Aalum. De sidste eksisterede endnu, da de afgørende begebenheder fandt sted den 3.—4. februar 1825. I en vældig stormflod

Den vestlige Limfjord 1952.
Ved Geografisk institut, Aarhus universitet:

steg havet 4 alen over dagligt vande og gennemborede tangen på flere steder. Omfattende ødelæggelser blev resultatet, og en landsindsamling blev iværksat til fordel for de nødstedte. Sommeren gik, uden at gennembruddene atter tilsandede, og den 25. november samme år dannedes i en ny stormflod det løb, som blev til Aggerkanalen¹².

Fra de vestlige Limfjordsbyers side var man straks klar over, hvilke nye muligheder der for dem lå i, at det nye gennembrud blev permanent. Erfaringen sagde, at det med tiden ville sande til igen, og der rejste sig derfor røster for, at man fra statens side skulle komme naturen til hjælp: dels ved opmudring gøre kanalen sejlbar, dels ved sikringsanlæg forhindre en ny lukning. De nærmest følgende år efter 1825 viste en bestandig udvidelse, og der var således skellig grund til at regne med,

at Limfjorden for altid var ophørt med at være en fjord¹³. I 1839 danedes en mindre kanal nord for den store fra 1825. Denne forsøgte man imidlertid at lukke, og arbejdet var allerede skredet betydeligt frem, da en stærk storm fra sydvest standsede det, hvorefter det blev opgivet. Få år efter tilsandede kanalen.

Allerede kort efter det store gennembrud forsøgte man med mindre både at besejle Aggerkanalen, men det var først i midten af 1830-erne, at handelsskibe begyndte at gå igennem — i 1835 16¹⁴. Vandstanden vekslede mellem 5—8 fod, hvilket naturligvis vanskeliggjorde besejlingen, som i øvrigt også kompliceredes af to grunde, en mod havet og en mod fjorden. Selve kanalløbet var ubestemt, det forandredes ofte især fra fjordsiden. Det samme gjaldt dets bredde. 1847 var den på 800 alen, i 1849 næsten 1400, 1856 skrumpede den ind til 650 alen for 1859 atter at være nær de 1400¹⁵. I løbet af 60-erne standsede sejladsen helt, og kanalen lukkedes atter. For Limfjordshandelen fik dette kun ringe betydning, idet nemlig en ny var dannet ved Thyborøn i 1862, den som ikke siden er lukket. Det lykkedes omsider at få staten til at indse, at det var nødvendigt ad kunstig vej at holde en gennemsejling åben. Diskussionen om Limfjorden som fjord eller sund består dog stadig. Anlæggene ved Thyborøn og kanalens vedligeholdelse er overordentlig kostbare, og flere projekter er fremsat til deres billiggørelse, ligesom der fra landbrugsside bestandig klages over den skade, som den bevægelige vandstand volder lavereliggende marker og enge. For de vestlige Limfjordsbyer ville en totallukning være en katastrofe, og selv om også sådanne planer har været fremsat, kan der næppe næres nogen tro til, at de virkeliggøres.

Aggerkanalens betydning.

Det er nævnt, at man fra kollegiernes side i København kun viste nordjyske forhold ringe interesse, det er derfor morsomt at se, hvor hurtigt der reageredes, da det blev klart, at Aggerkanalen kunne passeres af handelsskibe. Der var penge at hente til toldvæsenet. Allerede i 1835 blev en underbetjent fra Thisted toldsted udstationeret i Kobberrød på Thys vestlige Limfjordskyst næsten lige over for kanalen. Betjenten skulle kontrollere antallet af ind- og udgåede skibe, men selve

fortoldningen skulle stadig foregå i Thisted, under hvis distrikt kanalen hørte¹⁶. Denne fremgangsmåde var naturligvis besværlig, og Viborg stænderforsamling indsendte i 1837 en petition til Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet med forslag om en forenkling af ekspeditionerne, bl. a. ved at give toldstedet til Lemvig, Holstebro (ved Struer), Nykøbing og Viborg (ved Hjarbæk). Resultatet blev, at der oprettedes et toldopsyn til kontrol med ind- og udførselen gennem kanalen til og fra købstæderne ved Limfjorden. Til dette formål henlagdes en fjordjagt med en overbetjent, to underbetjente og to roerskarle i 1838 ved kanalen. Samtidig blev Lemvig konsumptionssted ophøjet til toldsted, og en told- og konsumptionsinspektør samt en underbetjent ansattes. Det nye toldsted fik opsynet ved kanalen, og mandskabet ansattes sammesteds, dog således at de ikke mekanisk faldt tilbage dertil ved en eventuel ophævelse af foranstaltningen, men kunne flyttes efter kollegiets bestemmelse. Til Lemvig henlagdes et kystdistrikt, som nordpå strakte sig til og med Aggerkanalen, dog skulle de embedsmænd, som hidtil havde fået sportler og procenter af de forefaldende toldklareringer, beholde disse i hele det stranddistrikt, som lagdes under Lemvig toldsted. For de øvrige købstæders vedkommende blev det fastsat, at konsumptionstilsynet alene — uden tilladelse fra Lemvig og Thisted — måtte påse varers ind- og udladning, men ret til toldklarering fik de ikke i første omgang. Der blev tillagt toldskibets mandskab 11 % af de faldende intrader — det samme, som Thisted toldsted fik af skudehandelen.

For de fem på det lille skib i kanalen har det været en ensom post sommeren igennem at ligge og vente på de passerende skibe, og heller ikke ufarligt i de urolige farvande. Noget indtryk af deres liv får man imidlertid ikke af de spredte bemærkninger i dokumenterne, men at også samtiden har tænkt over det, fremgår af en lille notits i Thisted Amts Tidende. Det skal bemærkes, at skibet om vinteren lå i vinterhi i havnen i Thisted, idet Lemvig ingen havn havde (først påbegyndt 1855): »I dag skulle vagtskibet for Agger kanal, som i vinter har lagt her i havnen, afsejle til sin station. Ved ordet »vagtskib« danner man sig let en idé om et nogenlunde stort skib med nogen armatur o.s.v., især når man betænker, hvor vigtig handelen på Agger kanal er bleven for statens indtægter, men man forbavses ved at se et lille fartøj på 400 td. Det må være særdeles behageligt for en kontrollør, to betiente og et par røjerter i en sådan skude, som i en ligkiste, at tilbringe en

hel sommer, dog det er jo en kær erindring om det salig hensøvede General-Toldkammer«¹⁷.

Den nye ordning af toldforholdene ved Aggerkanalen kom ikke til at stå uimodsagt. De to byer, som omlægningen gik ud over, Ringkøbing og Thisted, protesterede heftigt, Thisted mere i det små med idelige besværinger over, at konsumptionsstederne overtrådte deres kompetence. Især klarerede både Nykøbing Mors og Holstebro ofte ind- og udgæede skibe. Dette forhold var vanskeligt at komme til livs, og bestemmelserne måtte vel også anses for urimelige, dersom skibene var hjemmehørende i eller bragte last til de pågældende havne. Denne anskuelse delte kollegierne, og købstæderne fik ret til at klarere for fart direkte til og fra deres havne. Men længe varede det ikke, inden også disse bestemmelser blev overtrådte, idet de fleste skippere, som skulle østpå, var kede af at tage den lange omvej til Thisted for at få deres toldforpligtelser bragt i orden. Overtrædelserne og klagerne begrænsedes dog betydeligt, da Lemvig blev toldsted.

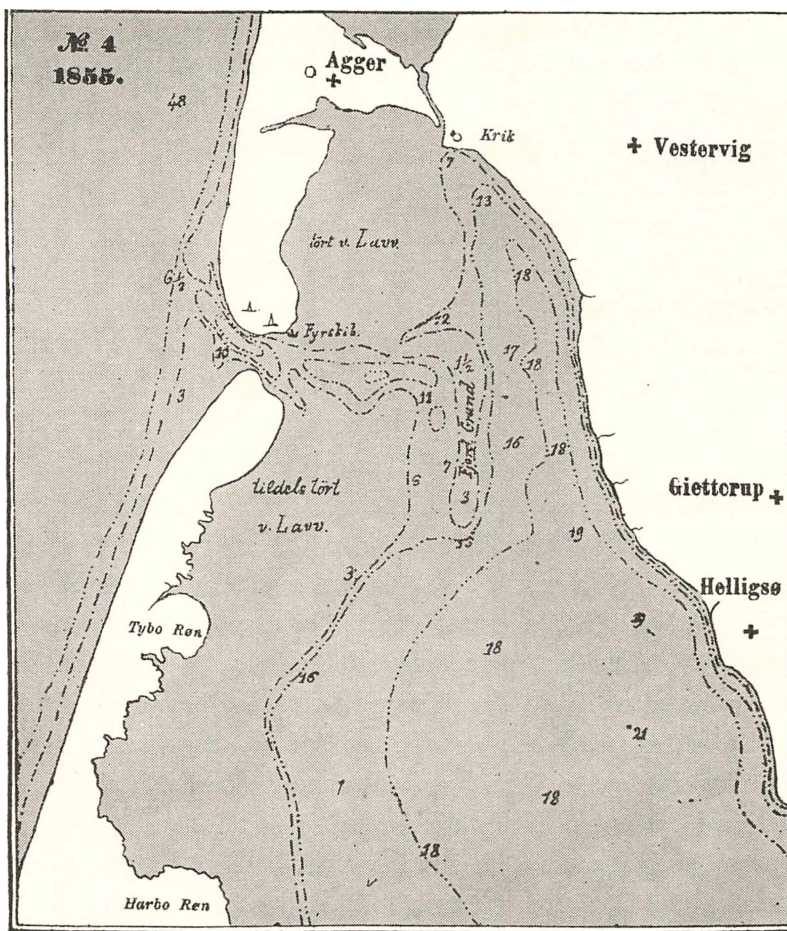
Fra Ringkøbings side forsøgtes en større aktion, idet to toldembedsmænd simpelthen tog sig for at klage til Generaltoldkammeret over hele den nye ordning med henblik på de tab i deres sædvanlige indtægter, som den forvoldte dem. Da de i sin tid overtog deres embeder, havde sportlerne været store, idet Ringkøbing toldsted, der også omfattede Holstebro og Lemvig, gav gode indtægter. Disse var allerede reduceret betydeligt ved nogle store handelshuses fallit (formentlig bl. a. Samuel Cohn og Lauritz Tang), men herved kunne naturligvis hverken kollegiet eller embedsmændene selv gøre noget, ligesom toldstedet heller ikke kunne vente nogen erstatning for de mistede beløb. Anderledes fandt man forholdet, når tabene ikke kunne tilskrives en uheldig skæbne, men var følger af en regeringsforanstaltning, som kun ramte enkelte individer således som oprettelsen af de nye toldsteder ved Limfjorden — for Ringkøbings vedkommende især dem syd for fjorden. For Nykøbing Mors ville tabene, dersom denne by fik toldstedret, nok hovedsagelig ramme Thisted, men selv om dette var alvorligt nok, blev de sikkert udlignet ved den voksende handel, som byen fik gennem Aggerkanalen. En sådan mulighed forelå ikke for Ringkøbing, der ville miste hovedparten af sine intrader over Lemvig og Holstebro. For Lemvigs vedkommende var der ikke mere at gøre, det var blevet toldsted, og Ringkøbing tabte derved retten til at fortolde alle varer, som indgik til

denne by. Hertil kom, at de handlende såvel fra Lemvig som Holstebro havde kommissionærer i Ringkøbing, hvor de fortoldede alt, hvad de direkte forskrev fra udlandet. Denne trafik ville ophøre med den nye ordning, idet det var sandsynligt og også naturligt, at Holstebro ville benytte sig af Lemvigs nære beliggenhed til at fortolde dér.

Endnu værre stillede sagen sig for den udgående told, for her var det ikke blot de to nærmeste byers handlende, men til dels også Ringkøbings egne, som fandt det nemmere at benytte den lejlighed, regeringen havde åbnet dem, til at spare en længere transport, når de havde gjort opkøb i nærheden af de nye toldsteder. Således købte både Ringkøbings og Holstebros købmænd ofte store partier uld, huder og skind i Vendsyssel, som de nu hellere klarerede i Viborg (∴ Hjarbæk) frem for at føre varerne helt til Ringkøbing. Alle udgåede varer, der således var fortoldet i Lemvig og Holstebro, ville derfor, dersom ikke andre muligheder havde foreligget, være blevet udført over Ringkøbing. Man kunne have tænkt sig, at Thisted ville have været en konkurrent, men der var mange eksempler på, at Ringkøbing købmænd havde opkøbt varer i Thy og på Mors og ført dem hjem. Hvad der gjaldt for de i Lemvig og Holstebro klarerede varer, passede uden tvivl også på Viborg, især hvad angik huder og skind. Disse artikler havde deres markeder i Hamborg, Altona eller Holland og kunne derfor ikke uden store tab føres til andre toldsteder nord eller øst på, idet de i så fald ville komme til at bære omkostningerne ved den længere transport, farten om Skagen, fyrpenge o.s.v. Kun i det sjældne tilfælde, at Nymindegab skulle være lukket, lod det sig tænke, at en ringe del af disse varepartier skulle omgå Ringkøbing.

Som bevis for deres påstand anførte de to toldembedsmænd, at netop det beløb, som manglede i Ringkøbings toldregnskab, var regnskaberne i Lemvig, Holstebro og Viborg forøget med, og de antog, at det samme ville være forholdet mellem Nykøbing Mors og Thisted. Som erstatning anmodede man kollegiet om, at kassereren og overbetjenten måtte få udbetalt henholdsvis 427 og 229 rd. ikke alene for det pågældende år, men årlig for al fremtid¹⁸.

Det var således ikke blot for Ålborg, Aggerkanalen frembød problemer, men også for de områder, den ellers kun skulle have bragt fordele. Om selve de vestlige Limfjordsbyer må det dog siges, at de straks så chancen og greb den, og ikke mindst blev det tilfældet med Thisted. Direkte modarbejdede man Ålborg og indgik med ansøgning til re-

Aggerkanalen 1855.

Efter Geografisk Tidsskrift 1877.

geringen om, at lukning ikke måtte finde sted, ligesom man anmodede om en sikring af den resterende del af tangen gennem en beplantning. I 1840 påbegyndte man anlægget af en havn, som 1841 blev anløbet af 201 skibe. I 1847 var tallet steget til 563, medens det i de følgende år vekslede noget på grund af de urolige forhold i forbindelse med treårskrigen. Thisted's handel, af hvilken en stor del hidtil havde været skudehandel på vestkysten, fik en opblomstring, og det samme blev tilfældet for en række ladepladser på Thylands kyster som Agger, Krik, Styvelbæk og Doverodde¹⁹.

Sejladsen gennem kanalen foregik imidlertid med små skibe, og det var for størsteparten kun korn og gods, der blev fragtet. Efter krigens

ophør i 1850 øgedes stemningen, som nævnt, for at frigøre den danske handel fra de tyske markeder, og regeringen besluttede sig til også i den vestlige Limfjord at yde en indsats, så at et øget antal kreaturer kunne eksporteres til England. Man etablerede derfor en direkte dampskibsforbindelse til dette land. I 1851 byggedes i London jernhuldampskibet »Jylland«²⁰, som blev indrettet specielt til kvægtransport og fragtskib. Det havde maskiner på 120 hk. og kunne med en drægtighed af 476 tons laste 120 stk. stort kvæg og 80 tons gods samt give plads for 10 kahytspassagerer. Til skibets hovedstation valgte man i første omgang Nykøbing på Mors, men for udgående skulle det tillige anløbe Sallingsund og Oddesund for at optage kvæg og varer fra Thy og egnene syd for Limfjorden. Ved befragtningen havde kreaturer fortrinsret²¹.

Denne ordning af regeringens fragtfart kom ikke til at stå uimod sagt. Fra Thistedes side protesterede man mod, at Nykøbing skulle være »Jylland«s hovedstation. Dersom dampskibet skulle holdes i fart af private redere, var der ikke noget at sige til, at de ville bestemme dets rute, men for et statsskib måtte det være afgørende, hvor det gjorde størst nytte. Hvad kvægtransporten angik, fandt man det ejendommeligt at vælge til endestation en af landets mindste købstæder, oven i købet beliggende på en ø. For eksportører fra Vendsyssel ville det være en urimelig lang vej at drive fedekvæg til Oddesund, ligesom det også såvel for disse som for Thyboerne ville være bekvemmere at inlade i en havn imod den åbne fjord. Den bedste ende- og hovedstation var uden tvivl Ålborg, men denne mulighed forhindredes af Løgstør grunde, og den anden mulighed måtte derfor være et let tilgængeligt sted med et godt opland og en driftig handelsstand — Thisted med sin dybe, rummelige havn. Farten kunne herfra gå over Nykøbing, Sallingsund og Oddesund. Herimod havde det været hævdet, at sejladsen gennem Fæggesund voldte vanskeligheder, men det kendte man fra Thistedes side ikke noget til. Sundet var så dybt og så bredt, at et sejlskib kunne krydse sig igennem²².

Denne protest fremkaldte en hel avispolemik om den projekterede dampskibsfart. Den 1. marts kom Randers Avis Nykøbing til undsætning, idet man hævdede, at heller ikke Thisted havn var velegnet, da den på grund af lavvande ikke kunne anløbes med østlig vind. Indigneret svarede Thisted, at havnen kunne anløbes »med enhver slags vind«. Men skulle det endelig komme til nogen kritik af havnene, var Nykøbings i

alt fald lavere end Thisted, der målte 10 fod mod Nykøbings 6—8²³. Thisted ønskede dog kun diskussion om de rent praktiske arrangementer, og man roste Nykøbing for det initiativ, der var udvist i sagen. »Det var et ønske, at enhver handelsstand besad en sådan public spirit.« Man undrede sig imidlertid over, at den mand, som havde undersøgt anløbsstederne, ikke havde været i Thisted — i alt fald kendte havnekommissionen intet til hans besøg. Men sagen måtte have sin løsning, og man foreslog derfor, at skibet anløb de to byer vekselvis, idet ingen af dem burde pleje deres egne interesser, så meget mindre som dets hovedformål var at ophjælpe landbrugseksporerten²⁴. Denne løsning må også regeringen have accepteret, for i den tid, »Jylland« opretholdt forbindelsen med England, lastede det i såvel Nykøbing som Thisted.

Den omlægning, handelens nye vestvendte retning betød for de mange landmænd og købmænd rundt i riget, var naturligvis svær at få indarbejdet. Det kan således anføres, at det arbejde, som fra Vendsyssel udførtes for at skabe en vigtig eksporthavn ved Hirtshals, stadig for en stor del var baseret på Hamborg, idet man håbede, at havnen kunne benyttes som vinterhavn for denne by²⁵. Modstanden var fremherskende i Jylland, men flere steder sad fremsynede mænd, som i skrift og tale tog sagen op.

I Thy skrev Thisted Amtstidende, at det naturligvis var en national pligt at medvirke til at afryste det handelsåg, som Hamborg havde lagt på landet, således at frihed og selvstændighed også i denne henseende kunne fæste rod i den danske jord. Men det ville være forkert udelukkende at fremhæve de nationale motiver, så velbegrundede de end var, der var nemlig også de rent praktiske, at man måtte betragte Jyllands naturlige handelsvej som gående mod vest, og selv om også mange varer hidtil var gået til England, var det dog sket over Hamborg. At denne naturlige forbindelse med størst fordel kunne ske direkte, kunne enhver forstå. I 1849 havde Danmark til England, Europas dyreste og største kornmarked, udført lige så meget byg som alle andre lande tilsammen og mere havre end noget andet land. Hvad den årlige til Storbritannien udførte kornmængde angik, indtog det tredjepladsen med 1.320.571 quarters, og for kreaturer var tallet 14.208²⁶.

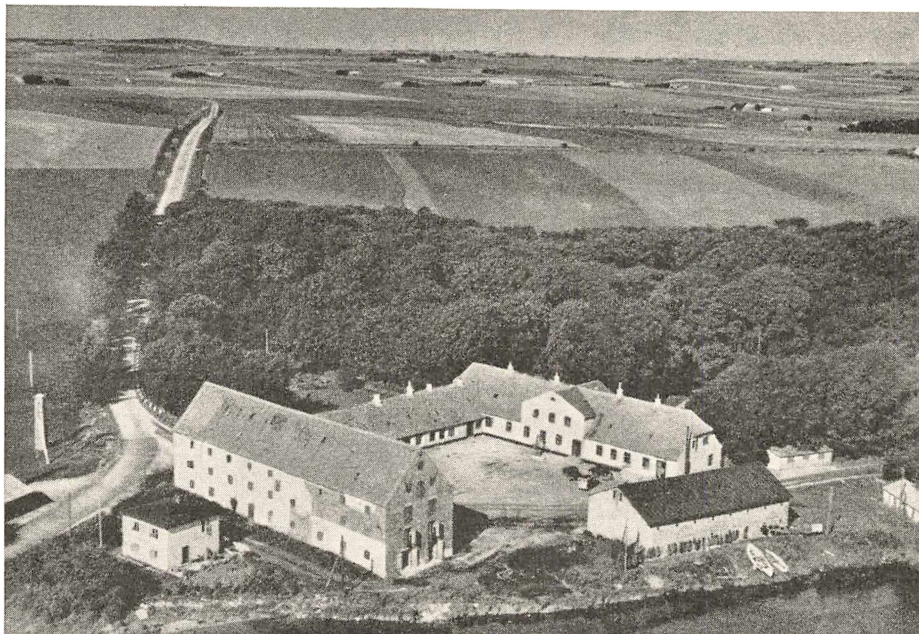
Det er ikke her hensigten at give nogen detaljeret skildring af hele den vestlige Limfjordshandel over Aggerkanalen. Men som eksempel på udnyttelsen af de nye muligheder skal fremdrages træk af en enkelt

forretnings historie, en forretning, som stod i nøje kontakt med tidens strømninger, så nøje, at dens ejer overvurderede disse og spændte dens økonomiske evne for vidt: N. L. Thomsens købmandsgård i Doverodde²⁷.

Doverodde købmandsgård.

Står man en sommerdag af toget på Ydby station, cykler mod øst op over bakken forbi kirken, videre tværs over landevejen Oddesund—Thisted og ned gennem Ydby plantage, idet man passerer Miehernes vinterhi, møder ens øje snart Limfjorden ved Næssund, det gamle færgested til Mors. Vel ude af plantagen drejer man til højre, vejviseren siger Doverodde, og lidt længere fremme skimter man Doverkil, der ligger som en indsø med sin dæmning over til halvøen Boddum. Lige forude ses en klynge høje træer, men ingen huse. Det virker som et chok, når man når ned ad bakken og pludselig holder stille foran et mægtigt, brungråt, treetagers pakhús. Helt umotiveret virker denne kolos i det venlige landskab. Kører man ind i gården, befinder man sig pludselig, hvis det ikke havde været for en moderne benzintank, midt i en idyl fra forrige århundrede, en — som man siger — romantisk gammel købmandsgård. Man går ind i den lille butik. Varerne ligger i stabler eller hænger under loftet, utallige hylder og skuffer er fyldte med nutidens produkter eller ting, som har været kendt og skattet fra fjerne tider. Det dufter surt af sildelage blandet med liflig kaffe, det dufter — ja præcis som det gjorde for 100 år siden, da gårdens ejer, købmand Thomsen, skabte en millionforretning på dette ejendommelige sted. Gennem et lille oplagsrum fortsætter man ind i et kontor. Her hamrer skrivemaskiner akkompagneret af taktfaste nys fra regnemaskiner. Liv og virksomhed er der overalt. Den lille butik og maskinerne har ikke noget med hinanden at gøre. Forretningen er nu delt i en detailhandel og en en groshandel med grovvarer, foderstoffer og korn. Den sidste drives af et aktieselskab, som ved en energisk ledelse har formået at genskabe den gamle storhandel på stedet.

Det har ikke været muligt på grundlag af de foreliggende kilder at bestemme noget om, hvornår der er begyndt købmandsforretning i Doverodde. Den kan udmærket være adskilligt ældre end fra slutningen af 1849, da N. L. Thomsen ifølge forretningsbøgerne har begyndt sin

Doverodde købmandsgård.
Luftfoto ved Sylvest Jensen, Hillerød.

handel. Skifteprotokollens optegnelser over behandlingen af hans bo anfører således en kalkulationsbog begyndt 2. sept. 1841, men da bogen ikke findes i arkivet, kan der muligvis være tale om en fejlskrivning²⁸. En ret stor ladepladshandel trivedes ved Limfjorden i det 19. århundrede. På fladbundede både udførtes korn og tørrede og røgede fisk til Ålborg, hvorfra man hjemførte tømmer, jern, tjære, humle og salt. En del hjemmelavede tekstilvarer gik til Klitmøller, hvorfra de af skudehandlere blev sejlet til Norge og bortbyttet, hovedsagelig for tømmer²⁹.

Niels Lassen Thomsen fødtes i Thisted den 1. januar 1825, og han lærte handelen i sin fødeby³⁰. Om hans barndoms- og ungdomsliv ved vi ikke noget, men på et givet tidspunkt må han — måske som handelsbetjent — være trådt i forbindelse med den store købmand, konsul H. P. Rygaard i Struer. Hermed var N. L. Thomsens lykke gjort, og han knyttede den tilsyneladende fast til sig ved at ægte Rygaards datter, Caroline. H. P. Rygaard var oprindelig begyndt som købmand i Holstebro, men da det ret hurtigt blev ham klart, hvilken betydning gennemsejlingen ved Agger ville få for den vestlige Limfjordshandel, solgte han resolut sin forretning i Holstebro og flyttede til Struer, hvor han ved

store ejendoms køb satte sig i besiddelse af hele den østlige del af denne Holstebros ladeplads, nemlig fra fjorden til Overhoved og sydpå til Gimsinghoved markskel, herunder tre store gårde, Kompagnigården på Østergade, Nederhoved og Torngård. Selv tog han bolig på den sidstnævnte, og her lykkedes det ham i tiåret 1844—1854 at skabe en virkelig storhandel: ca. 1850 sattes hans formue til 100.000 rdl. Til handelen gennem Aggerkanalen anskaffede han sig en koffardiflåde på 11—12 skibe. En af hans gamle søfolk har fortalt, at det mest var strandede skibe, som han fik bragt af grunden og istandsat, eller gamle plim-sollere, han lod udbedre³¹.

Der er ingen tvivl om, at det var denne rige Struerkøbmand, som i 1849 satte N. L. Thomsen i stand til at overtage købmandsgården i Doverodde, subsidiært etablere sig der. Som så mange andre af tidens købmænd var han med sine 24 år ud fra en moderne betragtning (som blandt andet kræver en mere kompliceret uddannelse) meget ung af en selvstændig forretningsmand at være. Men at dette forhold også i samtiden blev bemærket, kan ses af et brev af 17. nov. 1849 til I. M. Cohn i Ålborg, hvori Thomsen skrev — sandsynligvis mod argumenter fra dette firma —, at han i tilfælde af død havde sikret sine kreditorer, så at hans familie ikke kunne påberåbe sig, at han var umyndig. For øvrigt var der kun godt en måned, til myndighedsalderen indtrådte, og skulle døden indtræffe forinden, var hans omstændigheder endnu således, at ingen ville få tab på ham³². Megen tillid nød han dog i begyndelsen næppe, og de ham indrømmede kreditter var kun små. Allerede den 25. nov. 1849 måtte han anmode Albert Raffel, Ålborg, om tilladelse til at overtrække sin kredit, men forholdet var her ganske vist det særlige, at han havde bestilt en del varer i København, som han befrygtede ikke ville nå frem, inden isen lukkede fjorden³³.

Også med fjernereliggende firmaer havde N. L. Thomsen besværligheder. Ved indkøb af et parti rom fra I. H. Schmidt i Altona klagede han uden at undersøge sagen nærmere over, at prisen var ansat for højt. Efter et besøg i Thisted blev han klar over, at den var god nok, og han sendte derfor firmaet en højtidelig undskyldning, hvori han indrømmede at være ganske ukyndig på rom³⁴. Gang på gang klagede han i sine udgåede breve over, at han var uden kapital, og han anmodede om henstand selv med småbeløb. Det korn, man solgte ham, var dårligt, og det var derfor naturligvis vanskeligt at afsætte. Det er ikke noget

lysteligt billede, man får af den nye købmandsforretning i det første år. Omegnens bønder søgte dog i stort tal til Doverodde. I en hovedbog, som spænder over årene 1849—54, er kunderne optalt til ca. 825. I hele Refs herred var der i 1850 ca. 2500 husstande, og heraf har altså mindst en trediedel været kunder i købmandsgården³⁵. Hovedparten af handelen med bønderne var ren byttehandel. De leverede deres korn, raps og vikker, undertiden også stude, og fik købmandens varer med hjem derfor.

At N. L. Thomsen ikke var til sinds at nøjes med at drive en lille landhandel, bliver hurtigt klart. For en udnyttelse af Aggerkanalen til storeksport af landbrugsprodukter havde han et smukt forbillede i sin svigerfader, H. P. Rygaard, hos hvem han sikkert også lærte en del om, hvordan en sådan handel skulle gribes an. For os i dag er den imidlertid vanskelig at studere i detaljer. Det er givet, at den havde et overordentligt omfang, men Thomsens regnskabsbøger er i sjælden grad vanskelig tilgængelige, fordi han i de enkelte hovedbogskonti har sammenblandet al forbindelse, han har haft med det pågældende firma, ikke blot hans egen handel, men også kommissionshandel. Hertil kommer, at han, som så ofte var tilfældet, har optrådt som bankier, hvilket yderligere forvirrer billedet. Enkelte træk kan dog fremdrages til belysning af forbindelser og handelens omfang. Thomsen eksporterede sine varer både til Norge, Altona, Hamborg og England. I skifteretten opgav han også Sverige, men derom er der ingen vidnesbyrd i bøgerne³⁶.

I Norge lå hans kontakter i de sædvanlige skudehandlerbyer Arendal, Kristiansand og Mandal, og hans handel her adskiller sig ikke fra den, der så ofte er beskrevet i afhandlingerne om købmandsforretningerne på den jyske vestkyst. I Altona var hovedforbindelsen I. Ph. Rée, med hvem Thomsen i årenes løb gjorde store forretninger. I året 1852 var omsætningen med dette firma, til hvem hovedsagelig eksporteredes byg, havre, raps og vikker, 85.731 mark banco, i 1853 var den steget til 147.829, 1854: 143.783, 1855: 170.513 og 1856: 147.058³⁷. Helt uden gnidninger var samarbejdet ikke. I 1853 kom det til en alvorlig uoverensstemmelse om en bygladning, som Rée's skulle sælge for Thomsen. Man opgav til Doverodde een pris og solgte til en anden. Ved modtagelsen af slutsedlerne konstaterede købmand Thomsen, at de to priser ikke stemte overens, og han talte da med Rygaard om sagen. Svigerfaderen fandt den åbenbart alvorlig og tilskrev uden Thomsens vidende Altona-

firmaet i denne anledning. Rée's svar må have været harmdirrende, for da Thomsen endelig for sit vedkommende afsluttede affæren, var det med endnu engang at henvise til sin ungdom og uerfarenhed. Han var dog ikke bange for at beskyldte firmaet for spekulation — ikke på nogen udæskende måde, kun som en konstatering af et almenkendt forhold, som enhver kunne forstå under henvisning til dets store omsætning. Da Rée's breve — som alle indkomne breve — mangler i arkivet, får man ikke noget klart indtryk af, hvad der er foregået³⁸. Denne lille skærmydsel var ikke den eneste, og af og til kunne tonen parterne imellem blive lidt skarp, men ikke desto mindre følte Thomsen sig nært knyttet til firmaet. Det fremgår blandt andet deraf, at han i 1854 spekulerede på at købe agent H. D. Lützhøfts gård i Thisted for der sammen med I. Ph. Rée at etablere en kornhandel, hvorom han ved et besøg i Hamborg havde forhandlet³⁹. Et sådant arrangement ville have bragt Thomsen den direkte fordel af den réeske kapital.

I Hamborg handlede Doverodde købmandsgård i de første år især med Joh. Christiansen & Co., til hvem nogenlunde de samme varer eksporteredes, som tilfældet var til Altona. Efter korrespondancen at dømme var forbindelsen ganske uden dramatik, men omsætningen betydelig, således for 1853: 123.872 mark banco, 1854: 188.239 og 1855: 148.271⁴⁰. Med det i Danmark bedst kendte hamborgske hus Hendrik Pontoppidan & Co., hvis indehaver for øvrigt var født i Ræhr i Thy, og som på så mange måder gjorde en indsats for den jyske handel, knyttede Thomsen kontakt i slutningen af 1853. Omsætningen med Pontoppidan blev aldrig så stor som med de to tidligere nævnte huse: 1854: 30.209 mark banco, 1855: 48.187 og 1856: 62.274⁴¹. Ikke desto mindre var Pontoppidan den eneste udenlandske forretningsforbindelse, som Thomsen skyldte noget af betydning i 1859, da han gav op, nemlig ca. 48.000 rd. — boets største gældsforpligtelse, heraf var dog på egnen tegnet kaution for de 30.000⁴².

Medens handelen på Altona og Hamborg fulgte landets traditionelle baner, var Thomsen imidlertid også i høj grad med til at øge interessen for det engelske marked, hvortil han selv for størstedelen eksporterede korn, huder og skind. De sidstnævnte varer opkøbte han fra hele Limfjordsområdet vest for Ålborg samt en del fra Vendsyssel. Aftagerne var i London Th. Melladew, Giles Son & Barker, og enkelte andre, i Hull C. C. Brøchner og en derværende afdeling af Joh. Christiansen &

Co., Hamborg. Fra England importerede han hovedsagelig kul, som blev aftaget af thylandske teglværker. Som bekendt er Thy meget fattigt på træ og tørv, og man var derfor ved fabrikationen af mursten henvist til det dyre udenlandske brændsel. I øvrigt ser det ud, som om N. L. Thomsen selv har ejet teglværker, men det har ikke været muligt at se, hvilke det har været⁴³. I Struer ejede H. P. Rygaard to teglværker, som han i 1853 solgte til købmand Thomsens broder Hans Bernth Thomsen, tidligere færggårdsforpagter i Oddesund, og til ham har man i Doverodde sikkert også opkøbt kul⁴⁴. Det kan synes mærkeligt, da Struer selv i disse år var sæde for en udstrakt handel på England, men konkurrenceforhold og andre uberegnelige faktorer kan have gjort sig gældende. Det samme var sikkert tilfældet med de store leverancer af kul og træ, Thomsen havde til Viborg tugthus. Han solgte her ladninger på 500—1000 td. fyrkul og kunne på en enkelt forretning have en omsætning på 1018 rd.⁴⁵.

Til at formidle sin voksende handel over Nordsøen var det naturligt, at N. L. Thomsen søgte at skabe sig en handelsflåde. I tiåret 1849—1859 har han været parthaver i eller ejet i alt fald 7 skibe, nemlig skonnerterne Caroline & Sire og Amalie & Emma (den sidste lod Thomsen selv bygge i 1855 hos skibsbygmester Hald, Thisted⁴⁶), kuffen Het Fortuna, sluppen Ane Cathrine, jagterne Ane Cathrine og Charlotte og endelig tjalken Cathrine Wilhelmine⁴⁷. De syv skibe, der havde en samlet drægtighed på ca. 170 kommercelæster, pløjede flittigt havet for deres redere. Som parthaver havde Thomsen som oftest Rygaard, og det var heller ikke sjældent, at skipperen selv havde en aktie med. Det ser ud til, at Doveroddeflåden i årenes løb har sejlet næsten uden uheld. Et par enkelte af alvorligere karakter beretter bøgerne dog om. I november 1854 forliste i en storm ved Hull jagten Charlotte, ved hvilken lejlighed såvel kaptajnen som styrmanden druknede⁴⁸. Allerede året efter mistede tjalken Cathrine Wilhelmine den 10. oktober masten ved en brådsø på Dogger banken, to dage efter måtte mandskabet forlade skibet, som imidlertid blev bjærget af en englænder og indbragt til Helsingør⁴⁹. Men det var ikke alene for sin egen fart over Nordsøen, købmand Thomsen interesserede sig.

Statsdampskibet »Jylland« var ikke blevet nogen succes. Det var nok blevet benyttet, men ikke i et omfang, som gjorde farten rentabel, og med året 1855 ophørte det at sejle på England, hvorefter det blev indsat på ruten Korsør—Kiel⁵⁰. I en artikel beklagede Thisted Amtstidende

dybt denne udvikling. Det var nemlig en kendsgerning, at kvægpriserne i disse år var steget betydeligt, og man fandt det underligt, at de jyske landmænd stadig var til sinds at finde sig i Holstenernes vilkårlige prisansættelse på deres stude. Den eneste udvej måtte nu være, at Limfjordsbyerne sluttede sig sammen og købte et dampskib til genoptagelsen af farten. »Jylland« havde ganske vist været udbudt til salg, men en aktietegning i Lemvig var mislykkedes. Endelig kunne der vel også lejes et fladbundet dampskib i England eller Skotland til at bestride farten, indtil man kunne nå til en endelig ordning⁵¹. Således stod sagerne, da Thomsen dukkede ind i billedet.

I slutningen af året 1855 indstrandede ved Harboøre det engelske jernbarkskib »John Bright« af Newport, og den 4. marts købte et interessentskab under N. L. Thomsens ledelse det store skib, der havde en drægtighed på ca. 150 kommercelæster. Egentlig skulle det have været et skrueskib, men maskineriet hertil var endnu ikke færdigt. Efter forliset tilbød rederne interessentskabet disse maskiner billigt, og Thisted Amtstidendes redaktør, nordmanden J. G. Lund, der i sin avis ivrigt agiterede for Englandsfarten, så straks chancen og opfordrede i en artikel den 22. maj 1856 købmand Thomsen til at sætte »John Bright« ind som »Jylland«s afløser. Skibet ville antagelig komme til at koste ca. 70.000 rd., men dels måtte man formode, at formuende landmænd ville tage part i det — redaktør Lund tænkte her antagelig bl. a. på Poul Breinholt til Boddum Bisgård — dels var der fra Tønning kommet tilbud om aktietegning, hvis skibet også kunne fragte kvæg derfra, så hele entreprisen skulle nok blive overkommelig. Den 19. juni kom »John Bright« velbeholden til Thisted, og Thomsen erklærede sig nu villig til at lade det sejle i fragtfart på England, hvis der kunne skabes økonomisk basis derfor. Han oplyste samtidig, at hvis et sådant arrangement ikke kunne gennemføres, havde han til hensigt at lade det sejle i transit mellem England og oversøiske egne⁵².

De thylandske bønder var imidlertid stadig træge, og hele planen blev ikke til noget. Hvad der blev af »John Bright«, ved vi intet om, men den figurerer i alt fald ikke ved skifterettens behandling af Thomsens bo. Sin interesse for fragtfarten opgav han dog ikke. Allerede den 5. juli samme år meddelte avisen, at huset H. S. Watson & Co. i Hull havde til hensigt at begynde regelmæssig dampskibssejlad mellem Hull og Thisted, og da farten med dets dampskib »Cheviot« begyndte

i efteråret 1856, var det N. L. Thomsen, der i indbydelsesannoncen stod som speditør⁵³.

Var Doverodde købmandsgård således i midten af 50erne en jævnbyrdig deltager i den danske eksporthandel, levede den dog ved siden heraf også en tilværelse som en almindelig landhandel. Sine kolonialvarer forskaffede den sig hovedsagelig fra Thisted og Ålborg, samt naturligvis København. Hertil sejlede Thomsens egne skibe, der ind imellem stak helt til St. Petersborg. Men Thomsen benyttede sig også af den almindelige fragtfart, som af dampskibsrederen H. P. Prior opretholdtes på Limfjorden⁵⁴. Til København afsattes korn, raps og en hel del uld, den sidstnævnte vare sendtes også til F. Thede i Haderslev. I hovedstaden arbejdede Thomsen for så vidt angik hans salg og kommission kun med få huse. »Jeg er en hader af mange forbindelser,« skrev han den 20. april 1854 til grosserer P. L. Petresch⁵⁵. Størstedelen af handelen havde i årene indtil 1854 D. Halberstadt & Co., men med dette firma kom det i nævnte år til en voldsom uenighed. Årsagen var, at købmand Thomsen havde tilladt et par thylandske venner, som var på besøg i København, at trække et beløb på hans regning hos Halberstadt. Dette nægtede huset, da de henvendte sig der, under påberåbelse af, at Doveroddes debet var alt for stor. Beløbet drejede sig kun om ca. 700 rd., og med henblik på Thomsens store omsætning med firmaet 1851: 13.353 rd., 1852: 42.140 og 1853: 133.320⁵⁶, var det ikke underligt, at han blev forbitret og brød med Halberstadt. Et af brevene i sagen illustrerer så tydeligt N. L. Thomsens udvikling fra den kejtede yngling i 1849 til den sikre leder af en stor forretning. Han skriver efter at have redegjort for, hvad der var foregået: »Grundet på ovenstående, og da De bestemt må have meget ringe tanker om mig, finder jeg det for rigtigt, at vor forretning bliver hævet. Jeg har det Gud være lovet således, at jeg på et kort bud kan skaffe mig den forbindelse, som jeg ønsker mig, og nødigt vil jeg have det således med mine kommissionærer, at de foreskriver mig, hvor meget jeg må bruge dem, og hvor stort et beløb jeg kan trassere, især når det ikke overstiger, hvad det for Dem har gjort«⁵⁷. Thomsen overlod herefter på Rygaards anbefaling sine foretninger til den tidligere nævnte grosserer P. L. Petresch, som gav ham en blanco kredit på 4000 rd.⁵⁸. Omsætningen med dette firma nåede i løbet af et par år op på højde med den, han havde haft med Halberstadt, nemlig i 1854: 76.321 rd., 1855: 109.118 og 1856: 135.995⁵⁹.

De her fremdragne træk af Doverodde købmandsgårds historie lider af den skævhed, at de ikke giver noget afrundet billede af forretningen. Arkivet indeholder ingen statusbøger, og selv om det kunne lade sig gøre, ville det være et næsten uoverkommeligt arbejde på grundlag af hovedbøgerne at beregne forretningens omsætning og Thomsens eventuelle fortjeneste i de forskellige år — tusinder af konti skulle gennemgås. Men vi har dog fået både et vist indtryk af spændvidden i foretagendet samt den bevidste udnyttelse af de nye muligheder, som Aggerkanalen bød en købmandshandel med en for en moderne betragtning mærkelig beliggenhed som Doverodde.

Når en så ung mand som N. L. Thomsen i løbet af få år skabte sig en stor forretning, var det naturligt, at han også kom til at spille en vis rolle i sin hjemegn og landsdel, og selv om han ikke havde offentlige tillidshverv, blev han en mand, man lagde mærke til. At han selv har gjort sig umage for at slå sit navn fast kan ses af et par træk, som at han i 1855 hentede en moderne høstmaskine hjem fra England og lod den demonstrere for Det thylandske landøkonomiske Selskab, og selv om han vel nok har haft en bagtanke om en ny salgsartikel, nød han personlig stor tak for sit fremsyn⁶⁰. På lignende måde må man betragte hans virke som medarrangør af den fest, man i Thisted holdt på Frederik den 7.'s fødselsdag den 6. oktober 1855, ved hvilken lejlighed han var officiel taler — ganske vist kun for damerne⁶¹. Men han deltog også i mere alvorligt og direkte erhvervsfremmende arbejde. Da planerne om grundlæggelse af en bank i Thisted i 1854 kom op, arbejdede han ivrigt med i udformningen. Han forsøgte endog under henvisning til Pontoppidans eksempel at formå Joh. Christiansen & Co. i Hamborg til at tegne aktier i den⁶². Ved indbydelsen til den stiftende generalforsamling var han deltager sammen med konsul F. C. Bendixen, prokurator C. Lykke og købmand A. C. Hundahl⁶³, og han blev medlem af det første repræsentantskab til 1859⁶⁴. Thomsen benyttede flittigt den nye bank, men åbenbart ikke til dens fordel, for i 1859 var hans gæld til den ca. 16.000 rd.⁶⁵. Det er tidligere nævnt, at han som så mange af samtidens store købmænd drev en vis bankiervirksomhed, og det er sikkert ikke frit for, at man i denne forbindelse kan hæfte den samme betegnelse på ham, som han på I. Ph. Rée, nemlig spekulant. Gang på gang i Thomsens hovedbøger forekommer handel med obligationer og aktier og ikke sjældent med betydelige pålydender. På et specielt område drev han det særlig vidt, idet han

i udstrakt grad handlede med gårde. Uden at komme nærmere ind på det skal nævnes enkelte eksempler: Kajholm i Vendsyssel, som måtte sælges under krisen i 1857⁶⁶, Hjerm kro mellem Struer og Holstebro (sameje med Poul Breinholt), den solgtes ved samme lejlighed⁶⁷, gårde i Sindrup, Bedsted, Barslev og Kløv⁶⁸, Gimsinghoved ved Struer, købt i februar 1857 sammen med A. Dessauer, Thisted, af firmaet Jacobsen og Dessauer (sælgeren var proprietær Lauritzen, Resenborg, også ved Struer, af hvem Thomsen ofte købte korn)⁶⁹ og hovedgården Abildgård i Thy, som Thomsen købte for 47.000 rd.⁷⁰ Hertil kom jordejendomme både i Struer og Thisted og endelig to huse, et i Vestervig⁷¹ og et i Boddum. Det sidste ejede han endnu i 1859 ved fallitten⁷².

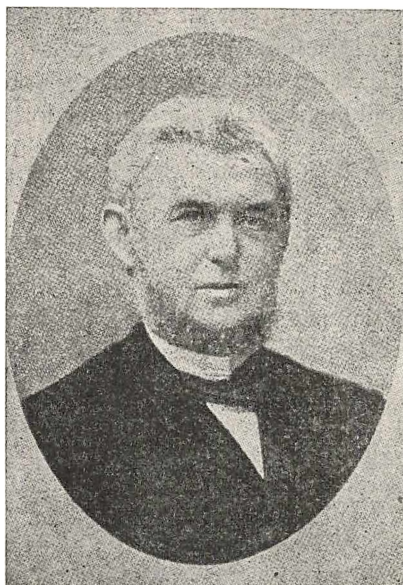
Nedgang og fald.

I den økonomiske historie står 1850-erne som en udpræget opgangstid. Handelsvejens drejning mod England sejrede afgørende, og over 3 millioner td. korn eksporteredes årligt dertil. Dampskibenes antal steg fra 11 i 1844 til 43 i 1862, og ikke mindre end 13 banker stiftedes i årene 1854—57⁷³. I slutningen af 1857 fik opgangen en brat afslutning. Opdagelsen af de australske og californiske guldrigdomme havde presset priserne i vejret, og det økonomiske liv var overalt blevet offer for en stærk overkapitalisering og spekulation — N. L. Thomsen er netop et dansk eksempel herpå. I august nævnte år kom det til en række krak i Nordamerika, som i løbet af efteråret nåede Europa, i november Hamborg. For den danske handels- og pengeverden blev dette yderst alvorligt. Pontoppidan, som her i landet havde ydet udstrakte kreditter, var stærkt truet, ja havde faktisk lukket nogle dage, men blev ved Tietgens mellemkomst reddet af den danske stat⁷⁴. Situationen var dog vanskelig, og en del huse måtte give op. I Thy afspejlede den sig i annoncer i Thisted Amtstidende — også fra N. L. Thomsen, som for øvrigt allerede i 1856 havde været trykket af økonomiske vanskeligheder⁷⁵. Annoncerne anmodede de forskellige forretnings kunder om hurtigst muligt at afgøre deres debet. Det var vigtigt i tilfælde af krav fra pengeinstitutterne at ligge inde med så store kontante beholdninger som vel muligt. Også bankerne søgte at få penge hjem. Thisted Bank annoncerede den 17. december efter indbetalinger på endnu ikke helt indløste indskudsaktier. Det er givet, at købmand Thomsen kom i vanskeligheder som følge af

krisen, ikke mindst med henblik på hans store hamborgske engagementer, men bortset fra de tidligere nævnte gårdsalg netop i disse måneder lader de sig ikke følge i enkeltheder. Et fingerpeg må det siges at være, at det var ganske umuligt for Jacob Holm & Sønner i København, hos hvem han købte tovværk til sine skibe, trods flere rykkerbreve i december 1857 og begyndelsen af året 1858 at få udlignet en debet på kun 200 rd.⁷⁶ Thomsen svarede simpelthen ikke.

Nogen fallit kom det dog ikke til, men forretningen led et knæk, som det ikke lykkedes at forvinde. Den 27. juni 1859 indeholdt Thisted Amtstidende en notits om markedet i Vestervig den 23. samme måned. Det hed heri: »Forøvrigt indtraf samme dag den omstændighed, at den bekendte købmand N. L. Thomsen i Doverodde opgav sit bo til skifterettens behandling som fallit, og da denne mand havde udstrakte forbindelser her i egnen, indvirkede det nedslående på mange af de markedsbesøgende.« Thomsen havde givet op, men som kilderne så ofte har tiet om hans forretningsførelse, gør de det også om den endelige opgørelse af hans bo samt om den direkte årsag til, at han standsede sine betalinger. Hassing-Refs herreders skifteprotokol indeholder tre møder i retten, men sagen føres ikke til nogen afslutning. Det næstsidste og sidste møde (30. juni og 4. juli) er delvis optaget af forhandlinger om skifteforvalteren, herredsfoged Voigts stilling, han var nemlig medkautionist for den tidligere nævnte gæld til Pontoppidan. Voigt besluttede sig til at vige sit sæde, og som forvalter beskikkedes i stedet landvæsenskommissær Bendixen, Vestervig. Man kan måske heri se grunden til, at den videre behandling ikke er indført i den ordinære protokol. Visse oplysninger er det imidlertid muligt at fremdrage. Thomsen opgav sine aktiver til købmandsgården med tilliggende, en stor mængde udestående fordringer, varelageret, et hus i Boddum og adskillige skibsparter. Værdien af en del af disse ting kan ses af de opgivne assurancebeløb, nemlig for gårdens vedkommende 31.400 rd. (det store pakhus opførtes af Thomsen i 1854), indbo 17.000 og varelager 25.000. Hvad passiverne angår, er et par af dem allerede nævnt: Gælden på 48.000 rd. til Pontoppidan og 16.000 til Thisted Bank, hertil kom 8000 til Nationalbanken plus en række mindre betydende forpligtelser. Dette er de eneste positive oplysninger om situationen, der kan hentes fra skifteprotokollen. Men gennem annoncer i Thisted Amtstidende og et auktionsregnskab bag i en hovedbog for 1858 er det muligt at erfare lidt om, hvad der

videre er sket. Den 18. juli meddeltes det, at der i fremtiden skulle holdes skiftesamling en gang om måneden, den 19. s. m. udbød proprietær Lauritzen, Resenborg, til salg en panteobligation på 1000 rd., der stod som fjerdeparten af Thomsens bark »Thy«, den 7. september stilledes gård og varelager til auktion (ovennævnte regnskab dækker kun varelageret, som indbragte ca. 9000 rd., 16.000 mindre, end det var assureret

N. L. Thomsen.
Fra nekrolog i »Børsen«.

for); Poul Breinholt bød 15.500 rd. for gården, men opnåede ikke kreditorernes godkendelse. Senere fulgte auktioner over skibsparter, huset i Boddum og sidst over familien Thomsens bohave⁷⁷.

Alle disse ting angiver imidlertid kun begivenhederne. Man må så nøjes med at registrere disse og lade spørgsmålet om, hvordan N. L. Thomsen økonomisk kom fra det, stå åbent. Traditionen siger, at det var H. P. Rygaard, som led det største tab, og med de interesser, han havde i svigersønnens forretning, lyder det meget sandsynligt⁷⁸. Allerede 1860 flyttede Thomsen til København, hvortil Rygaard var rejst i slutningen af 50-erne, og startede her en kommissionsforretning i smør og korn, men alt for godt er det imidlertid næppe gået, for i 1868 sammensluttede han den med konsul H. C. Nyholm's — denne drev en lignende virksomhed — og fik prokura hos ham. I 1876 blev stillingen som kommunens

vejmester ledig. Thomsen søgte og fik den, og dette hverv bestred han til sin død den 9. oktober 1900⁷⁹—⁸⁰. I tiden efter 1876 skal han have tjent så meget, at det lykkedes ham at dække gælden til kreditorerne⁸¹.

Der er ingen tvivl om, at købmand Thomsen var en dygtighed. Hans opbygning af købmandsgården i Doverodde var — selv med svigerfaderens kapital in mente — en bedrift. Når han faldt, var det vel som følge af en overvurdering af, hvor meget han med årene formåede at spænde over økonomisk, parret med den ulykke, som krisen i 1857 var. Som vejmester i København havde han den bedste lov. I anledning af en diskussion om ordningen af den offentlige vejning omtalte justermester Bruun: »den almindelige tillid, som den af Thomsen foreståede vejning har vundet hos hele handelsstanden, og som er en følge af den utrættelighed og samvittighedsfuldhed, hvormed han røgter sit kald, idet han hverken skyer personlig ulejlighed eller udgift for at overbevise sig om, at hans folk gør deres pligt, og at hans apparater er så gode som muligt og er til stede i tilstrækkeligt antal«⁸². Den gamle tømrer Anton Poulsen, som i 60 år har arbejdet på Doverodde, siger om Thomsen, der af og til om sommeren kom til Thy for at hilse på gamle venner: »Han var som sit pakhus, solid og stærk!«

Doverodde efter 1859.

Det er nævnt, at Poul Breinholt fik sit første auktionsbud forkastet, men alligevel kom han med ved den endelige ordning af gårdens forhold. Den overtoges nemlig i 1860 af ham, prokurator C. Lykke og købmand A. C. Hundahl, Thisted, i et kompagniskab, som dog nogle år efter ophævedes, hvorefter Hundahl drev den videre alene. Den vedblev at være en stor forretning, i 1860-erne byggedes der således en anlægsbro for skibe. Hundahl, der var en morbroder til J. P. Jacobsen, så ofte digteren i sit hjem, hvor denne netop skal have haft nogle af sine morsomste timer⁸³. I slutningen af århundredet begyndte konkurrencen fra jernbanen at virke, og det gik tilbage for Doverodde. I 1892 døde Hundahl, og købmandsgården overtoges i forpagtning af E. Møller (ejer 1912), som i nogle år havde været kommis i den, men nedgangen fortsatte og kulminerede i 1942, da hele anlægget betjentes af een mand⁸⁴. Samme år stiftedes A/S Doverodde købmandshandel, som i egentligste forstand — hvad angår handelens tilrettelægning — er gået i N. L. Thomsens

fodspor. Han indså nemlig klart, at stedet med sin fjerne beliggenhed ikke egnede sig til en jævn, lille landhandel. Her kunne kun drives storhandel med den yderste udnyttelse af alle nye samfærdselsmidler. Når de toges i brug og anvendtes med en vis forretningsmæssig fantasi og dristighed, var placeringen ganske underordnet. Dette princip gælder også i dag, og derfor er den gamle købmandsgård atter vågnet af sin tornerosesøvn, og arbejdets rytme hamres påny ind i bjælker og sten.

HENVISNINGER

1. Hugo Matthiessen: Limfjorden. Fortøninger og Strejflys. 1936. S. 42—43.
2. Citeret efter C. Brunsgaard: Broerne i Nordvestjylland i C. Brunsgaard og Henry E. Pedersen (red.): Landet mod Nordvest. I. 1946. S. 324.
3. Se således Finn H. Lauridsen: Fra Borgerskabets Gennembrud. Konsul i Hjørring Chr. H. Nielsen. 1952. S. 1.
4. Om Chr. H. Nielsen se det i note 3 nævnte skrift.
5. Karakteristikken af thyboen er hentet fra A. E. Meinert: Naturen og Menneskelivet. En folkelig Jordbeskrivelse. 1853—55. Citeret i Thisted Amtstidende 13. jan. 1853.
6. Om studehandelen, også fra Thy, se Jesper Madsen: Studehandelens Historie. 1908.
7. Henry E. Pedersen: Spredte Træk af Landsdelens Historie. Landet mod Nordvest. I. S. 46.
8. Studehandelens Historie. S. 95.
9. Limfjorden, s. 131.
10. Limfjorden, s. 119.
11. Limfjorden, s. 63—64.
12. Limfjorden, s. 67. L. Petersen: Landtungen Agger-Harboøre. Fra alle Lande. 1868. S. 408—409.
13. Tidsskrift for Naturvidenskaberne. 1828. S. 274—276.
14. A. Marschall: Lidt om Skibsfarten og Handelen i gamle Dage i Thy og Vester Hanherred. Historisk Aarvog for Thisted Amt. 1910. S. 89.
15. Fra alle Lande. 1868. S. 411.
16. Generaltoldkammerets arkiv. 1820—38. Limfjordssagen. Skr. af 18. juli 1835 fra Thisted toldkammer. Rigsarkivet.
17. Generaltoldkammerets arkiv. 1822—38 Om Toldstedret for Steder ved Limfjorden. Resolution af 29. nov. 1837. Notitsen: Thisted Amtstidende, 21. marts 1850.
18. Skrivelse af 28. jan. 1839 fra D. W. Levezou og Saabye, Ringkøbing, i ovenstående pakke.
19. P. L. Hald: Af Thisted Købstads Historie. 1924. S. 95—95.
20. I. C. Weber: Fra Hjulskibenes Dage. 1919. S. 188.
21. Thisted Amtstidende, 15. febr. 1851 (senere Thisted Amts Avis).
22. Thisted Amtstidende, 20. febr. 1851.
23. Trap, speciel del, 2. bd. I. 1859. S. 110 og 149.
24. Thisted Amtstidende, 22. marts 1851.
25. Fra Borgerskabets Gennembrud, s. 44.
26. Thisted Amtstidende, 10. april 1851.
27. Forretningsarkivet, udtaget af Hassing-Refs herreders dommerarkiv, findes i Erhvervsarkivet.
28. Hassing-Refs herreders skifteprotokol 1859—64, 23. juni 1859. Landsarkivet for Nørrejylland.
29. A. Marschall i Historisk Aarvog for Thisted Amt. 1910. S. 98.
30. Nekrolog i Børsen, 14. okt. 1900.
31. Om Rygaard, se J. Aldal: Struers Historie til omtrent 1870. Hardsyssels Aarvog. 1924.
32. Kopibog 1849—53, s. 5—6.
33. Samme, s. 8.
34. Samme, s. 9 og 11.

35. Statistisk Tabelværk. Ny række. I. 1850.
36. Skifteprotokollen, 23. juni 1859.
37. Hovedbog 1851—59, passim.
38. Kopibog 1853—54, breve af 4. dec. og 13. dec. 1853.
39. Samme, brev af 30. nov. 1854 til Joh. Christiansen & Co., Hamborg.
40. Hovedbog 1851—59, passim.
41. Hovedbog 1851—59, passim.
42. Skifteprotokollen, 30. juni 1859.
43. Kopibog 1853—54. Brev af 29. marts 1854 til Pontoppidan: » — — til arbejde ved mine teglværker har jeg forhyret nogle tyske arbejdsfolk«.
44. Slægtskabet bestemt efter brev af 3. okt. 1852 til konsul A. G. Husted, Ringkøbing. Kopibog 1849—53. Om teglværker i Struer se J. Aldal: Hardsyssels Aarvog 1924. S. 112.
45. Kopibog 1855—56, s. 124—25 og hovedbog 1855—59, s. 22.
46. Thisted Amtstidende, 12. juni 1855.
47. Thisted Amtstidende, 23. okt. og 15. nov. 1855.
48. Kopibog 1853—54, brev af 9. nov. 1854 til generalkonsul C. F. Good, Hull.
49. Thisted Amtstidende, 23. okt. 1855.
50. Som note 20.
51. Thisted Amtstidende, 19. marts 1856.
52. Thisted Amtstidende, 19. juni 1856.
53. Thisted Amtstidende, 5. juli, 8. juli og 9. okt. 1856.
54. Hovedbog 1855—59, s. 71, 167 og 193.
55. Kopibog 1853—55.
56. Hovedbog 1851—59, passim.
57. Kopibog 1853—55, brev af 28. marts 1854.
58. Kopibog 1853—55, brev af 1. maj 1854
59. Hovedbog 1851—59, passim.
60. Thisted Amtstidende, 30. aug. 1855.
61. Thisted Amtstidende, 11. sept. og 8. okt. 1855.
62. Kopibog 1853—55, brev af 6. juli 1854.
63. Thisted Amtstidende, 5. okt. 1854.
64. Thisted Bank 1854—1904. 1904.
65. Skifteprotokollen, 30. juni 1859.
66. Hovedbog 1855—59, s. 184.
67. Samme, passim.
68. Samme, s. 204. Hovedbog 1853—55, s. 154 og 157. Thisted Amtstidende, 3. sept. 1856.
69. Thisted Amtstidende, 23. febr. 1857.
70. Hovedbog 1855—59, s. 881.
71. Thisted Amtstidende, 23. jan. 1855.
72. Skifteprotokollen, 23. juni 1859.
73. Om bankerne se Dorrit Rée: Vore første Provinsbanker i Festskrift i Anledning af 25-Aarsdagen for Oprettelsen af Socialøkonomisk Samfund. 1925. S. 177 f.
74. Om krisen se Marius Vibæk: C. F. Tietgen og hans Samtid. Krisen i 1857. 1943.
75. I en annonce i Thisted Amtstidende 9. dec. 1856 meddelte N. L. Thomsen sammen med apoteker Gundorph, Vestervig, købmændene T. Nielsen & Co. og A. C. Tilsted, Agger, at de på grund af vanskeligheder med deres vekselomsætning så sig nødsaget til fra 1. jan. 1857 at indskrænke den almindelige kreditgivning.
76. Jacob Holm & Sønners arkiv, Erhvervsarkivet. Kopibog 1857—58, nr. 8, s. 411, brev af 1. dec. 1857, s. 908, brev af 26. jan. 1858 og kopibog 1858, nr. 9, s. 65, brev af 13. marts.
77. Thisted Amtstidende, 3. dec. 1859, 14. febr., 28. juli, 11. aug. og 21. sept. 1860.
78. J. Aldal i Hars. Aarb. 1924, s. 129, og samme: Schous Gård, Holstebro. 1927. S. 49.
79. Om enkeltheder fra N. L. Thomsens virksomhed som vejermester, se: Grosrerer-Societetets arkiv, Erhvervsarkivet. Kopibøger 1877—83 samt journalsager 1879 og 1880 passim.
80. Nekrologer i Berlingske Tidende, 9. okt. 1900 og i Børsen, 14. okt. 1900.
81. J. Aldal: Schous Gaard, s. 49.
82. Indenrigsministeriets arkiv. Københavns Kommune 1880, nr. 575. Rigsarkivet.
83. Se herom Søren Hallar: J. P. Jacobsens Hjem og Barndom. 1950. Passim.
84. Velvillige mundtlige meddelelser fra direktør V. J. Vestergaard og tømrer Anton Poulsen, Doverodde.

Den illoyale konkurrence — Begrebets opståen

Af VAGN DYBDAHL

Det er således, at de fleste af os har en fornemmelse af, at ikke al konkurrence er hæderlig, men det er dog næppe således, at vi kortelig og uden nøje eftertanke kan sige, at den uhæderlige eller illoyale konkurrence er karakteriseret ved det og det. Vi vil sikkert overveje en del frem og tilbage, når vi skal afgøre, om det var illoyalt, at en manufakturhandler reklamerede med, at folk under novembersalget ville få den halve billetpris såvel til jernbane som til rutebil godtgjort, når de købte hos ham for 10 kroner, og for adskillige vil det sikkert knibe at forarges på konkurrenternes vegne, når en forretning har reklameret med »en overraskelse« til alle de kunder, der købte konfirmationstøj i forretningen, og det så viste sig, at overraskelsen bestod i en konfirmations-sang. Begge dele, både den delvis godtgjorte jernbanebillet og konfirmationssangen, er dog ulovlige, fordømmes som sådan af handelsstanden og medfører straf ved domstolene. Men det er ikke fri for, at sådanne problemer i dag forekommer os fremmede; lovgivning, mange års vareknaphed og pengeregighed har fjernet os fra dem. Adskilligt tyder dog på, at vi går mod en tid, hvor vi atter vil stifte bekendtskab med dem. I 30'erne kendtes de, og omkring århundredskiftet var de realiteter, som blev bekæmpet med iver, kraft, skældsord og økonomiske sanktioner af handelens organisationer, dens ledende mænd og dens presse. Ikke fordi konkurrencetricks hidtil har været ukendte, men med de ændringer inden for handelen, som da var sket og stadig blev mere fremherskende, havde sådanne foreteelser fået en hel ny betydning og form.

I tiden fra omkring forrige århundredes midte til ned mod første verdenskrig fandt afgørende ændringer sted i befolkningens fordeling efter erhverv. I 1855 havde ca. 5 % deres erhverv ved handel, i 1901 var tallet godt 11 %. Den stigende arbejdsdeling, det øgede forbrug af uden-

landske varer og industriprodukter, byernes udvikling og håndværkets tilbagegang i forhold til storindustrien hører til de forklaringer, man her nævner i første række. Handelens stigende andel i befolkningen er således uomtvistelig, derimod vil det med det talmateriale, vi har til rådighed, være en halsløs gerning at nå til bestemmelse af, om der var for mange handlende og specielt detailhandlere, som vi især vil interessere os for; vi er bedre stillede, når vi vil se på de økonomiske forhold, detailhandelen levede under, og hvordan detailhandlerne selv følte deres situation.

Da Warming i 1913 for første gang udgav »Danmarks statistik« konstaterede han, at »der synes i virkeligheden at eksistere et handelsproletariat, og dette er navnlig fremkommen i den sidste menneskealder, hvor det har været så let at få butikker til leje og varer på kredit, og hvor kundekredsen har forandret sig fra en nøjeregnende håndværkerstand med folk på kost til små letbevægelige arbejder-husholdninger«. Mere eksakt udtrykt fremkommer detailhandelens dårlige stilling i indtægtstallene: i 1862 havde af handelens folk 32 % under 1000 kr. om året, men i 1892 var der — trods den almindelige indtægtsstigning — 40 %, hvis indtægt lå under denne grænse. Det er tal, som dog ikke udelukkende må skyldes en indtægtsnedgang, meget må også skyldes fremkomsten af nye former for detailhandel (cigarhandel f. eks.). Af ustabiliteten i detailhandelen får man også et indtryk af nogle tal, Gustav Bang i 1905 offentliggjorde i »Socialdemokraten«; han havde ved hjælp af vejviseren for 12 år undersøgt detailhandelen i 16 københavnske gader, og det viste sig da, at gennemsnitlig 16 % af detailhandlerne ophørte hvert år, efter fem års forløb var gnstl. 49 % af de på et givet tidspunkt eksisterende forretninger forsvundne.

Var detailhandelens stilling således ikke synderlig stabil, blev den ikke bedre derved, at detailhandelen er — eller i hvert fald dengang var — et udpræget nøderhverv. Under dårlige konjunkturer var tilgangen af detailhandlere større end ellers, den arbejdsløse kunne let uden særlige midler begynde en lille handel (et forhold, der endnu huskes fra mellemkrigsårene), og butikker manglede ikke. Allerede på den tid var det forhold ved at gøre sig gældende, som Holger Koed i 1926 påpegede i et foredrag, nemlig, at for husejeren betyder indretningen af butikker i stueetagen en højere værdiansættelse til lån, hvad enten det drejer sig om en ny eller gammel ejendom. Til dette kom så, at huslejekrav er

privilegerede fordringer i et konkursbo, således at husejeren ikke løb nogen synderlig risiko. Resultatet af disse omstændigheder blev, at der ikke var nogen tilbageholdenhed, når det gjaldt indretningen af butikslokaler. Tilgangen til detailhandelen var stor og overrumplende for da-tiden, men i øvrigt ikke noget særegent dansk. I England havde Stuart Mill i 1850 beskæftiget sig med samme problem og havde erklæret, at $\frac{9}{10}$ af den engelske detailhandlerstand kunne undværes.

Til disse mere almindelige forhold, der prægede detailhandelen, kom foruden tidens kriser, som standen måtte dele med andre erhverv: lock-outen i '99 og Detailhandlerbankens sammenbrud i 1908. Lockouten varede i 115 dage og trykkede omsætningen, og vi har adskillige vidnesbyrd om urtekræmmere i arbejderkvarterer, der viser den store kreditgivning, de måtte yde. Banken gik under i den store krise; den var begyndt som detailhandelens bank, men havde indviklet sig med store byggeprojekter, der ikke kunne holde, og dens fald ramte særlig den solide del af detailhandlerstanden, der i vid udstrækning gennem små aktier havde skudt kapital ind.

Tilstanden i detailhandelen gav sig også udtryk i den næringspoliti-ske stillingtagen. Da man omkring 1890 diskuterede en revision af næringsloven fra 1857, formulerede detailhandlerne deres ønsker derhen, at man krævede læretid på fire år for handelslærlinge og en eksamensopgave ved læretidens udløb som betingelse for at opnå borgerskab. Man ville endvidere have en nøjere kontrol med, at ingen handlende havde flere udsalg i samme kommune, også omløben med varer ønskede man under stærkere kontrol.

Efterhånden samlede man sine ønsker i kravet om en vænelov. Landbruget, sagde man, havde i umindelige tider nydt godt af en lovgivning, der forhindrede sammenlægning af landbrugsejendomme, på samme måde burde detailhandelen beskyttes. Man opskræmtes her først i 90'erne af de såkaldte Stores-projekter, der støttedes af storhandelen og var vendt mod mellemandelen, en art brugsforening, organiseret som aktieselskab med små aktier, hvor aktionærerne kunne købe varerne billigere end i detailhandelen. — Stores-projekternes sammenhæng med agrarbevægelsen er en anden side af tidens historie. — I 1895 indbragte J. K. Lauridsen forgæves forslag om forbud mod aktieselskabernes detailhandel, et krav som gang på gang blev rejst i dette tiår, hvor også de moderne stormagasiner trængte frem. Handelsforeningernes Fællesrepræsen-

tation agiterede mod stormagasiner gennem annoncer i dagspressen, til dels på grundlag af materiale fra Tyskland, hvor det samme problem trængte på — vi må her erindre, at datiden ikke kendte vor om end vage skelnen mellem stormagasin og varehus, men samlede dem under et. — Oftest må man ved betragtning af denne agitation tænke, om dette at betegne konkurrenterne som samfundsskadelige eller at øve pression på husejerne, for at få dem fra at leje ud til varehusene, kan kendetegnes som loyal konkurrence. På et diskussionsmøde i Industriforeningen i 1898 fremhævede en taler, at stormagasinerne var en uundgåelig og heldig følge af den økonomiske udvikling, medens detailhandelens talsmand fremhævede, at handelen såvel som håndværket forudsætter og bundet i et tillidsforhold, som stormagasinerne aldrig kunne komme i besiddelse af. Og samme år sagde fællesrepræsentationens formand: »Betydningen af en oplyst og selvsikker middelstands bevarelse ligger os alle på sinde som en velfærdssag for vort samfund.«

Var der således tale om en overfyldning af detailhandlerstanden, var der således tale om svigtende indtjeningsmuligheder trods en faktisk stigning i bruttoavancen, og var der endelig tale om konkurrence fra storvirksomheder, så viste der sig dog ikke tendenser til en almindelig priskonkurrence. Ohlin beskæftigede sig senere og med henblik på andre forhold med detailhandelens manglende tilbøjelighed til priskonkurrence og fandt årsagen i en indstilling hos detailhandlerne, som bevirker, at de hver for sig er klar over, at en prisnedsættelse fra en enkelts side blot vil medføre, at de øvrige følger med, hvorved stillingen bliver forværret for dem alle, en fornuftsmæssig erkendelse af interessefællesskab sejrer derfor over de frie kræfters spil. — Netop dette forhold synes at have gjort sig gældende inden for dansk detailhandel ved århundredskiftet, og konkurrencen tog andre former. En priskonkurrence havde måske kunnet udlignes ved større omsætning og mere salg i luksusvarer, men den konkurrence i service — udbringning af varer f. eks. — og i øget reklame, der blev følgen, ramte især den mindre detailhandler al den stund, at den skulle dækkes af en ringe omsætning, og mange var slet ikke i stand til at forsøge at følge med. Der kan næppe være nogen tvivl om, at mange detailhandlere i det hele taget blot etablerede sig for at få en ganske jævn indtægt, som de ikke nærede noget ønske eller nogen forventning om at forøge, ligesom de heller ikke var i stand til at øve nogen indsats i den retning. Her tænker jeg på enker, invalide og ældre menne-

sker, der tog den handel, der kom, og betragtede den som en art understøttelse. Warming har opholdt sig ved, at indtægten var lavere for detailhandelens ældste (o. midten af 50'erne og derover) og konstaterer, at indtægten således er faldende med årene. Jeg tror snarere, at der er tale om en etablering af ældre, som søgte en alderdomsunderstøttelse.

Detailhandlerstandens sårbarhed, uvilje mod priskonkurrence, tilbøjelighed til konkurrence på områder, der er særlig vanskelige for den jævne handlende, alt dette betød, at en konkurrence fra storvirksomheder og fra små desperados, der søgte at slå sig op, måtte rejse betydelige problemer for standen. Konkurrencen fra dette hold skal jeg søge at belyse, til dels ved eksempler.

Det, der blev det fremstående krav til en lovgivning mod illoyal konkurrence, var forbud mod tilgift. Tilgift, der ikke defineres i lovgivningen og heller ikke er blevet det, skønt det forekommer også i lovgivning før 1857, bestemmes på den måde, at tilgift foreligger, »hvor en person skænker en ydelse på betingelse af, at modtageren aftager en ydelse hos ham mod betaling«, tilgift bruges dog også om selve tilgiftsydelsen.

Tilgift har sikkert været i brug i umindelige tider. Den omtales i det 18. århundredes lovgivning, og i 1835 skrev H. C. Andersen i »Reisekammeraten«: »i vandspringene sprang den deiligste vin, og købte man en skillingskringle hos bageren, fik man sex store boller i tilgift, og det boller med rosiner.« Tilgiften var — trods forbud — i brug til op mod 2. verdenskrig under den form, at den handlende med mellemrum forærede kunden en opmærksomhed — lørdagskræmmerhuset, julechokoladen — og selv om også det blev bekæmpet, har det dog aldrig formået at vække nogen egentlig forargelse. — Tilgiften kom først frem i den offentlige debat, da en række forretninger om ved år 1900 gjorde tilbudet om tilgift og ydelsen af denne til det system, hvorpå de grundede deres omsætning.

Det var i kaffehandelen, at tilgiftsydelsen først rigtig slog igennem. Kaffehandleren averterede med, at ved køb af et pund kaffe fik man et halvt pund chokolade i tilgift, og snart udvikledes systemet. Det store flertal af kaffeforretningerne leverede porcelænvarer i tilgift, men også lædervarer og totårnet sølv var meget anvendt. Under store annoncer og på løbeseidler meddelte snart den ene, snart den anden kaffehandler, at

i dag holdt han tilgiftsfest, eller også var der dobbeltdag, hvor der blev givet dobbelt vægt. I vejviseren kan man se en stående annonce med »gratis tilgift til kaffen: ægte kinesisk porcelæn af egen import«, og en kaffehandler forærede klaverer til restaurationer, der ville love i nogle år at købe kaffen hos ham.

Tilgiftssystemets frembrud i kaffehandelen var ingen tilfældighed. Netop ved århundredskiftet grundlagdes de store brænderier i Frihavnen, men urtekræmmerne var meget tilbageholdende over for disse nye centralbrænderier, vante som de var til selv at købe den rå kaffe. Brænderierne gik da over til — dette selvfølgelig også af andre grunde — at yde økonomisk støtte til oprettelse af en lang række specialforretninger i kaffe; fra 1900 til 1905 steg tallet af kaffeforretninger i København fra o. 60 til ca. 150 — konkurrencen måtte blive hård i denne vare, og for specialforretningerne var det om at gøre at forøge omsætningen, selv om det skulle ske med mindre fortjeneste pr. enhed. I øvrigt var kaffen en vare, der tålte en reduceret avance; professor Jørgen Pedersens undersøgelser over arbejdslønnen i Danmark har netop vist, at de fald, der skete i engrosprisen på kaffe kun i ringe grad berørte detailprisen, og i årene fra 1899 til hen mod 1910 var forskellen mellem engros- og detailprisen for kaffe gennemgående stigende. Når kaffen var særlig tiltrækkende for tilgiftssystemet hang det sikkert også sammen med, at det for det almindelige publikum var såre vanskeligt at bedømme kaffesorterne, således at det ikke var let at konstatere, om kaffen var ringere der, hvor man fik kinesisk porcelæn end der, hvor man fik tysk — men muselmalet — fajance, og om denne igen var ringere end kaffen uden tilgift. Tilgiften blev fortrinsvis ydet af de mange nye specialforretninger og af de største kolonialhandlere — de såkaldte koloniallagre. Den jævne detailhandler kunne ikke deltage i en sådan konkurrence: han manglede reklamemuligheder, beliggenhed og lyst. Det var og er jo således, at hans fortjeneste ikke skal tages på de store, livsnødvendige forbrugsvarer, men på de mere luksusprægede. For detaillisten betød fortjenesten på kaffen så meget, at han med sin lille omsætning ikke kunne tillade sig at give et par kopper i tilgift, al den stund han formentlig ikke derved kunne øge kaffeomsætningen i synderlig grad, fordi han manglede midler til reklame og slet ikke var indstillet på at kunne få behov for reklame. Hans arbejdskraft var også dyrere end de unge pigers i specialforretningerne.

En anden vare, der hurtigt og så godt som samtidig med kaffen kom til at spille en betydelig rolle i tilgiftshandelen, var margarinen. — For margarinen gælder som for kaffen, at der var stor prisforskel mellem de forskellige kvaliteter, og at avancen — det er mit indtryk — var ret god, ligesom der ret hurtigt opstod et betydeligt antal specialforretninger, vel for en stor del finansieret af fabrikker og grossister. Kædeforretningerne var netop gerne kaffe- eller margarineudsalg. Et vidnesbyrd om margarinefabrikkernes støtte til specialforretningerne foreligger for Otto Mønstedes vedkommende. Under en strejke på Mønstedes fabrik i 90'erne erklærede arbejderne i Århus og København, at de ville boykotte handlende, der førte Mønstedes margarine, og de handlende bøjede sig. Konsekvensen var, at der straks opstod en række specialforretninger med startkapital fra Mønsted. Det er imidlertid karakteristisk for avanceforskellen mellem kaffe og margarine, at medens kaffeforretningerne kunne levere et par kopper, en tallerken eller en tegnebog straks ved et køb af gængs forbrugerstørrelse, så tillod margarinehandelen ikke samme overdådighed. I stedet opfandt man rabatmærkesystemet, og annoncerne fik en tekst som f. eks. denne fra 1909:

Gratis 6 kroner:

Når De har købt ialt 45 pd. af Otto Mønstedes Elefant margarine (til udsalgspris for tiden 76 øre pr. pd.), får De udbetalt 6 kroner kontant, altså bliver nettoprisen på Otto Mønstedes Elefant margarine 63 øre pr. pd.

Annoncen (fra en kædeforretning) er underskrevet af tre forretninger, hvoraf den ene hedder smørforsyning, den anden smørbørs, begge karakteristiske navne for datidens deciderede margarineforretninger. At forretningen var nødt til at give denne rabat på Elefantmargarinen på 13 øre, så den kom til at koste 63 øre, forstår man, selv om annoncens forfatter måske ikke selv har tænkt på det, når der videre i annoncen avertures med Kana-Margarine nr. 1 netop til 63 øre, og om denne siges kort og godt: Verdens bedste!

Rabatten blev ydet i form af sparemærker, der skulle klæbes i et hæfte, men mærkerne indløstes først, når hæftet var fyldt, undertiden med kontanter, men som oftest med varer, fortrinsvis porcelæn. Ved dette system bandt man således kunden i langt højere grad end tilfældet var, hvor tilgiften bestod i porcelæn straks ved købet, selv om den almindelige trang til at samle på stel vel også her har bundet en del. En anden

sag var, at mange rabatmærker formentlig ikke blev indløst, f. eks. på grund af kundens flytning til et andet kvarter; dette blev i hvert fald hævdet i debatten, men mon ikke husmødrene her har hjulpet hinanden?

Nu må det om tilgiftsvarene ikke lades ude af betragtning, at de i en del tilfælde var tænkt som »slagartikler«, eller med et mere moderne udtryk »fighting brands«. Man ville med tilgiftsvaren lokke kunderne til i håb om salg af andre varer, flere gange forekommer ligefrem klager over, at tilgiftsvaren erklæres udsolgt, hvorefter kunden må købe en anden uden tilgift.

Var tilgiftshandelen således ikke en direkte priskonkurrence, lå det ganske anderledes med det andet fremtrædende fænomen i tidens konkurrence, udsalgsuvsænet, som det blev kaldt i den agitation, vi senere vil betragte.

Udsalg — en hurtiggående realisation af et begrænset vareparti — prægede manufakturhandelen; tilgiften var dog ikke ukendt her, men fik aldrig den samme betydning som i andre brancher.

Tiden ned mod århundredskiftet var også for manufakturhandelen en omskiftelernes tid. Forbruget af manufakturvarer var stærkt stigende, og de nye færdigsyede beklædningsgenstande kom ind på markedet i et overvældende tal, en udvikling der fulgtes op af en betydelig forøget tilgang til detailhandelen i manufaktur og beklædning, alt under faldende priser. Fra omkring 1870 til hen mod 1900 var priserne faldende, hvorefter de på ny synes at have været noget stigende. I manufakturbranchen opstod nu også specialforretninger: der kom herreekvipering, lingeri, trikotage, konfektion og sengeudstyr, og ret hurtigt særlig konkurrence-dygtige kædeforretninger i nøje tilknytning til industri og engroshandel, fra før århundredskiftet kan nævnes udsalgene fra Wessel & Vett (Magasin du Nord) og fra Crome & Goldschmidt, snart repræsenteret i hver provinsby; det samme gælder efter århundredskiftet en række af herreekviperingsforretninger under forskellige navne. Til dette kom i København de mange store konfektionsforretninger, der selv konfektionerede varerne og solgte dem en detail på samme tid, som de var leverandører til de mindre manufakturhandlere.

De store konfektionsforretninger, fabriksudsalgene og kædeforretningerne, havde de bedste betingelser for at holde udsalg. Ikke blot havde de den fornødne kapital til reklame, men også de nødvendige penge til de fordelagtige køb af 1200 stykker damekåber fra et konkursbo, der

i denne uge udsælges for spotpriser. Sådanne udsalgsannoncer præger datidens avisspalter og går igen på snart sagt alle årstider. De mange udsalg trykkede priserne, men for den jævne forretningsmand kneb det at følge med. Han havde i mindre grad kapital til fordelagtige køb, og han kunne ikke tåle avancereduktion af betydning. — Udsalgene i manufaktur- og konfektionsbranchen øgedes imidlertid ved de påfaldende mange brandudsalg, ombygningsudsalg og andre specialudsalg, der fortrinsvis skete fra handelens mindre solide elementer, vel for at redde sig over akutte vanskeligheder. Disse udsalg var lige så vel med til at trykke priserne; det er iøvrigt karakteristisk — ja, her foregriber jeg, hvad ellers først skulle være sagt senere — at det er disse udsalg, man vender sig imod under agitationen. Man siger, at det ofte var falske grunde, der blev anført til udsalgene, men da det udvalg fortrinsvis af handelsfolk, der formulerede loven af 1912, forelagde sit lovudkast, var på dette grundlag ikke alene udsalg under falske foregivender foreslået forbudt, men ganske stille var retten til at holde udsalg af enhver art foreslået indskrænket til to gange om året.

Idet jeg således har søgt at give et rids af de moderne foreteelser, der prægede dansk detailhandel omkring 1900, tilgiften og udsalget, skal jeg kortelig nævne endnu et par, nemlig talangivelserne i tidens annoncer og det såkaldte sneboldsystem.

Talopgivelserne belyses måske bedst ved eksempler. Det er den handlende i en lille midtjydsk købstad, der i 1906 annoncerede med 6—8000 cykler og motorcykler på lager, skønt han kun havde ret beskedne lokaler uden særlige lagerpladser, eller det Århus-firma, der i 1907 meddeler:

Ca. 20.000 portemonnaier etc. bortsælges til aldeles ukendte lave priser.

Firmaet lå i en sidegade, installeret i et ganske lille lokale, der overhovedet — som det hed i en samtidig kritik — ikke kunne huse et sådant parti.

En annonce i Aarhus Posten 1906 lød:

*4000 skilderier bortgives.
7000 kroner uddeles i præmie.
Hvem som helst kan blive rig.*

Indsend 2 kroner pr. postanvisning til fragt, emballage og ekspeditionsomkostninger, så får De told- og fragtfrit et fint skilderi. Størrelse 400 × 350 mm i en stor, bred, smukt ornamenteret ramme, pris 25 kr. Skilderierne bortgives i reklameøjemed, og vi

forlanger, at enhver viser dette til sine venner og omtaler, hvor de har fået samme. For yderligere at opmuntre Dem uddeler vi 7000 kr. i præmier efter følgende orden: 1ste indsender 10 kr., 20de 15 kr., 50de 25 kr., 100de 50 kr., 300de 100 kr., 500de 300 kr., 1000de 500 kr., 2000de 1000 kr., 3000de 2000 kr., 4000de 3000 kr. Pengene indpakkes under kontrol i de resp. pakker.

Og samme år — 1906 — annonceredes således i »Herregaardenes Tidende«, en annonce, der giver et indtryk af en del af tidens reklamestil:

Pr. »Trådløs«

modtog vi sidst i juli fra en større landejendom på Mars følgende:

»Fabriken Darup — Jorden

bedes omgående som prøve sende os 2500 store staldbøre à kr. 12,50, 1700 mindre staldbøre à kr. 10,50, 1300 roebøre med aftagelige fjæle à kr. 14,00 samt 2800 entreprenør-børe à kr. 12,50; men de må endelig være lette, behagelige og dog meget solide, da vi har klodsede bore nok at trækkes med.«

Vi lavede så denne lille ordre istand med den sædvanlige hurtighed — 1 à 2 dage — rigtig storartet gode bore (de bedste, vi nogensinde har lavet, tør jeg nok sige, da vi aldrig før har haft så tørre og gode materialer) og med elegant beslag, så solidt, at det let kan vare 6—8 år, og afventede endnu en meddelelse deroppe fra; de havde nemlig glemt at telegrafere, hvad station borene skulle sendes til, og da vi just lige for tiden har haft meget kludder med dette »fejl station«, ville vi ikke risikere dette gentaget.

Vi har ventet og ventet, og endnu er der ikke kommet besked. Nu kommer vi til at sælge disse bore, da vi ikke kan afse al denne plads.

Ovenstående parti står altså fra i dag til salg på sædvanlige betingelser.

I debatten blev hævdet, at de falske talopgivelser lokkede og fremmede efterspørgslen, fordi forbrugerne fik indtrykket af, at et større parti blev realiseret billigt.

Den anden foreteelse, jeg nævnte, sneboldsystemet, hærgede Danmark i bølger fra omkring 1880 og opefter. Det omfattede især ure, cykler, jernvarer og cigarer. Systemet belyses bedst gennem et eksempel: Et firma annoncerer med, at man kan få et ur — værdi 30 kr. — for 6 kroner, hvis man til gengæld vil hjælpe det med at sælge fem andre ure. Reflekterer man og indsender de 6 kroner, får man et kuponark med 5 kuponer. De fem kuponer skal derefter sælges for 1 kr. pr. stk., og når de fem købere derpå hver har rekvireret et nyt kuponark og betalt dette med fem kroner, får den første køber det lovede ur. Køberne af de fem nye kuponark skal anvende samme fremgangsmåde for selv at få et ur, og således bliver snebolden ved at rulle, indtil den standser, formentlig ret hurtigt, men dog ikke uden en betydelig fortjeneste for forretningsmanden, ikke mindst fordi mange mennesker overhovedet ikke

får afsat deres kuponer. Allerede når systemet har fungeret i 8 led, vil der være knap 2 millioner sælgere, nemlig 5^8 , og disse vil ikke finde mange købere i datidens Danmark, da næsten allerede 500.000 vil have købt i forvejen.

Sneboldsystemet var lovligt, trivedes med mellemrum godt, ja strålende. Også på andre områder florerede tvivlsomme annoncer, det gælder ikke mindst for de mange arkana. Det kunne være »Sybille elixiren, livsvækkeren«, der har gengivet mange mennesker sundheden og frelst dem fra dødens kolde favntag. Annoncen støttes af udtalelser fra en række navngivne personer, der er blevet helbredt for så forskelligartede lidelser som: huller på benene, nyrebetændelse, mavekatarr, gigt, dårlig fordøjelse og opkastning, blegsot, ildelugtende ånde, eksem, træthed, ingen appetit, ulyst til arbejdet, ja kort sagt alt, hvad der kunne slå et menneske ud. Men mærk, hvis ikke etiketten er påtrykt »Allerhøjest tilladt«, er eliksiren falsk og værdiløs. Sybille-elixiren er ikke enestående, talrige eliksirer blev annonceret i lignende stil, hvad enten de hed »Dronningens badevand«, »Den gyldne nøgle« eller gik under latiniserede navne.

De overdrivende annoncer, sneboldene eller de mange eliksirer blev ikke hovedsagen for en lovgivning mod falsk reklame og uhæderlig konkurrence. Men det var udskud, der var håndgribelige, det var dem, det store flertal følte sig snydt af. Det var kort sagt en velegnet baggrund for det arbejde, der blev udfoldet; det var blevet klart for mange, at der var behov for reformer, og sagen startes da også som et krav til lovgivningsmagten om forbud mod falsk reklame.

Fra 1870'erne og til hen mod år 1900 fremførtes flere gange fra handelsstanden ønsket om en lovgivning mod bevislig falsk reklame, men uden resultat. I 1894 kom ganske vist en lov om straf for brugen af urigtige varebetegnelser, der indførte straf for salg eller falholdelse af varer, på hvis etiketter eller indpakning der var anbragt betegnelser, som enten indeholdt urigtig angivelse med hensyn til varens frembringelsessted, art, stof eller tilvirkningsmåde. Endvidere forbød loven urigtige angivelser af prisbelønninger eller patenter. Loven tog imidlertid særlig sigte på industrien og tilfredstillede ikke de ønsker, handelsstanden fra tid til anden havde fremført. På et almindeligt handelsmøde i 1899 kom sagen frem igen, og i nogle ord af indlederen siges det, man ønskede:

»Man havde i det daglige liv mange eksempler på annoncer om udsalg til eller under indkøbspris. Når man virkelig kan levere til den pris, er det en sund annonce, som ingen kunne have noget imod; men når folk opfordres til at komme ved tilbud om lavere priser, og man beholder de ordinære priser, er det falsk reklame. Når der averteres om udsalg på grund af røg og ild, efter at det af røg og ild beskadigede forlængst er borte, er det usund eller falsk reklame. Det samme var tilfældet, når man annoncerer om et lager på 10.000 stykker, og det kun indeholdt 100 stykker, når man udbyder roesukker for rørsukker, når en manufakturhandler averterer, at et stof er vaskeægte, og det så falmer, første gang det vaskes.« På dette møde i 1899 var mødt repræsentanter for den større provinshandel og Grosserer-Societetet, men sagen vandt ikke synderlig interesse, dog vedtog man med 19 mod 13 stemmer at forhandle nærmere med Fællesrepræsentationen for Haandværk og Industri og med de københavnske detailhandlere; forhandlinger, som ikke førte til noget afgørende resultat. Men på omtrent samme tid begyndte agitationen fra detailhandlerne at tage en mere fast form, og nu blev tilgiften og udsalgene de afgørende spørgsmål, selv om man bevarede ønsket om lovgivning mod falsk reklame. Agitationen blev mere voldsom, mere ihærdig og målbevis, nu føres den næsten alene af detailhandelen, medens den større handel ikke i synderlig grad vier spørgsmålet nogen interesse.

Tidligere er nævnt detailhandelens agitation mod kædebutikker, varehuse, grossisternes direkte salg, og hvordan man søgte at hindre deres *virke*. Det, man gør nu, er, at man arbejder på at få en lovgivning, der forbyder deres *virkemidler*, men med den begrundelse, at tilgiften og de mange udsalg er humbug. Tilgiftsforretningerne gik i indlæg i presse og på møder under betegnelsen humbugs- og tilgiftsforretningerne. I den kamp man førte, var taktikken uhyre enkel: tilgiften blev kort og godt behængt med ord som det nævnte humbug, endvidere smudsig, uhæderlig, dræbende for al sund handel, hvorimod man ikke kom ind på en kritik af tilgiftssystemet, ingen argumenter toges i anvendelse for at overbevise om systemets dårlige sider. Et delegeretmødereferat fra 1906 giver i korthed et indtryk af de argumenter, hvori man søgte støtte: »Vi går ud fra, at intet bader handelsstanden mere end ærlig handel. (Hør!) Alt andet er en kræftskade for vor stand, (hør!) og det bør slæes ned, hvor som helst det optræder.«

Selv om det var detailhandlerne, og da særlig de københavnske, der

førte an i agitationen, blev det Provinshandelsforeningernes Fællesudvalg, det nutidige Provinshandelskammer, der tilvejebragte det formelle grundlag for sagens fremme. I 1906 henstillede denne organisation til Indenrigsministeriet, at der blev nedsat en kommission af jurister og repræsentanter for organisationerne til at udarbejde forslag til en lovgivning. I skrivelsen tales imidlertid kun om falsk og smudsig konkurrence, tilgift og udsalg nævnes i det hele taget ikke, muligt fordi Provinshandelsforeningernes Fællesudvalg repræsenterede både den store og den mindre handel, og som nævnt viste storhandelen ikke interesse for forbud mod tilgift og udsalg. Henvendelsen førte ikke straks til noget resultat, og agitationen fortsatte, agitationen mod »billigmagerne« med deres løgnagtige forretningsgang og reklame, der har sat løggen i system og, som det hed, var blevet en levende illustration til: »Var ej lov i landet, da havde den mest, som kunne tilegne sig mest«. Jævnside med agitationen gik dog stadig en mere håndgribelig kamp imod de store detailhandelsformer, der i denne tid forøgedes med de mange Schous sæbehuse. Ikke mindst førte man kampen i form af boykotning af de grosserere og fabrikanter, der leverede til kædeforretningerne.

I juli 1909 kom imidlertid den krævede kommission. Handelsministeriet nedsatte en 13-mands kommission til at udarbejde forslag til lov om modarbejdelse af falsk reklame og uhæderlig konkurrence. Formand blev departementschef Vedel, og foruden embedsmænd kom kommissionen til at bestå af 2 repræsentanter for storhandelen, 3 for detailhandelen og 2 fra håndværket, senere suppleredes kommissionen med endnu nogle repræsentanter for handelen. Om gangen i kommissionens arbejde ved vi ikke meget, men stadige udtalelser fra detailhandelens kommissionsmedlemmer, udtalelser om, at grossisterne må have samme interesse i bekæmpelsen af den uhæderlige konkurrence som detailhandlerne, lader formode, at de ikke har haft denne interesse, og dette bestyrkes gennem den betænkning, der blev afgivet i forsommeren 1911.

Kommissionsbetænkningen indeholder en almindelig vurdering af betimeligheden af en lovgivning som den tilsigtede. I denne siges, at detailhandelens repræsentanter stærkt har fremhævet, at de nuværende tilstande er utålelige, og da kravet om en lovgivning er gammelt, har »også kommissionens øvrige medlemmer fundet det forsvarligt og rigtigt at foreslå tilvejebragt et mere betryggende værn for erhvervslivet«.

De paragraffer i kommissionens lovforslag, som særlig har interesse

i den forbindelse, er paragrafferne 1, 9, 10, 11, 13 og 14. — § 1 er rettet mod den egentlige falske reklame, og den forbyder at reklamere »med urigtige angivelser, der have betydning for efterspørgslen«. I motiverne hedder det om denne paragraf bl. a.: »At ikke enhver urigtig angivelse i en henvendelse til offentligheden bør være forbudt, synes hævet over enhver tvivl. Med de sædvanlige overdrevne anprisninger af varer ses der f. eks. ikke at være forbundet nogen fare«. Det, man således søger at ramme, er i virkeligheden reklame, der går andre næringer for nær, medens beskyttelsen af publikum bliver mindre væsentlig. — § 9 forbød at reklamere med, at varerne hidrørte fra et konkurs-, akkord- eller dødsbo, altså også selv om de virkelig gjorde det; det vil med andre ord sige, at det er en ren og skær konkurrencebegrænsende regel, som man da heller ikke i motiverne kan give anden begrundelse for, end at der ofte finder misbrug sted, således at varerne i virkeligheden ikke hidrører fra et sådant bo. — § 10 forbød at holde mere end to årlige udsalg (virkelige brand- og lign. udsalg var dog tilladt). Begrundelsen fandtes i de »stedfindende daglige misbrug«, altså også en ren konkurrencebegrænsende bestemmelse med en vag og intetsigende begrundelse. — § 11 angik de varer, der var påtrykt en bestemt pris; forslaget gik ud på, at det ikke var tilladt at reklamere med, at man solgte varen under den fastsatte pris. Motiveringen var, at producenten derved ville udsættes for, at varens renommé blev nedsat. — § 13 var et forbud mod sneboldsystemet, der givet kunne have en begrundelse i, at mange ikke overskuede, hvad de indlod sig på. — Tilgiften blev behandlet i § 14, der lød: »I detailhandelen er ydelse af tilgift til køberen forbudt i en hvilken som helst form, hvis tilgiften overstiger 10 pct. af den solgte vares salgspris«. Bestemmelsen skyldes, hedder det i motiverne, »de stedfindende, ofte meget grove misbrug«. Den er tilsyneladende et kompromis mellem grossererne og detailhandlerne, som i deres agitation havde ønsket tilgiften helt forbudt. At 10 pct.-grænsen ikke ville have lammet tilgiftssystemet, fremgår iøvrigt deraf, at prisen på 1 kg kaffe lå mellem 2,00 og 2,50 kr., medens for eksempel 1 tallerken kostede mellem seks og ti øre. Det må også bemærkes, at forslaget kun angik detailhandel. Om dette skyldes, at man ønskede at bevare en eventuel gængs tilgiftshandel mellem grossister og detaillister, har det ikke været muligt at klarlægge.

Endelig foresloges som § 17, at foreninger til fremme af erhvervsinteresser kunne bemyndiges til at begære påtale for overtrædelser af

loven. For første gang siden næringsfriheden ser vi således erhvervsorganisationerne udøve en del af den kompetence, som ellers stort set lå hos statsmagten.

Kommissionsforslaget blev modtaget med tilslutning fra detailhandlerstanden. Da de danske detailhandlerforeninger i juli 1911 holdt deres første samlede kongres, var forslaget med som emne i kantaten, der præges af, at man trods alt manglede den rigtige digter. Den første strofe var i øvrigt viet den store begivenhed, denne kongres var:

Købmænd, I som hid er stævnet
til de slanke tårnes by,
denne dag vil blive nævnet
med et usædvanligt ry.
Første gang i dette land
samles Danmarks detailhandlerstand.

Og så hedder det længere fremme:

Den gemene konkurrence
skal ej mere gå på rov,
falsk reklames sidste chance
fjernes skal ifølge lov.
Alt, hvad der i løgn har rod,
skal vi træde under fod.

Samme kongres vedtog dog en resolution, der foruden at give tilslutning til forslaget som helhed krævede tilgift forbudt under enhver form, også 10 pct. tilgift. »Dette er den eneste virkelig rationelle måde, hvorpå man kan komme denne for den reelle handelsstand så skadelige og for køberne øjenforblændende humbug til livs.« Til regeringen og rigsdagen indgik senere en lang række henvendelser fra detailhandlerorganisationer med samme krav om totalt forbud mod tilgiften. Storhandelens organisationer forblev tavse, hvorimod Industrirådet gik imod forslaget på adskillige afgørende punkter.

Industrirådet var først blevet oprettet i 1910 og havde måske derfor ikke haft nogen repræsentanter i kommissionen. Rådet indsendte nu en betænkning til handelsministeriet, hvori det indledningsvis fastsloges:

»En lov, der vil gribe ind i de former, hvorunder næringslivet trives, bør på forhånd modtages med varsomhed. Det er ikke let at sondre med sikkerhed imellem, hvad der er en følge af en naturlig udvikling, og hvad der må karakteriseres som usunde udvækster«. Man ville dog ikke afvise, at en lovgivning kunne have en vis berettigelse, dog fandt man ingen grund til, at udsalg skulle være ulovlige, når de da ikke var urigtigt begrundede, heller ikke fandt man nogen grund til at skjule, at et parti varer stammede fra et bo. Forbudet mod undersalg fandt man overflødigt, sligt ordnedes bedst ved private aftaler, og tilgift kunne man ikke se nogen grund til at hindre. »At publikum i nogen større udstrækning skulle lade sig narre herved, kan næppe antages, og hvis denne art forretninger flourer, er det kun et tegn på, at systemet falder i et vist publikums smag.« Betænkningen var udarbejdet af Max Ballin, Harald Bing og Holger Federspiel, og den må ligesom Grosserer-Societetets passivitet tages som et udtryk dels for den økonomiske interesse, storhandelen og industrien havde i de forretninger, detailhandelen angreb, dels som et vidnesbyrd om disse erhvervs modvilje mod statens indblanding i forhold, man mente selv at kunne ordne.

Fra juridisk side fik forslaget heller ikke den bedste modtagelse; de fleste kritiserede formalia, men højesteretssagfører David tog stilling til selve grundtanken. Han sagde: »de loyale konkurrenter har intet berettiget krav på beskyttelse over for de illoyale. Reguleringen af loyaliteten på livets forskellige områder bør lovgivningsmagten intet have at gøre med Og hvorfor skal detailhandlerne være en særlig »be-gunstiget« klasse? Hvorfor skal der lovgives om loyalitet o. l. her? At standen som sådan ønsker, det er intet argument; ... hvis detailhandlere skulle lovgive for detailhandlere, håndværkere for håndværkere o.s.v., ville vi sikkert hurtigt få en smuk samling love.« Her ser vi liberalistens opposition mod en af organisationsvældets første spirer.

Heller ikke i rigsdagen var modtagelsen ubetinget elskværdig. Forslaget kom først for i landstinget, hvor handelsminister Oscar B. Muus i november 1911 forelagde kommissionsforslaget, hvis hovedbetydning han fandt var, at det som lov ville »modarbejde den demoralisation, som mere og mere var trængt frem inden for handelsstanden«. Medlemmerne beklagede gennemgående, at det nu var nødvendigt således at indskrænke erhvervslivets frihed, men bortset fra Edvard Brandes og den frikonservative Frederik Hey kunne man slutte sig til lovens principper, men ikke

til dens form. Brandes og Hey fandt, at flere af bestemmelserne i forslaget, som for eksempel udsalgsbegrænsningen og tilgiftsforbudet, gik ejendomsretten for nær. Et nedsat landstingsudvalg ændrede ganske forslagets form, ligesom man gav det et nyt navn, nemlig »Lov om straf for brug af urigtig varebetegnelse m. m.« Navneændringen skyldes, at man ville undgå fremmedordet konkurrence, og et forslag om i stedet at skrive »kappestræb« fandt ingen tilslutning. Af større realitetsændringer på de områder, der særlig er betragtet, var der kun få: vigtigst var, at tilgiftsforbudet blev totalt, således at kommissionsforslagets 10 pct. bortfaldt, endvidere bortfaldt forbudet mod at annoncere med varer fra boer, og med hensyn til undersalg da blev det i sin helhed forbudt, medens kommissionsforslaget kun havde forbud mod reklame med undersalg. Endelig bortfaldt kommissionsforslagets forbud mod sneboldsystemer. Af hensyn til, at lovgivning på lovens område hidtil havde været ukendt, fastsattes, at loven skulle tages op til revision i 1916. Forslaget vedtoges derefter med 31 stemmer, 23 undlod at stemme. I folketinget gennemførtes loven i løbet af kort tid, idet man var blevet sinket i arbejdet af tronskiftet og så slog sig til ro med, at loven dog snart skulle revideres. Zahle følte sig deraf foranlediget til at bemærke, at det ville være langt mere påkrævet med en lov mod forhastet lovgivning end mod illoyal konkurrence.

Folketinget vedtog loven den 29. maj; 8. juni forelå lov om straf for brug af urigtig varebetegnelse m. m., og først i juli kunne handelsminister Muus på de jyske detailkøbmænds kongres sige, at »handelsorganisationerne ved den nye lov om falsk reklame og illoyal konkurrence var blevet lovfast statsanerkendte. — Nu åbnes døren for handelsstandens organisationer, og nu kan standen blive herre i sit eget hus samtidig med, at den bliver sit eget politi ved at få påtaleret.«

Det, organisationerne havde ført frem til sejr i 1912, var da i første række en værnelov for den mindre detailhandel. Sejrens vej var på samme tid en kamp for at vise organisationernes magtstilling, der kodificeredes i påtaleretten; vi står her på tærsklen til »Organisations-Danmark«. Behovet for konkurrenceloven var skabt af de sociale og økonomiske forhold, der bød sig for den hastigt voksende detailhandlerstand, som måtte virke under tryk fra storhandelens og industriens detailudsalg. Ethiske normer har næppe haft nogen betydning for detailhandelens

standpunkttagen, selv om agitationen i høj grad var præget af en moralsk fordømmelse af modstanderens våben, som man netop først begyndte at angribe, da han selv ikke kunne rokkes, — noget andet er, at selve den førte agitation måske nok har skabt visse etiske normer i detailhandelen. Når det er sagt (Bjarke Fog), at konkurrenceloven egentlig blot er en statsanerkendt konkurrenceregulering, da er det for så vidt rigtigt, men der er det særegne, at den konkurrence, der reguleres, er de store forretningers konkurrence med de jævne og mindre, ikke de to sidste kategori-ers indbyrdes konkurrence. Jan Kobbarnagel begrundet i »Erhvervsretten« forbudet mod tilgift med, at tilgiften vil vildlede kunderne og forhindre dem i prissammenligning; selv om noget også taler for dette synspunkt, så er det dog ikke i overensstemmelse med de historiske forudsætninger. Om man i øvrigt tilslutter sig lovens principper er i mindre grad et spørgsmål om moralsk vurdering end det spørgsmål, om man finder det af betydning, at den jævne detailhandler beskyttes, for som lukkeloven af 1908 var en værne lov for detailhandleren, handelens husmand, var også konkurrenceloven en social værne lov.

Några reflexioner rörande industrirationalisering och arkiv

Av NILS HJ. HOLMBERG

När man skall rationalisera en industri glömmar man ofta arkivet. Detta är ganska naturligt, eftersom arkivets värde som produktionsfaktor inte är självfallet. Att hålla ordning på biblioteket ligger närmare tillhands. Man förstår omedelbart värdet av en teknisk uppsats, en telefonkatalog, en handbok eller uppslagsbok, medan papperen på skrivbordet och i lådorna i första hand äro irriterande. Pappersexercis är ett ord med dålig klang, men om man tänker på sista sammansättningsledet så behöves exercis endast för sådana som äro oövade och sakna ordning.

I detta sammanhang skall alldeles bortses från synpunkten om industriernas arkiv har något värde för framtida historisk eller samhällsvetenskaplig forskning. Men har de någon betydelse för det dagliga arbetet inom en industri? Den som arbetar i ett företag vet att vissa papper behövas och att andra aldrig efterfrågas. Frågan är: Har ett rationellt arkiv något värde för en smidig drift av en industri?

Rationalisering av en industri förberedes av ett omfattande forskningsarbete, där man tillgodogör sig allmän grundforskning och utredningar vid andra företag men även måste studera sina egna problem. Rationaliseringsarbetet är självfallet svårt. En misslyckad åtgärd kan medföra obehagliga ekonomiska konsekvenser. Allt eftersom industrierna ha blivit större och mera komplicerade och just därigenom mera ömtåliga för svagt genomtänkta ingrepp, måste rationaliseringsåtgärder föregås av en noggrann planering. Resultatet av detta planeringsarbete samlas i grafiska sammanställningar, utredningar, protokoll m. m. för att bearbetas. Liksom på andra områden finner man inom industrirationaliseringen en med tiden allt starkare specialisering. Experterna behärska allt mera inom allt mindre områden. För att nå rätt effekt måste rationaliseringen av en produktionsdetalj därför placeras in i ett större sammanhang. Syntesen verkställas av företagets ledning. Allt detta gäller

naturligtvis huvudsakligen större åtgärder, men i mindre skala gäller det samma om alla ingrepp. Såväl rationaliseringens förberedelser som den därav föranledda dagliga verksamheten lämnar emellertid spår efter sig i form av papper, som i sin tur bilda utgångspunkt för fortsatta åtgärder.

Om man tänker sig att man planerar en tillverkning, leverer varorna och får betalning, finns det efteråt endast spår av denna transaktion på ett ställe, nämligen i arkivet. Där finner man ritningar, kalkyler, korrespondens, fakturor och inbetalningskvitton. På samma sätt spegla sig andra transaktioner i arkivet. En ständigt fortgående arkivbildning sker också genom rutinkorrespondens och räkenskapsföring.

Rationaliseringsarbetets mål är att förbilliga eller förbättra produkterna eller öka deras antal och slå ut alla moment som inte föra till dessa mål. Detta arbete är ständigt fortgående, och redogörelserna för detta arbete och studiematerialet för fortsatt rationalisering finns i arkivet, som inte är ett självändamål utan ett hjälpmedel. Det är nödvändigt för varje företag eller afdelningschef att efter en viss tid åstadkomma en viss ordning bland papperen, men eftersom dessa betraktas såsom ett irriterande påhäng, tar man sig an arkivet först, när man inte kan undgå det. Vederbörandes personliga läggning och tillfälliga arbetsuppgifter få ofta avgöra huru arkiven skola ordnas. Mera sällan sker en samordning av alla i en industri befintliga arkiv efter en plan som visar följsamhet efter den skiftande och rörliga organisationen. Att ett arkiv inte kräver samma teknik som ett bibliotek, är oftast inte klart för industrimännen.

Om en industri förändras genom att t. ex. en från huvudkontoret långt avlägsen fabrik flyttas till den centrala verksamhetsplatsen, påverkar detta formerna för bokföring, redovisning, rapporter m. m. Om konstruktionsarbetet centraliseras eller decentraliseras, kan detta aldrig undgå att lämna spår i arkivbildningen. Men om man låter handlingarna sköta sig själva utan avseende på organisationsförändringarna, samlas ritningarna efter den gamla ordningen eller också ordnar varje ingenjör på sitt sätt. Ingen vet var ritningarna egentligen finnas, och överblicken försvåras.

En annan följd av att arkivet lämnas åsido och att det inte speglar de aktuella arbetsformerna är, att man ofta fortsätter att lämna t. ex. rapporter, som en gång haft betydelse men sedermera tillverks av ren slentrian. Å andra sidan saknas kanske uppgifter om väsentliga ting.

Ouppmärksamhet mot arkivet vid rationaliseringsarbetet leder till onödigt arbete i framtiden. Om de olika rationaliseringsåtgärderna i en industri inte äro ordentligt samordnade, måsta detta rättas till genom rapporter m. m. Arkivet växer.

Den vitt utbredda åsikten att industriernas arkiv endast är ett nödvändigt ont har fört till en viss ovilja att syssla med dem. Man tänker sällan på, att man i arkiven har ett utmärkt materiel för studiet av ett företags uppbyggnad och verksamhet. Det finns få ställen, där man lika bra kan leta reda på inadvartenser, onödiga omgångar och osäkerheter i organisationen som i arkivet. Arkivet kan göras till ett smidigt verktyg och behöver inte vara irriterande pappershögar.

För en i industrien verksam person uppstår lätt två ytterlighetsståndpunkter, antingen att söka bevara hela arkivet av rädsla för att gallra ut handlingar som möjligen kunna komma till nytta eller också att gallra hela arkivet med den motiveringen att det inte är till någon nytta. Ingendera ståndpunkten kan kallas rationell.

Den första ståndpunkten kan anses ha ett viss berättigande, om man har en minutiös arkivplan och kan avdela tillräckligt med personal och utrymme för att taga hand om arkivet. Även en sådan plan måste dock förutsätta en noggrann förteckning av arkivet så mycket hellre som arkivmassorna komma att svälla över måttan.

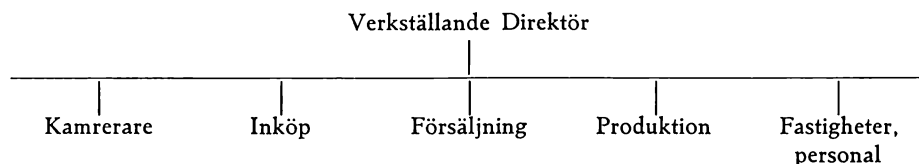
Att gallra allting efter vissa år är, om man tänker igenom saken omöjligt. När skall man gallra originalhandlingar, äganderättbevis och styrelseprotokoll?

Någonstans mellan dessa ytterlighetsståndpunkter ligger den riktiga. Men man kommer snart till svårigheten att avgöra när och hur man skall gallra. För att nå fram till klara gallringsbestämmelser måste man först göra en plan för arkivet och undersöka, vad som behövs. Och då kommer man in på organisations- och rationaliseringsfrågor.

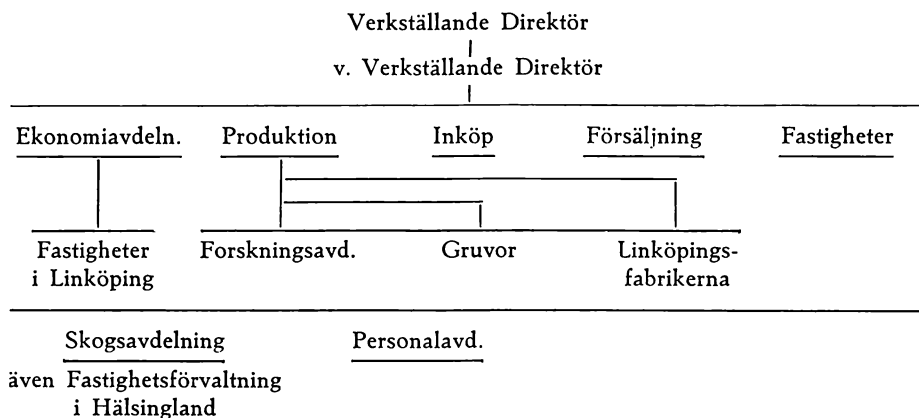
Om en industris arkiv kan man säga detsamma som om andra arkiv, nämligen att det inte skall märkas. Om ringarna i en automobil explodera, om motorn inte går, så är det något fel. Man brukar dock inte skrota ner bilen, om den har några mindre skavanker, utan reparerar den, så att den utan gnissel kan fungera som transportmedel. Något liknande gäller om arkiven. Rätt behandlade skola de inta märkas utan vara följ-samma arbetsinstrument, men detta förutsätter, att arkivet alltid följer med utvecklingen och speglar verksamheten i företaget.

Men hur skall man planera ett arkiv, för att det skall kunna följa med rationaliseringen och samtidigt vara ett smidigt arbetsinstrument? För att kunna svara på den frågan kräves detaljföreskrifter, men det är omöjligt att ge sådana utan att känna till organisation och arbetsformer hos varje enskild företag. Det är annorlunda med ämbetsverk. Samtliga stiftsamtmän i Danmark har samma arbetsformer. Man kan därför ge dem samma anvisningar. Däremot arbetar varje järnverk på sitt sätt, och varje järnverks arkiv får därför olika utseende. Ett konstruerat exempel kan måhända visa, hur nära industrirationalisering och arkiv sammanhänger och hur individuellt varje företag är.

AB Metallprodukter är förlagt till Linköping. Det tillverkar metalllegeringar av olika slag. Det är organiserat på följande sätt:

Metallprodukter köper så Hälsinglands gruvor med stora skogsfastigheter. En teknisk avdelning för grundforskning och tillämpad forskning upprättas. Ett rederi för transport av malm från Hälsingland inköpes och bibehålles som dotterbolag. Ett särskilt exportbolag för försäljning i Sydamerika grundas i Rio de Janeiro. Den ursprungliga organisationen passar inte, utan rationaliseras i enlighet med de nya kraven. Metallverken i Linköping byggas om, så att den nya produktionen kan bemästras. Den nya organisationen kommer att se ut så här:

De understrukna avdelningarna äro huvudavdelningar, övriga underavdelningar.

Det har blivit nya avdelningar, och vissa av de gamla har slagits tillsammans, allt för att man skall få en så logisk och lättflytande organisation som möjligt. Man kan också tänka sig att bokföringssystemet lägges om i samband med nyorganisationen.

Om man nu inte tar hand om arkivet utan låter detta sköta sig själv, vad händer då? Ett par exempel. Gruvorna i Hälsingland ha ingen självständig förvaltning men av praktiska skäl måste de ha kassarörelse och avlöna direkt. Om inte detta tar sig uttryck i rationalisering av avlöningsbokföringen, blir det svårt att gallra bland dessa handlingar, som i allmänhet ha ett ganska kortvarigt värde. Man kan däremot ägna sådana handlingar mindre uppmärksamhet vars förekomst bestämmes av lagen. Vad aktiebolagslag, skatteförfordningar m. m. föreskriver, lämnar spår i form av handlingar, men det tager hand om sig själv mer eller mindre. Endast — men detta är en stor del av beståndet — handlingar ordnade efter ämne bereda svårighet.

Den nya forskningsavdelningen är avsedd som en serviceavdelning för produktionen i dess helhet, men var komma dess protokoll och analyser att hamna, om man inte ålägger en viss avdelning att ansvara för dem. Det är också möjligt att kopior av dessa handlingar komma att taga upp utrymme på flera ställen, när de i själva verket endast behövas på ett. Personalärenden som förut i det mindre företaget handlades tillsammans med fastigheter har nu fått egen avdelning, men handlingar angående löner och pension finnas på ekonomiavdelningen.

Dessa exemplar visa, att man i arkivet som i dess bildning kan finna ett studiematerial som i hög grad belyser, om företaget verkligen är genomrationaliserat. Man skulle kunna säga, att när det uppstår svårigheter med arkivet och detta tager onödigt mycket tid i anspråk, brister det någonstans i fråga om rationaliseringen.

En modern industri är utsatt för samma fara som statlig och kommunal förvaltning att drunkna i papper och att låta tjänstemännen gå vilse bland pappersmassorna. Den praktiska nyttan av arkiven avtager, ju längre bort man kommer från den dag, då respektive handling tillkommit. Det är dock inte något likformigt avtagande. För att man skall kunna behärska pappersmassorna, måste man därför bedöma och inplacera varje serie av handlingar efter dess egenart och dess plats i organisationen. Arkivet skall liksom andra hjälpmedel för produktionen underordnas denna, men lika litet som det är omöjligt att lämna ångkraft-

centralen ur räkningen, när man skall rationalisera driften, lika litet kan man låta arkivet driva vind för våg.

Svårigheten med att rationalisera industriarkiv är att man inte kan ange några bestämda riktlinjer. Varje industriarkiv erbjuder som ovan sagts ett individuellt problem. De allmänna anvisningar man kan ge i handboks- eller uppsatsform äro så generella och vaga att de praktiskt taget äro utan betydelse. Den enda fasta punkten är, att man skall låta arkiven följa organisationen i företaget. Det är fullständigt oväsentligt att lägga ner möda på att diskutera, om en avdelning i ett arkiv skal betecknas med A4e4 eller 1452 eller AIVe2, d. v. s. om man skall nyttja decimalsystemet eller något annat beteckningssätt. Arkivet ordnar sig själv, om man låter organisationen bestämma grupperingen av handlingarna. Sedan får man arrangera beteckningarna därefter. Mot detta har sagts, att en ingenjör som flyttar från en industri till en annan inte känner igen ordningen i arkivet på de nya platsen. Slutrepliken i det fallet har formulerats av en svensk arkivman, landsarkivarie Sten Engström: »Finns han, så gör han klokt i att övergå til något yrke som icke bjuder på sådana intellektuella påfrestningar«.

Beretning om virksomheden

1. april 1951—31. marts 1952

Indsamling af arkiver.

Der er i årets løb indgået 3.334 bind og pakker arkivalier hovedsagelig fra private virksomheder og forretninger, idet størsteparten af de store erhvervsorganisationer nu har afleveret deres arkiver*) Af disse er dog modtaget: *Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn* (1840—1937)^o, der rummer materiale til belysning både af hele den store debat, der gik forud for næringsfrihedens indførelse i 1857, og tidens almindelige spørgsmål, den frie forfatning og det slesvigske problem; *Selskabet for De Massmannske Søndagsskoler* (1800—1950)^o, som iværksatte den første tekniske skoleundervisning for lærlinge; og *Fællesrepræsentationen for dansk skibsfart* (1897—1927)^o. Fra den gamle danske brændevinsindustri er modtaget arkiverne fra *A/S Helsingørs Spritfabrik, J. L. Tvede* (1852—1919)⁺, der gik op i De Danske Spritfabrikker, og *N. Christensen & Co.'s trælshandel, Skanderborg* (1850—1902, 1931—41)^o, som i forrige århundrede drev stor brænderivirksomhed. Fra Helsingør er desuden også modtaget *Den Eckhardtske Stiftelse* (1837—1949)^o, der viser træk af især købmandsstandens omsorg for sine enker og gamle. Det mere kunstprægede håndværk er i år repræsenteret af det københavnske drejerfirma *J. G. Schwartz & Søn's* arkiv (1764—1920)⁺, der, foruden sager fra firmaet, indeholder papirer vedrørende indehavernes offentlige arbejde og deres familieliv. Årets største aflevering kom fra *Moses & Søn G. Melchior* (1836—1949)^o, hvis arkiv rummer righoldige bidrag til skildringer af såvel dansk oversøisk handel som handelen på Vestindien; den indkomne korrespondance er først bevaret fra omkring 1. verdenskrig. Af mindre forretninger kan nævnes: Skipper *Thomas Christian Thomsen* (Ribergaard), Blokhus (1824—1911)⁺, købmand *Jens Møller, Sæby* (1868—1948)⁺, købmand *Carl Bertelsen, Århus* (1898—1905)⁺ og *Farsø apotek* (1862—1908)⁺; hertil slutter sig en række

*) Arkiver mærkede med + er færdigordnede, de med o mærkede er summarisk ordnede. Tallene i parenteserne angiver, hvilke år arkiverne spænder over.

mindre, retsbehandlede arkiver fra Køge dommerembede fra 19. og 20. århundrede^o.

Til supplerung af tidligere afleveringer er modtaget arkivalier fra *Provinshandelskammeret* og Fællesbanken for Danmarks Sparekasser. Under sidstnævnte skjuler sig det gamle bankierfirma *D. B. Adler & Co.*, hvis arkiv over tidsrummet 1850—78 allerede tidligere er modtaget fra Rigsarkivet. Den sidste aflevering dækker i hovedsagen årene 1920—49, da firmaet overgik til Fællesbanken. Fra de mellemliggende år, 1878—1920, er forretningens arkiv kun sporadisk bevaret. *D. B. Adlers* arkiv vil kunne give værdifulde bidrag til dansk bankhistorie, belyse hvordan bankpraksis udviklede sig fra at være en diskonteringsforretning til også blandt meget andet at være finansieringsvirksomhed, ligesom det rummer — ofte dramatisk — personalhistorisk stof.

Ordningsarbejdet.

Foruden de i foregående afsnit med + mærkede arkiver er følgende færdigordnede i årets løb:

Af forrige års aflevering fra Historisk samfund for Vejle amt:

Alderdomsforeningen af 1860, Kolding (1860—1924), købmand Niels Wormslev Bastrup, Kolding (1840—96), købmand P. C. Berg, Kolding (1802—29), herberger N. D. Buch, Kolding (1878—82), købmand Sillio Frich, Kolding (1755—70), skipper Jens Brandt Høffding, Kolding (1840—71), Kolding mejeri (1884—86), dagbladet »Kolding-posten« (1890—1904), købmandsfirmaet M. Lassen & Schmidt, Kolding (1857—70), Løveapoteket, Kolding (1832—61), boghandler Melbye, Kolding (1798—1829), smedemester C. Mikkelsen, Kolding (1861—74), købmandsfirmaet Chr. Mogensen & Co., Kolding (1855—57), købmandsfirmaet C. F. Müller, Kolding (1835—1920), købmand N. Chr. Møller, Kolding (1832—59), skipper P. Nielsen, Kolding (1863—68), fuldmægtig Nyholm, Kolding (1868—72), købmand G. M. Olsen, Kolding (1841—56), købmand S. Petersen, Kolding (1854—61), læge Victor Christian Rosendahl, Kolding (1846—59), garver Jacob Schartner, Kolding (1822—33), værtshusholder S. A. Sørensen, Kolding (1875—81), købmand William Thomsen, Kolding (1858—61), købmand Jacob Warburg, Kolding (1870—88), tømrer F. Winther, Kolding (1855—63), købmand Andreas Wissing, Kolding (1829—51), ukendt bogbinder, Kolding (1885—99), ukendt købmand, Kolding (1855—58), ukendt købmand, Kolding (1855—61), ukendt købmand, Kolding (1864—65), ukendt manufakturhandler, Kolding (1861—65).

Fra dommerembedet i Randers købstad:

Den almindelige Understøttelsesforening i Randers (1868—83), købmand Bigum, Randers (1794—1807), købmand I. F. Bursche, Randers (1853—59), bager Wilhelm Duus, Randers (1877—78), detailhandler N. I. L. Graae, Randers (1877—78), købmand F. Guldmann, Randers (—1884—), købmand Ernst Hoff, Randers (1873—81), købmand

C. C. Jensen, Randers (1853—63), restauratør Ole Jensen, Randers (1873—77), købmand Søren Christian Jensen, Randers (1860—89), vinhandler Jens Clemmensen Larsen, Randers (1859—1917), detailhandler Heinrich Friedrich Eduard Oskar Mackowsky Lytjen, Randers (1885—86), købmand M. Madsen, Randers (1856—57), købmand Hans Christian Møller, Randers (1856—57), slagter O. Nathansen, Randers (1880—83), købmand Theodor Andersen, Randers (1882—85), købmand C. Rahbek, Randers (1879—84), købmand Carl Vilhelm Julius Ring, Randers (1880—85), mekanikus Anthon Schou, Randers (1863—87), detailhandler Niels Jensen Sørensen, Randers (1895—99), købmand, cand. pharm. N. M. Ussing, Randers (—1862—), gørtler, gas- og vandmester A. W. Villaume, Randers (1877—85).

Fra forskellige deposita fra Landsarkivet for Nørrejylland:

Købmand Jens Peter Christensen, Sdr. Bratbjerg, Brovst km. (1881—84), fisker Niels H. Jensen, Hirtsholmene (1883—1902), købmand Chr. F. Jørgensen, Horsens (1880—81), Mejerikontoret i Esbjerg (1881—83), smedemester Caspar Lauritz Weng, Esbjerg (1882—87), detailhandler Tage Møller True, Varde (1862—65), detailhandler Johan Ditlev L. Ussing, Dollerup (1874—86), købmand E. Mathiesen, Hjerting, Guldager km. (1844—60), Jern- og kulhandler J. P. Jørgensen, Holsted (—1900—), teglværksejer Thomas Ernst, Rørkjær, Jerne km. (1875—84), Nis Peter Lautrup, Dybmose, Jernved km. (1854—58), skomager Thorkild Hansen, Vamdrup (1877—83).

Summarisk ordnede er de i foregående afsnit med ° mærkede arkiver. Arbejdet med ordningen af Jacob Holm & Sønners omfattende korrespondance er fortsat ligesom den dertil hørende brevskriverfortegnelse. Endvidere er der foretaget ordningsarbejder i følgende arkiver: Grosserer-Societetet (journalsager), Industrirådet (Erhvervenes pressesekretariat), købmandsfirmaet Chr. H. senere Jørgen H. Nielsen, Hjørring, Det kongelige danske Landhusholdningsselskab, D. B. Adler & Co. (hertil er optaget en foreløbig registratur) og Provinshandelskammeret (Det faglige fællesudvalg for handelslærlinge og konsulatsindberetninger). Afsluttet er ordningen af arkivet fra købmand Søren Lauritzen, Korsør, og forskellige arkiver fra det 20. århundrede, som er ganske utilgængelige.

Håndbiblioteket.

Bogbestanden er i 1951—52 forøget med 850 bind, hvoraf ca. 400 bind værdifuld erhvervshistorisk litteratur fulgte med Haandværkerforeningens arkiv. Fra Det kongelige Bibliotek og Statsbiblioteket er som de tidligere år modtaget omfattende gaver, ligesom der stadig modtages periodiske publikationer fra organisationer og myndigheder. Afdelingen for jubilæumsskrifter er, foruden med mange danske, blevet suppleret med en række fra de andre nordiske lande, fortrinsvis Norge og Sverige.

Personale og økonomi.

De vanskelige økonomiske forhold nødvendiggjorde desværre en midlertidig indskrænkning i antallet af de ved arkivet beskæftigede studenter, således at antallet blev reduceret til to. Men ved udgangen af regnskabsåret havde man den glæde, at Undervisningsministeriet forhøjede sit tilskud, således at det blev muligt at oprette en stilling som 2. arkivar, lønnet som arkivarer af 2. grad i Rigsarkivet. Denne stilling blev pr. 1. april 1952 besat med cand. mag. Finn H. Lauridsen, der siden 1946 havde virket som medhjælper.

Foruden fra Undervisningsministeriet er modtaget tilskud fra Århus kommune, Århus havn, L. A. B.'s Århus-afdeling, Korn- og Foderstokompagniet, A/S, og J.-L.-fondet. Videnskabernes Selskabs arkivkommission har betalt ordningen af visse arkiver, hvis aflevering er formidlet gennem kommissionen. Særlig til årbogen er modtaget tilskud fra Erslevs legat og — i form af en annonce — fra A/S Dansk Svovlsyre- og Superphosphatfabrik. Erhvervsarkivet udtaler sin hjerteligste tak for disse gaver.

Arbejds- og socialministeriets beskæftigelsesforanstaltning, der talte tre kontorister, er i 1951—52 udvidet til fire.

Anden virksomhed.

Erhvervsarkivets magasinplads er i det forløbne år ved overladelse af en del af Universitetets værksted i den nye hovedbygning blevet forøget med ca. 200 hyldemeter, som dog allerede er fuldt besat. Pladsmangelen er blevet et alvorligt problem, som i nogen grad hæmmer indsamlingsarbejdet.

De med forskellige udenlandske institutioner af lignende karakter knyttede forbindelser, der i forejen talte arkiver og komiteer i England, Holland, Frankrig, Vesttyskland og Den østtyske Folkerepublik, er blevet udvidet med The Business Historical Society, Boston, U. S. A. Norske og tyske interesserede kredse har man bistået ved at fremsende redegørelser for Erhvervsarkivets opbygning og arbejde.

Gennem civilingeniør Eigil Rathje, København, udstillede arkivet på jubilæumsudstillingen for frimærkets indførelse i Danmark, Centidan, 1951, en del breve fra begyndelsen af 19. århundrede stemplede fra Københavns fodpost.

Den i beretningen 1948—49 (Erhvervshist. årb. 1949) nævnte personalhistoriske bibliografi er blevet fortsat og udvidet, hovedsagelig med registrerede udklip fra dagspressen på personer med tilknytning til erhvervslivet.

Af personalets arbejder uden for arkivet skal nævnes følgende: Arkivar Vagn Dybdahl har til den kommende Flensborg by's historie skrevet om Flensborgs erhvervsliv ca. 1500—1864, til Fortid og Nutid 1952 en oversigt over handelshistorisk litteratur 1945—52, ligesom han har deltaget i redaktionen af og skrevet anmeldelser i tidsskrifterne Jyske Samlinger og Nyt fra Historien, på arkivkongressen i Göteborg i august 1951 holdt han foredrag om indsamling af privatarkiver, og i svensk radio talte han om Erhvervsarkivet, endelig holdt han i dec. 1951 i Humanistisk Samfund i Århus et foredrag om den illoyale konkurrence (se denne årbogs side 90 f.). Arkivar Finn H. Lauridsen har gennem Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur udgivet »Fra borgerskabets gennembrud. Konsul i Hjørring Chr. H. Nielsen«, der fortrinsvis bygger på samlinger i Erhvervsarkivet, ligesom han har virket som anmelder ved forskellige tidsskrifter.

FYENS DISCONTO KASSE

(BANK-AKTIESELSKAB)

ODENSE

Stiftet 1846

DANMARKS ÆLDSTE PRIVATE BANK

I nær fremtid udkommer

Personregister til »Arbejdsgiveren« 1900–51

Med støtte fra Dansk Arbejdsgiverforening udgives et personregister til foreningens tidsskrift. For enhver, der arbejder med moderne erhvervs- eller personalhistorie, vil dette register blive en nyttig håndbog.

Pris kr. 6,00. Bestilling til

Erhvervsarkivet, Universitetsparken, Århus.

Tidligere udkom:

Erhvervshistorisk årbog 1949. 96 sider, kr. 7,50

Indhold:

Af Erhvervsarkivets historie.

Erhvervsarkiver i udlandet.

Arkivordningsprincipper i erhvervsvirksomheder.

Handelsstanden og butikslukningen 1840—1908.

Aktstykker fra arkivet.

Erhvervshistorisk årbog 1950. 88 sider, kr. 7,50

Indhold:

Fra kaperkrigens begyndelse.

Et gullaschfirma fra Napoleonskrigenes tid.

På trampfart 1848/50.

Bogkøb i provinsen 1800—1850.

Postgang i det 19. århundrede.

Om opbevaring af mikrofilmarkiver.

Teknikerens og historikerens krav til industriarkiver.

Erhvervshistorisk årbog 1951. 110 sider, kr. 10,00

Indhold:

Fra 19. århundredes handelsliv. Af Luis Bramsens erindringer.

Af konsulatsvæsenets historie i det 18. århundrede.

En vesterhavsstranding 1850.

Fra halvfemsernes konsulentvirksomhed. Et par episoder fra

Harald Fabers virke.

Holmens centralarkiv.

